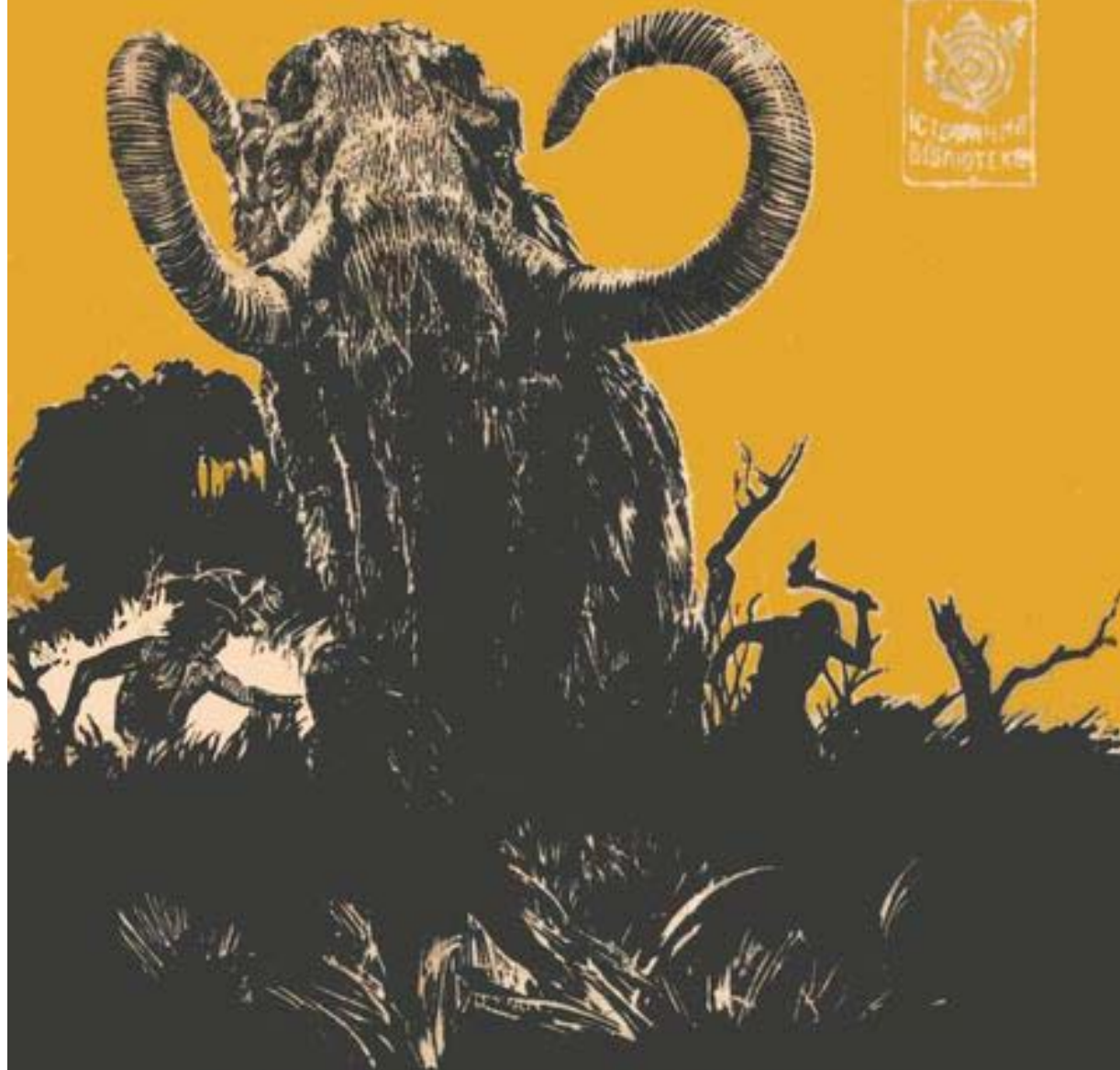

ЕДУАРД ШТОРХ

ЛОВЦІ МАМУТІВ

ЕДУАРД ШТОРХ

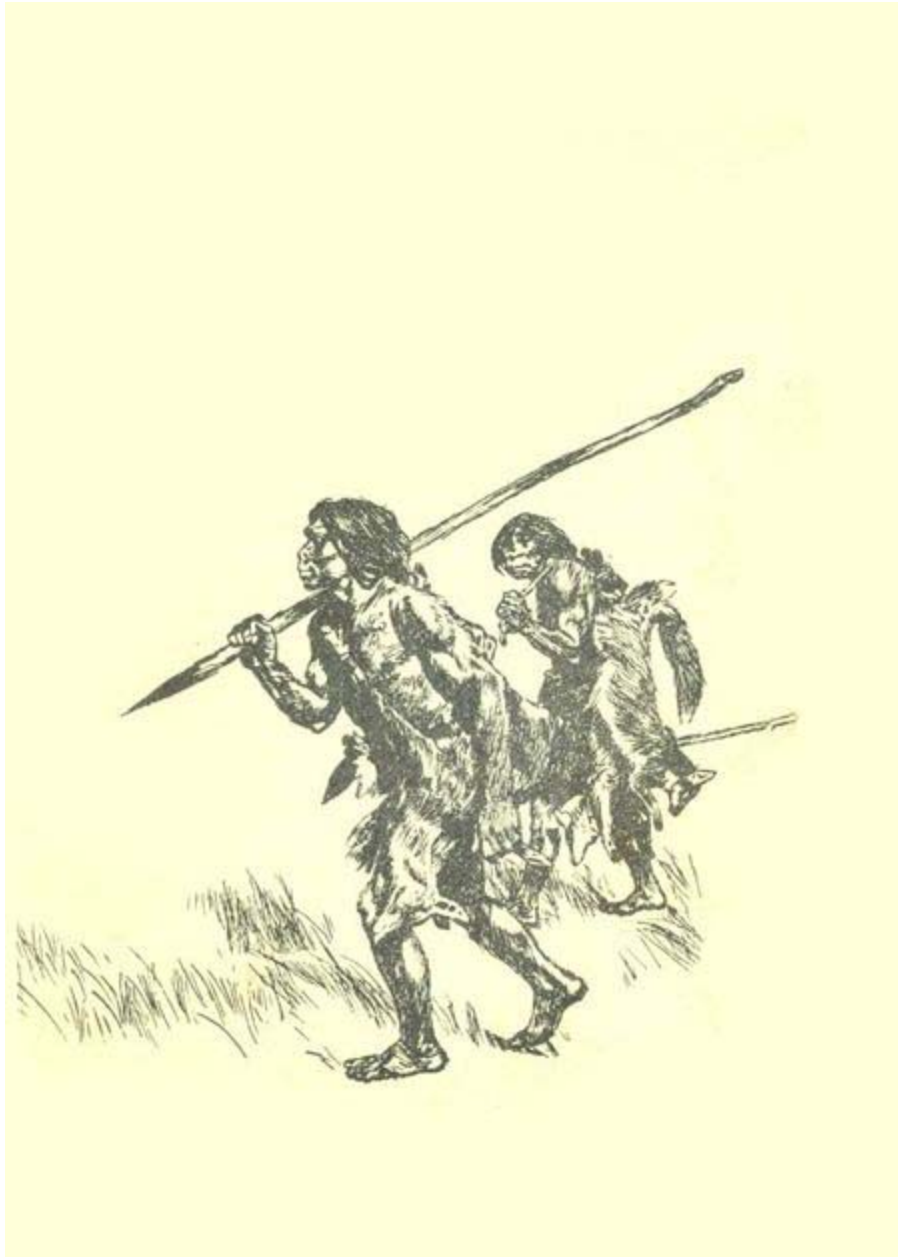
ЛОВЦІ МАМУТІВ

Едуард Шторх
ЛОВЦІ МАМУТІВ
Роман з прадавнини

©

<http://kompas.co.ua> — україномовна пригодницька література

ЕДУАРД ШТОРХ

ЛОВНІ МАМУТІВ

ГОМАН З ПРАДАВШЕНН

ДЕРЖАВНЕ ПЕДАГОГІЧНЕ ВИДАВНИЦТВО ДІТЯЧОЇ ЛІТЕРАТУРИ УРСР
К. І. 1954

З чеської переклав АНДРІЙ ПАТРУС-КАРПАТСЬКИЙ

Малюнки чеського художника ЗДЕНЕКА БУРІАНА

Перекладено за виданням: Eduard Storch. Lovci mamutu. SNDK. Praha. 1957.

Частина перша НА БЕРЕЗІ ДИЇ

ЧУДОВА ЗЕМЛЯ МОРАВА

Вона любить сонце. Вся горнеться до нього. Найвищі гори її — на півночі, найкраща рівнина — на півдні. Посередині здіймається чарівний Крас; у ньому стугоняють сталактитові печери, зяють глибокі провалля.

Всі води моравської країни стікають по схилах на південь. Лише на самому кордоні, де Крас уже не перешкоджає, річки зливаються в одну могутню течію. Крас поділяє Мораву на дві великі улоговини: в західній частині краю всі потоки збирає покривлена Дия, східна частина віддає свої води річці Мораві. А вже далеко на півдні обидві річки сходяться в заболоченій місцевості. Навіть сама прадавня назва «морава» означає «мочар».

Остання велика дуга могутньої Диї обмиває вапнякові Павловські гори, гребінь яких стрімко пнеться вгору над навколишньою низиною. На березі Диї, під Павловськими горами, є хутір Нижня Вестониця, відомий тепер цілому світу. Лежить він на грубому шарі жовтої глини. В тамтешній цегельні 1924 року знайдено багато кісток прадавніх звірів, здебільшого мамутових, а також чимало уламків кресального каменю — кременю. Ця знахідка свідчить, що під Павловськими горами, на березі річки, колись було величезне стійбище первісних людей-мисливців, може, найбільше в світі.

МОЛОДІ ЛОВЦІ

Сонце звисає над найвищою вершиною Павловського гірського хребта й купає свої лагідні теплі промені в мерехтливих водах просторої рівнини.

Важко сказати, куди звивається течія Дії. Втричі могутніша, ніж тепер, вона петляє краєм, розпадається на рукави, зливається з озерцями та затоками й тече серед зарослих мочарів. Отож інколи важко розрізнити, де в зеленкуватих заростях вода, а де суха земля.

Їглавка та Свратка сплітаються розгалуженими рукавами на безмежній рівнині, й навіть не скажеш, де, власне, вливаються вони в Дію. Хмари комарів та мух рояться над болотистою низиною й нещадно кусають тварин і людей, які проходять цим широким краєм.

Хто може, втікає від мошви в ліси та на пагорби, де все ж таки її не так багато.

Ось на горбі між Диею та гірським пасмом грається ватага голих дітей. Повіває свіжий вітрець і розганяє настирливих комарів та кусючих мух. Хвилину тому хлопчики прогнали дівчаток, загрожуючи їм камінням. Не бажали гратися з ними. Бо ж з хлопців колись будуть ловці, борці з ведмедами, мамутами й носорогами. Хіба ж їм личить принижувати себе грою з дівчиськами, котрі мнуть шкури! Хлопці завжди мають зверхність, навіть коли вони ще такі маленькі, що не можуть і лука напнути.

Проте в розпалі гри діти забули про спадкоємну зневагу хлопців до дівчат і вкупі весело граються в схованку. Однаково спритні, однаково бігають, стрибають і лазять по деревах. Навіть малеча тримається гідно й не хоче відставати. Ось один малюк щойно впав між кам'яними брилами: з плеча й чола йому тече кров. Ба й коліно забив — воно починає швидко синіти. Хлопчик підвівся, очі повні сліз, скривився від болю. Інші хлопці відразу підбігли до нього, чекають, коли малюк заплаче, щоб тут же посміятись з нього. Але поранений витер брудною рукою очі, шморгнув носом і навіть намагається всміхнутися.

Зневага друзів дошкуляє дужче, ніж голод і мороз, вона нестерпна, як вогонь. Хлоп'я перемагає біль і вимушено всміхається. В серці йому вже вкорінився мисливський закон, успадкований від предків: той ні на що не здатний, хто піддається слабостям тіла. Такого зневажають, бо він — тягар для всього племені в нелегкій боротьбі за життя.

Дітям не вдалося посміятися з бідолахи. Жучок — хоробрий хлопець, хоча й на дерево ще вилізти не може, й каменем далеко не кине. А от зараз він заслужив похвалу. Всі хлопці дружно заревли поведмедячи:

— Гу-р-ра! Гу-р-ра! Гу-р-ра!

Хлоп'я сприйняло це як належне й забуло про біль. Трохи кульгаючи, знову почало гратися.

Дівчатка сполохали зграю куріпок. Всі діти стежать, куди пташки сядуть.

Меткий хлопчина, років дванадцяти, шию якого прикрашає шнурок з кістками, показує рукою вгору...

В ясній синяві над Нижньою Вестоницею ширяє хижак. Він опускається, майже не змахуючи крильми.

Куріпки ще не поховались, як величезний птах каменем кинувся на них і зник у гущавині. Зозуля не встигла б тричі закувати, а хижак уже полинув у височінь, тримаючи в пазурах куріпку. Полетів з нею кудись на гірський гребінь, поволі зникаючи в далечині.

— Яструб!.. Молодий! — вигукнув хлопець із шнурком і махнув рукою в напрямку Павловських гір.

Голос його звучав грубо. Хлопцеві важко було говорити. Свої слова він доповнював рухами, бо тоді всі ще розмовляли більше руками й на мигах.

— Копчеме, ловити куріпки! — покликав хлопця його друг і подався туди, де поховалися пташки.

Копчем на знак згоди заквичав і побіг за своїм найкращим приятелем, завжди веселим Вивірчаком. Ще двоє хлопців пристало до них, а решта дітей гасала по чагарнику.

Четверо хлопчаків, віком від восьми до дванадцяти років, повзли поміж кущів та брил. Кожен мав у руках по кілька замашних камінців.

Напевно, прудкий Копчем був ватагом цієї невеликої групи, бо інші хлоп'ята в усьому наслідували його.

На повороті схилу Копчем зупинився, розглянувся навсебіч. Удалину стелився безмежний край, облямований на обрії синіми пагорбами. На північному заході котилися хвиля за хвилею й підпирали небосхил високі Хржиби. На пагорках за Диею зелені переліски переходили в порослі чагарниками луги. Вздовж Дії виблискували чисті озерця й покривлені тихі річкові рукави. А внизу, під горою, біля самої річки, виднілися шкіряні намети мисливського табору. Дим від вогнища стовпом здіймався в небо. Жоден голос не долинав із стійбища до хлопчаків, і звідси не можна було розпізнати ловців, які сновигають там.

Копчем трохи посунувся вперед, обминув кущі колючої ожини й поповз униз, сподіваючись знайти там зграю куріпок, його друзі відстали й геть забули про нього. Їхню увагу привернули дозрілі суниці, які густо вкрили узбіччя вершини. Хлопці не втримались і почали похапки збирати червоні ягоди.

Копчем зневажливо глянув на ласунів і обережно рушив далі. Він вправно використовував ямки й кущі, а через каміння повз на животі, мов ящірка. В ньому спалахнуло мисливське завзяття. Він не такий, як ота малеча, котра сподівається лише на те, що одержить від матерів або що залишать їм дорослі ловці біля таборового вогнища. Копчем дещо вже й сам уміє. Лисичі зуби, нанизані на його шнурку, свідчать, що він упорався вже з кількома великими лисицями. А що вже білих

зайців, лякливих бабаків і смачних борсуків він уполював, то цим і похваляється не годиться такому дужому й меткому хлопчині. На це здатні навіть дехто з дівчат. От учора, наприклад, ховраха спіймав малий Цебик, хоч він, як і Жучок, не вміє ще ані плавати, ані на дерево вилізти. А Копчем не боїться ні сутички з підступним вовком, ні розлюченої рисі, ба навіть спритної росомахи!

Мине небагато часу, й Копчем дружитиме з такими великими хлопцями, як Онаш і Стопка. Дорослі мисливці поки що не дозволяють йому полювати разом з ними. Останнього разу, коли він хотів узяти участь у ловах на оленів, вони камінням загнали його назад, наче малого дітвака. А Копчем уже навчився добре повзти, висліджувати звіра, вміє бігати в густій траві; він напевно не заважав би їм. Ну, та зараз хлопець був би радий хоч якусь куріпку каменем поцілити.

Гей, а чого це Вивірчак подає йому знаки? Мабуть, щось побачив.

Копчем тихенько обійшов чагарник та місце під скелею, всипане дрібними камінцями, й перебіг до Вивірчака. Вивірчак, Копчемів одноліток і вірний друг у кожній справі, показує рукою на ожиніві кущі.

На маленькій галявині серед заростів сонце освітило камінь, а на камені — лисицю. Зовсім нерухому.

— Спить! — зашепотів Вивірчак до Копчема, й вони разом підкралися на кілька кроків ближче.

Припали до землі, тільки ледь-ледь зводять голови з вересу та брусниці, щоб краще спостерігати. В лисиці довга, лиснюча жовто-коричнева шерсть, лише навколо мордочки та на кінці пишного хвоста — біла. Ну й гарна ж!..

Над скелею кружляють ворони. Вони збуджено каркають.

— Лисиця не спить — мертва! — тихо мовив Копчем і кивком голови показав Вивірчакові на птахів.

Хлопці вже хотіли встати, щоб захопити легку здобич, коли це лисиця раптом метнула б блискавкою й схопила одну ворону за крило. Решта птахів верескливо закричала, раз у раз нападаючи на лукаву лисицю. А та з вороною в зубах кинулася навтіки.

Не встигла вона добігти до прогалини в гущавині, як Копчем каменем влучив їй у передню лапу. Тепер лисиця стрибала на трьох. Та все ж вона добігла до кущів і звідси вже повільніше подалася вгору.

Тільки випростаний хвіст, мелькаючи в густій траві, показував напрямок її втечі.

Обидва хлопці погналися за пораненою лисицею. Несподівані лови так захопили їх, що вони геть забули про все на світі.

На горбку, під кизилувим кущем, лисиця зупинилась. Вона побачила, що її переслідує страшніший ворог, ніж галасливі ворони, сердито заскавучала й знову пустилась бігти по схилу невисокого пагорка.

Та Копчем з Вивірчаком були добрі, витривалі бігуни. Їхні тверді ступні не відчували гострих камінців, колючої трави й гілок. Хлопці могли пробігти й між небезпечною ожиною, яка зрадливо чіплялася до ніг, могли перестрибнути зарості високої, до пояса, кропиви.

Ось вони біжать на певній відстані один від одного, щоб перетяти лисиці шлях. Обидва діють однаково, хоч ані словечком не перемовились між собою. Вони не дають лисиці збочити й кожную таку її спробу зустрічають камінням. Тому лисиця змушена тікати просто до річки. А там — сподіваються хлопчачи — вони доженуть її і доб'ють.

Копчем швидко дихає, його обличчя пашить. Він на мить зупиняється: заскалив колючку в ногу. Витягає колючку й мчить далі. Вивірчак також зупинився на мить: витер долонею кров на пальцях лівої ноги, йому здалося, ніби десь подівся один палець. Та ні, Вивірчак заспокоєно відітхнув: хоч він і не вміє полічити всі пальці, але бачить, що не бракує жодного. А тепер знову далі!

Схилом, до самої річки, росла буйна трава, і хлопці мушили пильно стежити, куди втікає лисиця, щоб не загубити її. Вони бачать, як у

траві гадюкою пролягає стежка: лисиця там!

Хлопці напружують усі сили, щоб вона не втекла від них у очерет. Ось вони бачать, як лисиця оббігла кущ, перекинула в зубах ворону й ще міцніше стиснула її. Аж тут очерет заколихався востаннє, й лисиця зникла.

Хлопці розгублено презирнулися.

Так, їм не пощастило.

Вивірчак цапнув рукою, впіймав коника, вправно відірвав йому ніжки та крильця і з'їв. Копчем витер з обличчя піт, що заливав очі, й глянув на пагорб, на якому гралася дівтора.

Там щось діялось.

Обидва хлопці завмерли на місці.

НАПАД ЗУБРІВ

З ліска на підгір'я вийшло кілька великих тварин. З високої, могутньої передньої частини їхнього тіла навіть здалека легко можна було пізнати, що це зубри.

Попереду йшов статурний бик, а за ним три корови й теля. Бик зупинився біля самотньої сосни, почухався, потім опустил роги до землі, рвучко сіпнув головою й розпорів кору дерева від прикоренка догори. Із стовбура відразу позвисали довгі клапті кори. Бик ще раз нахилив роги, але так і застиг, випроставши хвоста й кліпаючи темними очиськами.

Вітер доніс до нього дитячі голоси.

Зубр повільно підвів голову й напружив своє могутнє тіло.

Попід деревами в лісі наперегонки бігали діти.

Зубр затупотів, щоб попередити своє стадо. Корови саме почали пастися.

Близько від них зойкнув якийсь хлопчина, заскаливши ногу. Кілька дітей продиралося крізь густий молодняк. Шарудіння гілля й тріск сухого хмизу наполошили зубрів. Бик змахнув хвостом, одним ривком крутнувся і кинувся на луг. Короткими стрибками він мчав уперед до схилу, не оглядаючись на стадо. Бик добре знав, що стадо поспішає за ним: чув його тупіт. Телятко трохи відставало, але мати не залишала його: вона бігла, охороняючи маля.

Діти помітили втікаючих зубрів і вибігли з лісу на схил. Вони забули про гру й з великою цікавістю стежили за переляканим стадом. Після хвилинного тихого подиву діти ще дужче залемтували, радіючи з раптової пригоди, й подалися слідом за тваринами вниз до Дії.

Копчем та Вивірчак спостерігали за цим переслідуванням з берега річки. Спочатку вони теж тішилися з пригоди, проте, коли діти погналі зубрів просто на них, малі ловці незадоволено заверещали й почали підстрибувати, сердито плескаючи себе по стегнах.

Стадо зубрів. Яка це жадана здобич для мисливського племені! Але ті шалапути все зіпсують: мчать за стадом і не дають йомудесь зупинитись, щоб ловці з табору могли потім оточити його. Так за

хвилину зубри добіжать до річки, перепливають її і зникнуть на тому березі. Стійбище втратить здобич, якої давно вже не мало.

Ох і перепало б цим дітям, коли б Копчем з Вивірчаком опинилися коло них: вони б їм добре чуба нам'яли й по спині надавали за таку безглузду поведінку. Хоча б сповістили ловців у таборі — та це дурням не спаде на думку! Хіба ж вони молоді ловці? Сліпі кроти! Стадо зубрів мчить повз самісіньке стійбище, а ловці сидять там біля вогнища, обгризають засохлі кістки й нічого не знають...

Копчем перебрів неглибоку калюжу, став на горбочку, порослому низенькими вербами та берізками, й затулив очі руками. І раптом, чогось зрадівши, замахав на свого друга.

Діти швидко потопилися й лишилися далеко позаду стада.

Зубри були вже зовсім близько від обох хлопців і тепер посувалися повільною ходою.

Копчем сплів з трави перевесло й пов'язав ним собі голову. За перевесло він напхав довгих очеретин, так що голова стала схожа на велику корону. Вивірчак зробив те саме. І ось обидва хлопці вже наступають на зубрів.

Зіщулившись, вони йдуть буйним лугом, час від часу випростовуються серед трави й хитають головами.

Бик уже звернув на них увагу. Стадо зупинилось і зацікавлено придивлялося до хлопців, так по-чудернацькому вдягнених.

Хлопці були обережні. Вони прихилили голови далі й лише зрідка висували їх з трави.

Довго зубри нерухомо стежили за ними. Вітер віяв у бік хлопців, людський запах не долинав до тварин, і вони помалу заспокоїлись. Теля безжурно ласувало конюшиною, щавелем та кульбабою. Бик нахилив голову, вирвав цілий кущ папороті, але не з'їв його — щось зачув.

Копчем з Вивірчаком тихенько скавулять од хвилювання. Вони бачать, що від стійбища вже поспішають ловці, озброєні списами та сокирами. Отже, в таборі таки довідались про стадо! Аби тільки зубри не втекли тепер через воду!

Диви! Зубри чогось вагаються. Та ловці ще далеко. Хто ж заступить стаду дорогу?

Бик зачув небезпеку. Прудко розігнався й помчав до Диї. Стадо рушило за ним. Копчем з Вивірчаком відважно вискочили навперейми.

Стрибали в траві, розмахували гілками й кричали на все горло. Та бик не зважав на них. Мчав уперед. Хлопці, переможені страхом, відскочили у вербові кущі.

Повіяв вітер. Бик був уже за кілька кроків від хлопців, але, нанюхавши людський запах, зафоркав, змінив напрямок і подався в інший бік від річки. Корови з телям покійно побігли за ним.

Хлопчики вискочили із сховищ і задоволено всміхалися. Зубри залишаються на цьому березі Дії! Обидва молоді ловці у захваті кинулися слідом за стадом і навіть наважились відігнати теля від корови. Копчем притому необережно наблизився до зубриці, й та метнулась, нахиливши голову, щоб настромити хлопчика на роги. Копчем блискавично відскочив і так швидко припав до м'якого ґрунту, що миттю зник з поля зору розлютованого звіра. Зубриця полизала хребет теляти й почваланала слідом за биком...

Павловські гори стрімкі й над стійбищем вестоницьких мисливців майже прямовисні, але тут, коло самої Дії, вони поступово переходять у широку хвилясту рівнину. З одної неглибокої улоговини на зубрів напало кілька ловців. Бик зупинився на мить, але не мав бажання вступати в боротьбу, жажливу для обох сторін. Без вагання він скочив у затоку Дії. Корови пробилися через вільхові зарості й кинулись за биком. Зубриця штовхнула головою зморене теля, й воно шубовснуло у воду.

Однак пливти зубри не змогли, бо там було дуже мілко. Тварини грузли в багні й ледь просувалися, насилу витягуючи ноги з чіпкої трясовини.

Копчем так розпалився, що не помітив пастки зрадливого мочара й кинувсь у воду слідом за стадом. Даремно гукав Вивірчак, щоб Копчем повернувся, — той не чув. А коли б і почув, то цієї миті не зважив би на жодну пораду чи пересторогу.

Скраю вода в затоці ледве сягала колін, але багно під ногами розступалося й тягло вниз. Ще мить — і Копчем опинивсь у воді до пояса. Тільки з великим зусиллям витяг він ноги з липкої багнюки й діставсь трохи надійнішого місця, біля самого бика. Хлопчак схопив велетня за хвіст і почав щосили тягти його до берега. Мисливці, побачивши це, сміялися з наївного хлопця, аж за животи бралися.

... А зубри таки не можуть утекти. Загрузли в багnistій затоці й чим дужче борсаються, тим глибше засмоктує їх мочар. Інколи їм

щастить ступити два-три кроки, та мочар одразу розступається під важкою твариною, і зубр знову загрузає аж по самісіньке черево.

Галасуючи й сперечаючись, ловці ламають віття дерев, виривають кущі й закидають у мочар, щоб краще тримав їх. Ось ловці вже дісталися до однієї корови й колють її обпаленими списами. Друга зубриця зовсім зникла в мочарі, а третя вийшла на глибше місце й, сопучи, пливе до другого берега.

Копчем усе ще цупко тримає зубра за хвіст, а дрючком молотить звіра по хребту. Зубр люто кидається — зле буде хлопцеві, коли оцей велетенський дістане його ногою!

Вивірчак, теж розпалений ловами, вигуками й рухами підганяє мисливців та жінок на березі. Зараз усі повинні допомагати. Одній задиханій жінці він показує на Копчема, що змагається з биком. Це її син. Жінка розпачливо зойкає й пронизливим голосом кличе хлопця до себе. Копчем байдуже озирається й навіть не відповідає. Хіба зараз сміє хтось — хай навіть і рідна мати! — вимагати від нього, щоб на очах усього племені він відмовився від чудового змагання! Авжеж, жодна жінка не розуміє мисливського завзяття! Копчем навмисне удає, ніби не чує матері. Він нізащо не кине двобій, у якому можна прославитися перед усіма.

Зубр загруз у мочарі вже майже наполовину. Він важко дихає, комарі понабивалися йому в ніздрі, й це ще дужче дратує його.

А жінка, побачивши, що син не зважає на її вигуки, скочила у воду й дісталася до хлопця. Саме тієї миті, коли зубр, сопучи, повернув свою кошлату голову, щоб рогом відкинути хлопця, мати схопила Копчема за руку й відірвала від звіра. Але сама при тім занурилась у рідку багною.

Ловці тим часом кинули в зубра спис, бик здибився, повалився на нещасну Копчемову матір і вдавив її у багно. Ніана загинула, рятуючи сина.

Кам'яними сокирами мисливці люто стинають велетенського звіра. Вони прагнуть врятувати бідолашну жінку, але ніяк не можуть відсунути важкого зубра, вкрай оскаженілого і все ще небезпечного. Кров, змішана з болотом, свідчить про численні рани на тілі знесилоного велетня.

Жінки й діти на березі з галасом оточують спіймане теля й всіляко збиткуються над ним. Вони й не помітили, що бідолашна Ніана зникла

в багні під зубром. Лише дві літні жінки, що тримають у руках запасні списи, стоять осторонь і з сумом мовчки стежать за боротьбою між ловцями та могутнім зубром. Вони думають про Ніану, яка так нагло загинула тут, але не нарікають: за тими, хто поліг у бою, не плачуть.

Смерть Копчемової матері не дуже засмутила плем'я. Таке вже мисливське життя. Ніхто не відає вранці, чи доживе до вечора. В безупинній боротьбі за їжу інколи перемагає людина, інколи — звір. Так було і так буде.

Але Нян, чоловік і господар Ніани, приголомшений і засмучений. Він втратив дружину, сміливу й надійну робітницю, яку колись виміняв за чудове ведмеже хутро. Важко буде тепер придбати іншу. Великі турботи чекають на Няна. Хто під час полювання носитиме його намет? Хто м'ятиме шкури впольованих ним звірів?

Тим часом ловці вже тягнуть забиту зубрицю на берег. Туша занурилась глибоко, й потрібно багато зусиль, щоб самим не загрузнути в мочарі.

А в Копчевому серці згас мисливський вогник. Хлопець нерухомо дивиться на білі голівки латаття, забризкані кров'ю. Чекає, що ловці перекинуть зубра і його мати встане знову. Та якийсь мисливець відштовхнув Копчема, щоб той не заважав. Копчем постояв ще трохи, закусивши зубами палець лівої руки, а тоді опустив очі, відповз на край мочара й сів під вільхою.

Звисяжні вигуки ловців спровістили про кінець боротьби із биком. Стомлені чоловіки вилізли з трясовини на берег і наказали дружинам

повитягати зубрів. Самі полягали на траву. Тільки тепер вони перемовились кількома словами про наглу й трагічну загибель Ніани, доброї подруги хороброго Няна.

Жінки одразу ж спустилися до мочара, схопили першого зубра за ноги, за роги, за гриву та за хвіст і, напружуючи всі сили, потягли водою до берега. Їхній гамір розлягався далеко навкруги. Здіймаючи бризки, лементуючи, жінки борсались у трясовині. А чоловіки, раді щедрій здобичі, голосно реготали.

Забр'юхані болотом жінки кінець кінцем витягли забитого зубра на берег, але на схилі не втримали його. Важка туша сповзла назад у мочар, а ті жінки, які підштовхували знизу, ледве встигли відскочити вбік. Високо злетіли водяні бризки, й чоловіки знову зареготалися. Вони вже бачили, що без них не впораються. Зневажливо, шкірячи зуби, поглянули на дружин і взялися до зубра самі. Важко було тягти його на суходіл. Напнуті м'язи, вирячені очі й зціплені зуби чоловіків свідчили про велике зусилля. Нарешті зубр опинився нагорі. Мисливці задоволено обмацували бика, але не барилися довго. Повернулись по зубрицю, напівзанурену в багні. І її також витягли на суходіл. Потім поспіхом оглянули місце, де загинула Ніана. Марно було шукати її тіло. Однаково їй уже не допоможеш. Вестоницькі ловці вполювали зубрів і заплатили за здобич життям Ніани. Рахунок для племені був задовільний.

На березі почався бенкет. З обох зубрів випотрошили ще теплі тельбухи. Хоча хлопці вже принесли із стійбища гарячі голівешки й розклали вогнище, мисливці нетерпляче шматували печінку, шлунок та інші нутроці і їли сирими.

Діти й жінки чекали, поки наїдяться чоловіки. Сьогодні всі будуть ситі!

Чоловіки віддали жінкам зубрячі шкури, й ті відразу ж розстелили їх на траві й почали шкрябати гострими камінчиками. Коло другої шкури заходилися діти.

Десь за кущами заскавуліли лисиці, принаджені гострим запахом крові, м'яса й тельбухів. Вивірчак кинув у них каменем, та лисиці не злякались. Тоді він схопив дрючка й погнав їх далеко-далеко... Ловці вибухнули сміхом, коли нахабні лисиці повернулись і почали скрадатися до вогнища вже з іншого боку.

У вогнищі повно жару, й ловці вправно печуть шматки м'яса, настромлені на рожни. Всі чоловіки забруднені кров'ю. Не вмилася, вона взагалі ніколи не вмиваються. Навпаки, деякі навмисне розмазують кров по тілі, бо переконані: в кого більше на шкірі крові, той найславетніший і найхоробріший ловець.

А Копчем сидів під вільховим кущем, утупивши погляд у воду й ласуючи печеним зубрячим хвостом. Раптом щось зашаруділо — Копчем напружив слух. За кущем, під вітами, лежав голодний вовк. Копчем здригнувся з несподіванки, й вовк утік. Хлопець не покликав на допомогу — він уже не дитина! Тихенько підвівся й поглянув, чи нема поблизу якої зброї. Неподалік побачив кілька списів, устромлених у землю. Взяв одного списа й хотів уже повернутись до куща, щоб розшукати вовка. Гунач, старий, але ще жвавий мисливець, кинув Копчемові гарну необгризену кістку. Хлопець спритно спіймав її лівою рукою й подався по хижака. Відкусив напівспеченого м'яса й, тримаючи спис у правій руці, почав оглядати високу траву за вільховим кущем. Вовка не було. Хлопець рушив берегом далі... Раптом якийсь шурхіт, блиск очей... Вовк метнувся з трави й вихопив кістку Копчемові з рук.

Поки хлопець отямився, нахабний вовк зник у чагарнику. Копчем безпорадно погрожував списом. Хіба ж розповіси мисливцям, що утнув хижак? Вони засміють його. Зрештою, що там кістка! Та він і голоду зовсім не відчуває...

Копчем згадує матір. Зубри забрали її в племені. Життя за життя.

Копчем сідає на брилу, що стирчить з землі, вдивляється в прокляту затоку. Прокляту?! Таж вона дала племені жадану здобич!.. Так, але Копчемова мати загинула. А як вона змалечку дбала про нього. В неї він завжди знаходив захист...

— Мамо, мамо! — жалібно застогнав Копчем.

Потім гірко заплакав. Грубого, дикого, майже нечутливого хлопця перемогла любов до матері — перше пробуджене почуття первісної людини.

У ТАБОРІ МИСЛИВСЬКОГО ПЛЕМЕНІ

Два дні бенкетувало плем'я на березі Дії. Потім із запасами м'яса та шкурами повернулося до свого стійбища.

З телям трапилась неприємна пригода. Ловці хотіли привести його в табір і з'їсти згодом. Та вночі вовки налякали теля; воно було погано прив'язане, тож відірвалось, утекло кудись і стало жертвою хижаків. На щастя, плем'я мало досить їжі, тому про втрату теляти говорили небагато. Але іншим разом вартових було б суворо покарано за те, що вони занедбали свої обов'язки.

... Жінки сидять біля вогню, пораються коло м'яса, яке ще залишилось. Чимало м'яса вже сушиться на гілках. Жиру так багато, що немає змоги з'їсти його весь. Тож сьогодні кожен член племені може досхочу мастити жиром тіло. Це найкращий засіб проти комарів — він рятує протягом кількох днів, поки жир не зітреться. Тому мисливці пильнують, щоб жировий шар тримався якнайдовше. Чим він давніший, чим дужче смердить, тим краще відганяє комарів.

Від вогнища шугає чадний дим, і жінки коптять у ньому шматки м'яса. Двоє геть закурених дівчат, Смолда та Палуша, знову принесли оберемки гілок і поклали біля вогнища. Коли Шкута подала їм шмат м'яса, вони тільки зморщили носи, мовчки перестрибнули потічок, що дзюрчав із джерела, й почали рвати щавель за Гуначевим наметом. А згодом разом з іншими дівчатами пішли до річки збирати всіляке зілля та корінці, що прискорюють травлення.

До вогнища підсів прудконогий Заєць і поклав біля себе дві рівні, добре обстругані палиці. Потім узяв одну й почав обпалювати загострений кінець. За хвилину обточив обпалене вістря об камінь. Тепер Заєць матиме чудовий спис! Він теж не взяв од Шкути печеного м'яса, байдуже відвернувся. Ба навіть Горло, перший ненажера в таборі, витираючи з обличчя піт, відштовхнув Шкутину руку, коли та запропонувала йому запашну печеню.

Нікого з табору вже не приваблювало м'ясо. Всі були ситі й жували тепер щавель та полин. Хіба що надвечір, коли зголодніють, ловці поласують мозком з кісток, які лежали купками поруч. Бо ж мозок, виколупаний з обпалених кісток, — це найкращі ласощі на світі!

Діти й хвилинки не всидять спокійно. Вивірчак ліпить з жовтої глини зубра. Вставив чотири прутики — ноги, в голову дві гілочки — роги. Глиняний зубр сподобавсь усім діткам. Вони понесли його за табір і влаштували там полювання. Наробили луків та списів і, повзучи до зубра, запускали в нього стріли з гострими кістяними наконечниками. Під час гри діти застосовували всі мисливські хитрощі. Послиненим пальцем визначали, звідки віє вітер, старанно ховались і повзли в цілковитій тиші. Дзвінко сміялися лише тоді, коли комусь щастило влучити в зубра.

Одного з найспритніших ловців, Мамутика, дуже мучила спрага після надмірної їжі, й він пішов до джерела, щоб угамувати її. Та, підійшовши до того місця, де колись синіла чиста криниця, Мамутик сердито загарчав. Тепер тут стояла скаламучена калюжа. Інших мисливців забавляло, що спраглий Мамутик лютує, й вони ще дужче дошкуляли йому.

— Мамутіку, чи смакує баюра? — дражнив його Куніча Ніжка, відомий жартун.

— Гляди не випий усю! — глумливо нагадував Забіяка.

Мамутик зміряв усіх докірливим поглядом і з досадою в голосі відповів:

— Криницю каламутили всі. Тепер ніхто не питиме. Ні Жила, ні Заєць, ні Забіяка, ні Мамутик — ніхто! А це погано, бо річка далеко...

Його слова справили враження. Тільки тепер мисливці зрозуміли, що вони накоїли. Мамутик нагадав їм, як легковажно скаламутили вони джерело чистої води.

Мамутик узяв широку зубрячу лопатку й почав чистити нею джерело. Вовчий Пазур та Укмас пристали до нього. Моторна Жабка й чорнява Палуша чистили руками жолобок, щоб каламутна вода мала куди стікати. Це сподобалось і іншим дітям. Невдовзі біля джерела дітей було, як маку.

Мамутик прикотив великий камінь і поклав його скраю криниці. Потім припасував ще кілька брил, щоб криниця не зсовувалась, коли хтось захоче напиться навколішки^[1]. Віднині вже ніхто не скаламутить води!

Криничний намул відразу став дітям у пригоді: вони почали вимазуватись ним. Принаймні комарі не так дошкулятимуть. Особливо охоче розмальовувались хлопці — адже такий вигляд мають справжні ловці після вдалих ловів. Дівчата намастили собі лише обличчя, а тіло розмалювали смугами. Для краси цього досить. Густіші грудки глини

діти використали для своїх мистецьких витворів. Наробили стільки звіряток, що незабаром заставили ними всю сусідню скелясту брилу^[2]. Жабка найдужче полюбляла ліпити ведмедиків, і вони виходили в неї дуже гарні. Один стояв на задніх лапах, другий дряпався на скелю, третій чухав лапою потилицю. Крушанка ліпила чудових лисичок з пишними хвостами.

Вивірчак теж прибіг сюди, бо хлопці вже геть розбили його зубра. Тож він негайно заходився працювати й виліпив великого мамута. Тільки ікла ніяк не міг припасувати. Хоч як добре Вивірчак вимісив глину на своєму стегні, ікла згиналися й відпадали. Після кількох марних спроб хлопець облишив ліпити ікла. Мамут був гарний і без них — так казали всі дівчатка.

Потім Вивірчак почав ліпити ще й зубра. Глини було мало, й хлопчина змайстрував лише голову. Та яка ж вона була! Навіть дорослі прийшли поглянути на Вивірчаків витвір. Мамутик зауважив, що шкода викидати таку гарну зубрячу голову, й сунув її в присок, щоб обпалилась. Так голову можна буде зберегти, й вона причаровуватиме зубрів, якщо плем'я знову колись голодуватиме.

Віддалік, у своєму шкіряному наметі, сидів мовчазний Нян і щось різьбив гострим кременем на мамутовому іклі. У серце Нянові закрався смуток. Ой, як бракувало йому Ніани! Він хоче покликати свою подругу, але згадує, що її вже немає. Коли Ніана загинула, Нян зустрів нещастя спокійно, наче вовк, самиця якого загинула в сутичці. А тепер щораз дужче прокидалося в ньому людське почуття — потреба в дружній істоті, яку нічим не заміниш. Хоч Ніана була тільки помічниця й нерівня Нянові, він відчував, що вона значила для нього більше, ніж звичайна рабиня. Нян неспроможний був збагнути й висловити це, але гнітюча туга заливала все його єство.

Нян мовчки підвівсь і поволі пішов від стійбища.

Мисливці, які лежали на траві, помітили, що Нян пішов без сокири й списа. Це було незвично. Ніхто не покидав табору без зброї, навіть на хвилину. Друзі простежили поглядом за Няном і мовчки презирнулись.

Нян довго блукав навколо табору, а потім мимохіть дійшов до затоки. Аж там хтось сидить під вільховим кущем! Мабуть, на рибу чигає. Нян байдуже рушив мимо, кинувши погляд під кущ... Та це ж Копчем, один з його синів!

Нян засопів.

Заскочений зненацька хлопець підхопився, та, впізнавши батька, всміхнувся. Нян зупинився.

Батько й син задивилися на блискучу водну гладінь.

Копчем глянув вологими очима на мисливця, який довго був другом матері та його, Копчема, батьком. Проте Нян не мав бажання бавитися з сином і вже хотів був піти далі. Тоді Копчем підійшов до берега й заскиглив, показуючи рукою на воду. І тут Нян збагнув, що стоїть над затокою, де загинула його дружина. Так, це трапилося тут...

А Копчем усе ще показував рукою. Що там таке?

Нян придививсь уважніше, йому здалось, ніби з води стирчить якась гілка. А, може, це...

Нян ступив у воду. Він занурювався у багно й відчував, як дрібні бульбашки лоскочуть йому ноги. Забувши про небезпеку, ступив ще кілька кроків уперед. Намацав у воді якісь гілки. Вони залишились тут від ловів на зубрів. Нян кинув їх перед себе, щоб зручніше було йти. Та однак занурювався чимраз глибше й просувався з великим зусиллям.

Копчем побачив, що Няна засмоктує зрадлива багнука, й теж скочив у воду. Подав батькові довгу гілку, щоб той учепився. Він чинив так не тому, що відчував до Няна синівську любов — так само Копчем допоміг би будь-кому з племені. Тільки до матері почував він прихильність, бо вона змалку турбувалась про нього. За батька ж і за охоронця було йому все плем'я. Копчем був сином племені так само, як Вивірчак, Жучок, Піпляк, Цебик, Шкліба та інші хлопчики й дівчатка. Усі вони знали матерів, але про батьків своїх не дбали.

Копчем поважав Няна, як доброго ловця, що був у племені серед найперших. А коли Нян до того ж іще й Копчемів батько — ну, то тим краще.

Копчемоу задуму порушив вигук: «Ніана!..»

Нян ухопив утоплену дружину за волосся й почав підтягати до себе. Та ноги Нянові грузли в багні ще глибше, й він по шию зануривсь у каламутну воду.

Копчем швидко брів до батька, кидаючи йому рятівні гілки. Нянові пощастило схопитися за одну довгу гілляку, й хлопець з усієї сили потягнув батька до себе. Сам він випадком досить певно стояв на в'язці гілок, і це допомогло йому врятувати Няна. Потім вони разом дісталися до берега й поклали мертву Ніану на квітучу луку.

Нян трохи відпочив, а тоді узяв небогу на плечі...

Мамутик гордо поглядає на свою споруду. Вода в криниці знову чиста, й мисливці один за одним стають навколішки й п'ють із свіжого джерела. Всі хвалять Мамутика.

Ловці вже трохи зголодніли. Вони знову сідають навколо вогнища й печуть обгризені кістки. Потім розбивають ці гарячі кістки, з насолодою висмоктують з них теплий мозок і передають жінкам та дітям, щоб ті вишкрібали рештки.

— Го-го-го! — попливла тривожна луна над мисливським стійбищем.

Зненацька посеред табору з'явився Копчем, а за ним — згорблений батько з тілом Ніани на плечах.

Нян поклав утоплену на землю і обвів поглядом плем'я. Він прийшов, щоб поховати свою дружину так, як це личить дужому й славному племені. Ніхто навіть не розпитував, як Нян відшукав її у багновищі.

Ніана була добрим членом племені, а чоловік її — справжнім мисливцем. Ніана й надалі залишиться серед своїх і після смерті братиме участь у їхньому житті. Її поховують у таборовому вогнищі — так вона навіки буде з племенем.

Нян, Вовчий Пазур та Мамутик мовчки взяли тіло жінки й поклали на вогнище. Нян зняв з своєї шиї чудове намисто й кинув біля померлої. Намисто було зроблене з багатьох просвердлених і нанизаних на тонкий ремінчик лисичих та вовчих зубів. Нян двічі обкручував його навколо шиї й завжди пишався такою небаченою кількістю мисливських трофеїв.

Кожен член племені намагався забезпечити собі доброзичливість загиблої на майбутнє. Тому ніхто не підходив до неї без подарунка. На вогнище кидали кремінне знаряддя або дрібні оздоби з черепашок, кісток чи зубів. Дехто приносив із стійбища свої улюблені іграшки — гарні кольорові камінчики, мушлі, куски оленячих рогів, ба навіть чудернацькі окам'янілості, які під час мисливських мандрів викликали в них увагу й цікавість. Все це тепер належало Ніані.

Нян приволік ще масивну мамутову лопатку й прикрив нею утоплену. А тоді всі присутні почали присипати мертве тіло глиною та дерном, і за кілька хвилин над Ніаною виріс горбок. Білий дим стовпом здіймався в небо... [3]

Раптом Копчем скрикнув, витяг із могили грубезну обгорілу гілляку, відійшов убік, поклав її на землю й почав дмухати на неї. Плем'я задоволено замурмотіло: адже за мить вогонь міг зовсім згаснути, а Копчем вчасно врятував його — меткий хлопчина!

Миттю кинулись до хлопця й підклали до гілки жмут сухої трави. Трава спалахнула. Тепер уже можна спокійно підкидати хмиз. Вогонь не погасне.

А горбок на старому вогнищі тим часом зростав. Мисливці копали жовту глину оленячими рогами та широкими лопатковими кістками й приносили до могили у шкіряних мішках. Діти не відставали від дорослих.

Заходило сонце.

Нян подав знак, що означав: могила вже досить висока. Всі посідали навколо могили й заспівали. Хоч це були лише грубі протяжні звуки, але вони зачаровували присутніх спільним чуттєвим натхненням. Незабаром у співі забринів певний ритм, і в такт йому мисливці почали хитатися назад і вперед.

Здалека долинали виття вовків та гієн. На Павловські гори сідала чорна хмара, а від річки повівав холодний вітрець.

ВЕНЕРА ВЕСТОНИЦЬКА

Копчем залишився біля нового вогнища. Він сидів на камені, підкидав у вогнище хмиз та потрощені кістки й спостерігав за сивим димком. Колечка диму здіймалися вгору й танули у височині.

Копчем просидів так цілий день, і все плем'я вже знало, що Копчем став тепер охоронцем вогню, йому допомагав Огнош, хлопчина, молодший від Копчема десь на рік. Жінки принесли цілу купу хмизу, й Копчем міг спокійно дивитись на вогонь, поринувши у свої думки.

Вогонь — це величезна сила. Він перемагає все. Відганяє звірів, пече м'ясо, гріє. Без вогню не перезимуєш... А плем'я мало не втратило його. Глина може придушити вогонь, і дощ може залляти його... Тож вогонь треба пильнувати — згасле вогнище не живе.

Відтепер Копчем пильнуватиме вогонь. Копчемів вогонь ніколи не згасне. Бо це вогонь його матері Ніяни. Її Копчем теж ніколи не забуде. Вона житиме в цьому вогні. Доки палахкотітиме Копчемів вогонь і здійматиметься білий дим, доти Ніана витатиме над вогнищем, запаленим від її могили.

Копчем підкинув у вогонь в'язку хмизу й замилювався клубами диму.

Цікаво: кинеш у вогонь хмизу, диви — за мить у вогнищі вже не хмиз, а попіл, а вгорі — дим. Яке все це дивне! І ніхто не може цього збагнути! Так само, як і з людиною: тіло лежить нерухомо, а подих лине вгору, поки не розвіється. Тоді кажуть: «Помер!» Дух розлучився з тілом, мов дим із деревом, і вже ніколи не повернеться. Хто вмер, той не дихає.

Все гаразд у племені, поки воно має вогонь. Старі мисливці розповідають, що колись за тяжкої мандрівки плем'я втратило вогонь, переправляючись через річку. Ловець, який ніс пеньок, що тлів усередині, впав у воду, і вогонь потонув. Це було великим лихом. Минуло багато часу, поки мисливці за дорогі шкури придбали новий вогонь від іншого племені. А ще кажуть, що тоді багато хто з племені загинув узимку від холоду, хижих звірів та різних хвороб, бо їло плем'я лише сире м'ясо. Біда без вогню, біда!

А що було б, коли б і в того, чужого племені, згас вогонь? Коли б наше плем'я не зустріло іншого племені, яке володіло вогнем? Всі загинули б без вогню...

До палаючого вогнища мовчки підійшов Укмас, тримаючи в руці шмат м'яса. Він потовк м'ясо зубрячою кісткою, вигріб з приску розпечений камінець і поклав на нього м'ясо. Потім присів біля цієї своєї плити, чекаючи, поки м'ясо спечеться. Укмас підібгав ноги, обхопив руками коліна й поклав на них голову, його коса, перев'язана ремінцем, стирчала вгору.

Укмас показав рукою, що біля вогнища безладдя. Малий Огнош негайно взяв кілька смерекових гілок і позмітав порозкидані головешки. Більші головешки та гілки Копчем палицею відкинув назад у вогонь. Добре, що Укмас не розсердився й не надавав їм по потилиці, як це роблять інші ловці, коли наступлять або сядуть на гарячу головешку. Справді, навколо вогнища має бути чисто.

Але Укмас уже не звертав уваги на хлопців.

Копчем хрипло відкашлявся й сплюнув далеко, як це робили дорослі мисливці. Потім звернувся до Укмаса:

— Без вогню не можна жити.

Укмас не відповідав.

Тоді Копчем знову:

— Вогонь народжується з вогню.

Укмас мовчав і пильнував м'ясо, що починало рум'янитися.

Копчем показав на свій чудодійний вогонь:

— Дош на вогонь — вогню нема. Не буде вогню — що робити?

Ловець удавав, ніби не слухав хлопчину, тільки часом скося поглядав на нього. Хіба міг він розмовляти серйозно з молокососом! А Копчем таки сміливий хлопець, якщо наважився звернутись до справжнього мисливця!

Після хвилинного роздуму Укмас усе ж озвався, йому, мабуть, сподобалась хлопчикова допитливість.

— Вогонь, — великі чари. Копчем малий хлопець, але знає, що кремій викресає іскри. Камінь і кремій — крес-крес! — і летять вогняні іскри. В кремені вогонь, але важко запалити іскрою. Ніхто цього не вміє, крім великого вождя — Сірого Вовка. Та він уже не водить своє плем'я. Сірий Вовк уже не викрешує вогонь. Сірий Вовк покинув своє плем'я. Багато зим тому...

Мисливцеві важко говорити. Він довго вишукує слова, щоб висловити свої думки. Інколи не може знайти тих слів і допомагає собі виразними рухами. Давно Укмас не говорив так довго, як оце зараз. Через те й стомився. Перевернув на камені шматок м'яса й знов похилив голову на коліна.

Копчем мав над чим поміркувати. Що з кременю вилітають іскри, це кожній дитині відомо. І Копчем бачив це тисячу разів, коли ловці виготовляли свої гострі ножі, відточували вістря та шкребачки. Він сам уже не раз обтесував твердий камінь, коли хотів зробити ніжик або шкребло для шкіри. Іскор було багато, але ніколи Копчем не бачив, щоб від них спалахнув вогонь. Це правда, що в кремені схований вогонь, але тільки Сірій Вовк знав чари, які перетворюють іскри на вогонь. Та Сірій Вовк давно помер — Копчем навіть не пам'ятає його.

Укмас настроїв м'ясо на уламок кістки й пішов собі. Копчем кинув камінь знов у вогонь і підправив вогнище. З далини почувся свист. То Вивірчак кликав Копчема взяти участь у грі. Копчем подав знак рукою, що не піде. Буде виконувати свій обов'язок.

— Огноше, принеси трохи уламків кременю!

Хлопець побіг до брили, біля якої ловці мали звичку точити кам'яну зброю та знаряддя, й узяв кілька уламків кресального каменю. Копчем оглянув їх і вибрав найбільші. Почав кресати один об одний. Спостерігав за іскрами, що падали на сухий мох. Та вогонь не з'являвся. Копчем не знав чарів...

Жінки знову принесли хмиз і відпустили Копчема та Огноша. Тепер вони самі підтримуватимуть вогонь. Їм треба досушити й докоптити запаси зубрячого м'яса, а також приготувати їжу чоловікам.

Скрегуля й Крушанка пішли до погрібця, де зберігалося м'ясо. Цей склад був близько, усього лиш за кілька кроків від старого вогнища — нині Ніаниної могили.

— Що це?! — скрикнула Крушанка, побачивши, що глиця на погрібку порозкидана. Жінка трохи відхилила гілки й сплеснула руками. Вересклива Скрегуля почала голосити, плескаючи себе по стегнах. Від вогнища прибігли інші жінки й заглянули в порожній погрібець. Ніби хто вимів його. На дні ями лежало лише кілька маленьких шматочків м'яса.

— Все м'ясо зникло! Ой-йой-йой-ай!

Нарікання жінок почули мисливці й збіглися до ями. Вони аж пашіли від гніву, скреготали зубами, щось кричали й збуджено підскакували.

Мамутик пильно обстежив землю, поки ловці ще не витолочили її, і знайшов відбитки широкої лапи, схожої на ведмежу, тільки трохи меншої.

— Так, росомаха! — вигукнув досвідчений Мамутик.

— Росомаха, росомаха! — підхопили інші мисливці й жінки, гуртом кленучи нічного злодія.

Всім відома ця хижа шельма, що без страху лізе скрізь, навіть у табір, інколи й у намет до сонних людей, — і все доценту жере.

Отож плем'я залишилось без обіду.

— Хто сторожував цієї ночі? Погані були сторожі! Пропустили злодюгу в табір. Хай негайно йдуть на лови, й лихо їм, якщо не принесуть здобичі!

Люті вигуки мисливців сповнили вестоницьке стійбище. Двоє винних сторожів залишають його. Навздогін їм летять сердиті глузування.

Незабаром Мамутик, Вовчий Пазур, Укмас та інші мисливці озброїлись добре відточеними дубовими та ясеновими списами й важкими сокирами. Ідуть на лови самі. Не покладаються на злощасних сторожів.

Плем'я потребує нових запасів, йому загрожує голод.

Нян зранку сидить перед своїм наметом, байдужий до всього, що відбувається навкруги. Можливо, він іще не знає, що накоїла росомаха.

На пласкому камені перед Няном купка намулу. Нян ліпить якусь фігурку. Вже двічі кидав він нею об землю, бо не виходила так, як хотів, а оце почав ліпити втретє. На цей раз Нян домішав у глину порошок з мамутових кісток. Нян натовк цього порошку на заячій шкурі. Перепалені кістки легко трощились — не треба було надто каменем бити. Зубрячий ріг, наповнений водою, Нян устроїв у землю біля себе.

Невеличка фігурка нагадує людину: голова, міцний тулуб, опуклі перса. Плечі грубо окреслені, зате на тулуб Нян звертає велику увагу. Він орудує тоненькою кісточкою, старанно загладжує поверхню фігурки, інколи обприскує її водою.

Надійшов Копчем і з цікавістю стежить за батьковими руками. Нян схопив фігурку, випростав долоню, задоволено милується своїм витвором.

Копчем вигукнув:

— Мама!

Він упізнав Ніану. Батько хитнув головою на знак згоди й поніс статуетку до вогнища. Вигріб під палаючими головешками ямку, паличкою розчистив її від жаринок, щоб не прилипли до м'якої фігурки, й поклав статуетку на чисте місце. Мокра глина швидко обсихала, аж пара курилася з неї. Фігурка обпалювалась і твердішала. Незабаром буде готова.

Копчем сказав батькові, що зостанеться тут і пильнуватиме, щоб хто необережним дотиком не пошкодив фігурку. Він знову стерегтиме вогонь. Повернувся й Огнош, бо жінки давно подались від вогнища, не маючи що пекти, тож вогню, власне, ніхто не доглядав.

Нян і сам звернув на це увагу й голосно нарікав на безладдя. Хіба можна залишати вогонь без догляду! Так завжди буває, коли в племені кожен робить, що йому забагнеться. Нян навмисне лаявся дедалі голосніше, щоб усі почули. Ладу немає! Сторожа ледача, плем'я залишилось без їжі, на полювання йдуть хто куди захоче, рибу не ловлять, запаси шкури не оброблені, запліснявіли, кошики для лісових плодів на зиму порожні.

Окремі мисливці пристали до Нянових скарг. Вони розуміли, що плем'я не може існувати без сильного ватага, без такого, хто міг би, коли треба, й силою змусити слухатись. Але немає такого, хто захотів би помірятися силою з іншими.

Колишній ватаг захопив владу над племенем через те, що зумів побороти поодиноці всіх мисливців. Коли ж його розчавив поранений мамут, серед ловців племені не знайшлося іншого силача, який зміг би захопити кермо влади. Вільні люди не бажали, щоб ними хтось командував. Вони підкорялися тільки великій особистій силі й мужності. Розумову перевагу не визнавали.

Біда буде з племенем, якщо вибухнуть сварки та розбрат!

Жінки не мали права втручатись у справи. Але вони відчували, що господарство племені занедбане й незабаром настануть погані часи — часи скрути й голоду.

— Будь Нян ватагом! — вигукували кілька мисливців і руками закликали інших погодитись з ними.

Нян вишкірився, заперечив:

— Нян не ватаг! Нян не має дружини! Нян матиме дружину — Нян буде ватагом!

Усі зрозуміли, що зараз Нян не згодиться стати ватагом племені. Крім того, Нян зауважив, що в таборі не всі присутні. Решта мисливців може образитись, що таку важливу справу вирішено без них. А це буде новою причиною до нарікань.

Погодились на тому, що раду закінчать біля вечірнього вогню. А зараз почали розходитись. Дехто ладнав кремінну зброю, інші обпалювали списи, точили вістря, готувалися до завтрашніх ловів.

Нян попрямував до свого намету, щоб дати там лад. Він розклав перед наметом усі шкури, бо деякі вже почали пліснявіти. Потім узяв кусень мамутового ребра, обробленого, мов гарний широкий ніж, оглянув його й вирішив, що ніж-ребро слід нагострити об камінь.

Нагостривши ніж, присів на пеня за наметом і почав різьбити кременем на пласкому лезі якісь лінії, в яких за мить можна було розпізнати силует зубра. Нянь повернув ніж на другий бік, зробив на ньому видовжене коло, а посередині кола вирізьбив дві кінські голови. Працюючи, Нянь весело наспівував — сьогодні йому щастило.

Жінки за Няньовим прикладом і собі повиносили шкури з наметів. Вигріваючись на сонечку, вони різними оздобами прикрашали свій одяг. До шкіряних фартушків пришивали черепашки й кісточки. Шили жінки товстими нитками з оленьчих жил; дірявили шкуру гострим шилом з кременю, а тоді продівали гладеньку кістяну голку. Коли потрібно було щось виміряти, міряли пальцями або п'яддю.

Де працюють жінки, там завжди пісня. Ось і зараз вони співали:

Ганга — а-га
Я — га-ага!

Дівчата підтримували одноманітну мелодію тоненькими голосами:

А-і-а-а — а-і-а-а,
о-і-о-о — о-і-а-а!

Копчем приніс батькові обпалену й уже охололу статуетку. Вона була дуже гарна й не потріскалася. Нянь протер фігурку лосом, перемішаним з попелом, і повісив перед наметом^[4]. Тепер дружина завжди буде дома, Нянь не почуватиме себе самотнім.

Надвечір повернулися мисливці. Здобич була нікчемна: дві лисиці, м'ясо яких ніхто не хотів їсти, й маленьке оленятко. А Мамутиків загін спіймав на Павловських горах двох бабаків, двох зайчат і чотирьох куріпок.

Біля вечірнього вогнища радилися, кого обрати ватагом. Рада була дуже бурхливою. Всі погоджувалися на тому, що серед племені немає ладу й треба мати рішучого ватага. Та коли хто називав якесь ім'я, одразу ж зчинявся лемент.

— Цього не бажаємо! — лунало щоразу.

Члени племені не могли дійти згоди. Кожен захищав того, кого йому заманулося. Злість панувала над розумом, ловці не вміли

послідовно мислити, а тому рада скоріше нагадувала зграю розлючених собак. Врешті так і розбрелись, не дійшовши згоди. З деяких наметів довго чути було сердите бурчання невдоволених мисливців.

— Я вночі вартуватиму! — зголосився Мамутик перед тими ловцями, які ще лишились біля вогнища.

Він хотів підстерегти росомаху, яка викрала весь запас м'яса.

— Хто зі мною? — запитав.

Підвівся старий Гунач і пристав до Мамутика. Єхидний Забіяка озвався від свого намету:

— Гунач вартує? Росомаха буде сита!

Та ніхто не звернув уваги на цей дошкульний вигук. Всі знали, що Забіяка лихий на язик і краще не зважати на нього — хай собі плеще.

Копчем та його нерозлучний друг Вивірчак принесли шкури й улаштувались на ніч перед Няновим наметом, тихо домовляючись про те, що вночі теж чатуватимуть на росомаху. Нові списи з гострими кістяними наконечниками хлопці мали напохваті.

Табір засинав.

МАМУТИ

До ранку з стійбища не зникло нічого: вартові були пильні. Проте злорадий Прудконогий таки щось нанюхав. Він обникав усе стійбище, а тоді біля вогнища сповістив:

— Росомаха вкрала Няна! Росомаха вкрала Няна!..

Справді, Нян зник. Він не з'явився ні того вечора, ні наступного, ба навіть і на третій день.

Табір жив, як і раніше. Нелад тривав, а дорослі мисливці марно намагались дійти згоди.

Повз стійбище промчав табун коней, та ловці запізнилися — не зловили жодного коня. Після почали сваритися, чом не розставлено по горбах вартових, які заздальгідь повідомляли б про наближення стад.

Іншого разу волохатий носоріг перебрів Дию, але, зачувши стійбище, втік раніше, ніж прибігли ловці. Чоловіки геть пересварилися, звалюючи вину один на одного. Вовчому Пазуру все це вже набридло, і він сказав, що йде вартувати на гору разом із Зайцем. Гунач з Укмасом попростували вартувати до річки. Решта чоловіків сперечалась далі про те, куди податись на лови, хто візьме в тих ловах участь, хто їх очолить. Кожен вважав себе найрозумнішим і не прислухався до думки іншого. А Забіяка та Куняча Ніжка з усього глузували, й ніхто не міг приборкати їх. Всі були незадоволені й роздратовані, однак ніхто не мав такої ваги, щоб його послухати. Всім хотілося злагоди, але ніхто нікому не бажав підкорятися.

А розбрат у таборі не приводить до добра. Настали голодні часи.

Няна не було вже з тиждень, і ніхто не знав, де він. Чи не спіткало його нещастя? Може, вовки вже обгризли Нянові кістки?

Аж ось Нян прийшов. Змучений, скривавлений, ледве тримався на ногах. На ремінці він тягнув за собою молоду жінку із зв'язаними руками.

Збіглося все плем'я.

— Нян привів дружину! Нян має жінку! — лунало над табором.

Такої події тут давно не пам'ятали.

Нян став навколішки над джерелом і довго пив. Напившись, розв'язав жінці руки й сказав єдине, дуже важке для вимови слово:

— Щекта!

Так звали нову Нянову дружину.

Мисливці чекали, що Нян розповість про свої пригоди, про те, як захопив жінку, але той важко сів на камінь і мовчав. Що пережив він багато, зрозуміло було і без розповідей. Але про чужу жінку та про її плем'я слід було б сказати. Адже можливо, що Нян викрав її у якогось сильного племені, й те плем'я вимагатиме великого викупу.

Мисливці вмостились на траві й чекали на Нянову розповідь. Викрадена Щекта, також знесилена, присіла біля каменя. Вона спокійно дивилась на ловців і, мабуть, уже скорилася своїй долі. Щекта мала на собі шкіряний пояс-спідничку, на шиї — шнурок з кістяними колечками — а більше нічого. Ні, це не все: на підборідді в Щекти були наколоті кілька рисочок. Всі помітили ті рисочки й зрозуміли, що це — відзнака племені, з якого походила Щекта. Але що то за плем'я, ніхто не знав, бо ніколи ще не зустрічались їм люди з такою відзнакою.

Жінки захоплювались Щектиною зачіскою. Зачіска справді була небачена. У жінок тутешнього племені волосся вільно падало на плечі й спину або ж було перев'язане ремінчиком. У цієї ж, чужої, волосся

було зачесане так майстерно, що жінкам кортіло придивитись краще. Підійшовши ближче, вони торкалися Щектиної голови, повертали її в різні боки й голосно висловлювали своє здивування. Жінки побачили, що волосся в Щекти заплетене в тоненькі хвостики, перев'язані між собою пасками.

— Єй-ей-ей-ей! — знизували плечима жінки.

Лінива Шишма зауважила:

— Така зачіска не годиться. Багато мороки з нею.

— Правда, правда! — притакували інші, трохи поміркувавши.

Тепер уже всім не подобалась чванлива зачіска молодої чужинки.

Коли Нян відпочив нарешті, він підвівся й голосно проказав:

— Мамути, мамути, мамути!

Плем'я одразу пожвавішало, заворушилось.

Невже? Невже Нян вислідив мамутів? Ба навіть багато мамутів?

Ох, це була б чудова здобич! І яка жадана!

— Нян, де бачив їх?

— Ідуть сюди?

Запитання так і посипались на Няна. Нян почав розповідати. Вмить запала тиша.

— Мамути йдуть. Багато мамутів. Сюди йдуть!

Вибух захоплення увітав радісну новину. Мисливці підстрибували, качались по землі, беркицялись, плескали в долоні, сміялись. Знову настане добробут, буде вдосталь м'яса!

Досвідчені мисливці Гунач, Укмас, Вовчий Пазур, Мамутик та інші мовчки сиділи осторонь. Вони знали, що сама звістка про мамутів — це ще не здобич. Мамути можуть перейти Дию десь-інде, не тут. І нарешті, мамути — не зайці й не олені. Полювання на них небезпечне й важке, його слід старанно підготувати й розумно здійснити.

Однак більшість з племені були нерозважні й поводитись так, ніби мамутів уже спіймано. Та після довгих і гучних розмов було нарешті ухвалено, що кілька ловців негайно вирушать у розвідку, кілька з вершини гори оглядатимуть край, а решта в таборі лаштуватиметься до великих ловів.

Ця ухвала була виконана негайно.

Розвідників повів слідопит Гунач. Нян розповів йому, в якому напрямку просуваються мамути. Якщо мамути не затримаються в дорозі, то ще сьогодні можуть дійти аж сюди.

Вовчий Пазур очолив варту на горі.

Ті, що залишались у стійбищі, радились, як провести лови. На копання пасток-ям немає вже часу. Отже, лишається єдине: напасти на мамута, який відіб'ється від стада, завдати йому списами якомога більше відкритих ран, щоб тварина від втрати крові ослабла й сама звалилася. Якщо пощастить, то ловці залишать здобич жінкам, а самі переслідуватимуть стадо. Можливо, таким робом вони вполюють ще одного або навіть двох мамутів. А головне — нападати треба гуртом, з усіх боків. Якщо мамут кине́ться на когось із ловців, решта повинна з іншого боку напасти на мамута, щоб так урятувати своїх друзів.

Лови ці дуже небезпечні, бо розлютований мамут своїм страшним хоботом може схопити мисливця, який хоч трохи забариться, вдарити жертвою об землю або розчавити її велетенськими ногами. Про такі пригоди часто згадують біля таборового вогнища.

Проте загроза смерті не лякала мисливців — навпаки, приваблювала. Чим більша небезпека, тим більшу пошану й славу здобуде ловець.

Раптом Мамутик промовив:

— Зубри в багновищі — мамути в багновищі!

Він хотів нагадати цим, як зубрів загнали в багно й там досить легко впоралися з ними. Треба спробувати це й з мамутами.

Ловці не відразу зрозуміли чого, власне, хоче Мамутик. Потім радісними вигуками схвалили його план. Вони заженуть стадо у зрадливу трясовину й отак без особливих труднощів зможуть спіймати кількох мамутів.

— Гой-гой-гой! Мамутів у багновище!

Ловці швидко лаштували міцні та гострі списи. Списів потрібно буде багато. Поквапливо збирали навкруги кожену придатну для списа дубову, ясену чи грабову гілку. Вістря спочатку обпалювали на вогні, а після дбайливо загладжували шорстким каменем.

Забіяка походжав по стійбищу й кожному тлумачив, що лише рішучий і дужий ватаг дасть лад племені. В одній руці він тримав три списи, в другій — гостру камінну сокиру. Забіяка сокирою помахував над головою, щоб привернути до себе увагу. Мовляв, він такий дужий, що ніхто з племені не наважиться боротися з ним.

Балакуча Скрегуля улесливо сказала, що тільки йому слід бути ватагом. Забіяка задоволено всміхнувся, але промовчав. Ще не час.

З далнини тричі загукали. Це Вовчий Пазур подав знак з вершини гори.

Мамутів уже видно! Всі вирушайте! Великі лови розпочинаються!

Лови панують над табором. Ніхто вже не згадує про чвари, кожен намагається сприяти загальному успіхові. Поодинці нічого не досягнеш. А от гуртом можна вполювати здобич. Жінки ідуть за чоловіками: несуть запасну зброю, а під час ловів допомагатимуть оточувати й залякувати мамутів. Кілька старших хлопців вирушили теж. Вони стануть у пригоді як зв'язкові між групами ловців, як добрі розвідники, що в разі потреби миттю можуть зіпнутися на високе дерево.

Стомлений Нян міцно спить у своєму наметі під статуеткою. Ця статуетка й справді допомогла йому здобути нову дружину. А Щекта мовчки сидить на траві перед наметом, і ловецький запал у таборі її зовсім не обходить.

Табір майже обезлюдів. У ньому zostалися лише дві старенькі бабусі біля вогнища й малеча.

З вершини до мисливців прибіг Вовчий Пазур і підтвердив, що стадо мамутів уже справді близько — біля підніжжя гори, коло Диї. Стадо просувається проти течії річки. Воно велике й розпалося на кілька груп.

Те саме сповістив посланець від Гунача. Гунач радив мисливцям добре замаскуватися, бо як мамути помітять їх завчасно, то можуть повернути в інший бік.

— Самі знаємо, що робити! — сердито вигукнув Забіяка. — Хай Гунач радить дітям, а не ловцям!

Мамутик підтримав Гуначеву пораду й домігся, щоб плем'я розподілилось на кілька загонів. Вовчий Пазур із своїми людьми чатуватиме на плоскогір'ї. Гунач пильнуватиме берег Диї, щоб не дати мамутам утекти через річку. Мамутиків загін сховається в засідці, пропустить мамутів наперед, а тоді пожене їх у багновище. Жінки залишаться в долині й криком лякатимуть стадо, якщо воно захоче збочити до стійбища.

— Так вовки полюють узимку! — вихваляли мисливці свій план, бо й справді ці хитрі хижаки нападають на стадо окремими зграями.

— Гррр — сюди, грр — туди! — незадоволено буркотів Забіяка. — Розпорошуєте плем'я. Всі на одного мамута — грррр!

Мамутик та інші ловці сердито глянули на Забіяку, але нічого не відказали.

Лови починались добре. Стадо мамутів швидко надбігало. Вже можна було розгледіти окремих тварин у першій групі. За березовими та вільховими гайками коливались косматі хребти велетнів. Інколи вгору здіймався довгий зігнутий хобот, що ламав гілля, маяли білі дуги величезних ікол.

Мисливців охопило нервове збудження. Тремтячими руками вони цупко стискають списи. Очі горять, по обличчях струмить піт.

Закрякав Вовчий Пазур — це знак, що все йде гаразд. Гунач від річки теж відповів кряканням. Мамутик напоготові: ось-ось настане мить, коли він вискочить із засідки й пожене стадо на загибель. Сторожко стежить ловець з-за куща за кожним рухом мамутів.

Ось перші мамути вже поруч. Веде їх красень велетень, прокладаючи крізь зарості дорогу стадові. Велетень помахує хоботом, на ходу ламає пагони й запихає собі в рота. Він покивує великими вухами, відганяючи дошкульних комарів. Інші мамути, що йдуть за велетнем, розширили прокладений прохід, і він став мов широка дорога. Ось один мамут почухався об дерево, і стовбур зламався, мов стеблина. Маленьке мамутятко відчахнуло хоботом цілу верхівку з поваленого дерева й, граючись, волочить її по землі.

Мамути йдуть уперед неквапно й спокійно — вони не зачули нічого. Пустотливі малята плентаються в старих під ногами.

ВТРАЧЕНА ЗДОБИЧ

Ще мить — і велика боротьба розпочнеться.

Раптом Мамутик помітив, що в останніх групах мамутів панує якийсь дивний рух. Звірі переполошились, збочили з протоптаної дороги й гучно трублять.

Що так налякало мамутів? Вовки не наважаться переслідувати стадо, і ведмідь не нападе на нього. Невже це лев або тигр виповз із своєї печери, приваблений розкішною здобиччю?

Переполох серед мамутів зростає. Деякі тварини, звівши вгору хоботи, кинулися навтіки.

Обидва загони ловців, на чолі з Вовчим Пазуром та Гуначем, гадаючи, що почалося полювання, напали на стадо. Переполох посилюється ще дужче.

Мамутик, побачивши, що стадо розбігається, почав гнати його до болота. Один велетенський мамут продерся крізь гущавину і опинився просто перед Мамутиком. Мисливець не перелякався, коли велетень помчав на нього, а ухилився від страшного хобота й щосили встромив гострий спис мамутові в пах.

Мамут біг далі із списом у паху.

Мисливець здивувався. Він чекав, що мамут розлютується, й тоді розпочнеться жорстокий бій. Та поранений велетень не спинявся. Чому це так? Напевно, мамут дуже переляканий і тому не хоче затримуватись.

Мамутикові друзі були не менше здивовані й стривожені. Вони кинулись до мамута, щоб боротися не на життя, а на смерть, аж мамут тим часом — тікає! Мисливці ще побачили, як він, просуваючись між двома деревами, зламав спис, що стирчав у нього з рани, потім упав на коліна, але миттю підхопився й помчав до стада.

Аж ось суне ще кілька мамутів. Ламаються гілки, чути важкий тупіт, подекуди падають вирвані з корінням дерева.

До Мамутика підбіг захеканий Копчем. У його розширених зіницях — страх і відчай.

— Чужі мисливці! — простогнав Копчем і впав у траву.

Мамутиків загін, приголомшений нечekanною звісткою, був наче не при тямі.

Охоплені жахом мисливці безпорадно тупцяли на одному місці, не знаючи, що робити. Ще б пак — таке вдале полювання, а тут раптова звістка, як грім з ясного неба.

Мамутик схопив Копчема й силоміць поставив на ноги.

— Що трапилось? Що ти бачив? Де вони? — допитувався.

Копчем трохи отямивсь і над силу видавив з себе:

— Якись ловці. Багато ловців! За мамутами!

Гой, небезпечна це новина для вестоницького племені! Якщо мамутів переслідують інші мисливці, то напевно не обійдеться без бою. Треба негайно зібрати все плем'я, щоб чужаки не заскочили його зненацька.

Гой, запекла буде боротьба!

Джган та Клух побігли сповістити інших. Мамутик з рештою ловців облишили гонитву за мамутами й рушили в розвідку. Їх тепер цікавлять тільки чужинці — де вони і яка в них сила.

Раптом пролунав протяжний вигук. Так кричать, коли діється щось надзвичайне. Мамутиків загін подався на вигуки. За мить ловці побачили, що загін Вовчого Пазура оточував пораненого мамута. Кілька списів уже стирчало з тіла звіра. Оскаженілий мамут кидався на всі боки, кров цебеніла в нього навіть з хобота — мабуть, після удару сокирою.

Сміливий Мамутик із своїми мисливцями вмить вступив у бій. У войовничому запалі він геть забув про ворогів.

Скривавлений мамут не здавався. Він збив іклами одного ловця й, напевно, розчавив би його, коли б інший хоробрий мисливець не підскочив сміливо ззаду й двома ударами не розтяв би сухожилля на задніх ногах звіра.

Мамут осів на землю, роззявивши велетенську пащу. Хтось влучно кинув списа в ту роззявлену пащу, але мамут вихопив списа хоботом і скажено підскочив.

Ловці втікають до заростів, а мамут розлючено переслідує їх, змітаючи все на своєму шляху. Ось він вибіг на горбок — аж тут проти нього стоїть невеличкий загін якихось мисливців. Поки мисливці отямилась, мамут устиг розчавити двох з них, і коли б решта не розбіглася, то перетоптав би геть усіх.

Мамут зупинився. Хитає головою, тремтить усім тілом. Через галявину до нього прибігли ще два мамути — самиця з малям. Поранений велетень потрощив кілька низеньких берізок і рушив галявиною слідом за стадом.

Мисливці на чолі з Мамутиком та Вовчим Пазуром вискочили із засідок і завзято кинулися на чужих ловців, що де-не-де ховалися між кущами. У таких випадках швидкість сприяє успіхові. Чужинці, які мали таку ж татуїровку із трьох рисок на підборідді, що й Нянова дружина Щекта, були дуже перелякані й приголомшені раптовим нападом вестоницького племені. Вони навіть не захищались, а кинулись навітки.

Вестоницькі мисливці вже тішились з легкої перемоги: були певні, що проженуть чужинців, а самі повернуться до мамутів і щасливо закінчать лови.

— На них! — кричали, вимахуючи зброєю, Мамутик, Вовчий Пазур, Клух та їхні розлютовані друзі.

Лише тепер вони зрозуміли, чому стадо мамутів бігло так швидко: його переслідувало оце чуже мисливське плем'я.

Звірина завжди належить місцевому племені. Простір, у межах якого видно дим таборового вогнища, для всякого чужого мисливця — «табу», заборонена земля.

Чуже плем'я порушило цей одвічний закон, тому воно має бути покаране. Чужі ловці з татуїркою на підборідді поплатяться за своє нахабство.

Вестоницькі мисливці, охоплені войовничим запалом, з гучними вигуками гналися за непроханими гостями. Навіть вайлуватий Товстун, лінивий Охунь і Ньюра, який завжди пасе задніх, мчали тепер у перших лавах поруч із Мамутиком, Вовчим Пазуром і могутнім Пайдою. Сьогодні вони здобудуть велику перемогу й велику здобич. Гура, гу-ра!

Аж тут сталося несподіване. Чужі мисливці, тікаючи, вискочили з чагарника на галявину. Вестоницькі переслідувачі вже тішились з того, що чужаки не знайдуть захистку на трав'янистій рівнині.

Та втікачі раптом зупинились. Вони не шукали захистку, а почали радісно кричати й кликати когось.

Коли вестоницькі ловці проминули чагарник і глянули на широке поле, то скам'яніли від жаху: по всій рівнині до них сунув величезний

натовп чужих людей.

Чужі мисливці, підбурені вигуками втікаючих, відповіли войовничим криком і рушили на слабке вестоницьке плем'я. Чужаки вже зрозуміли в чім справа: їхня розвідка, що переслідувала стадо мамутів, зіткнулася з місцевим племенем, яке захищало свою мисливську територію. Хай буде й так! Але ж чужинців більше, ніж місцевих ловців. Що їм тепер закон «табу»? Хай сила вирішить! Перемога сильнішого варта більше, ніж право слабшого. Гура-а-а-а! Гура-а-а-а-а, на місцеве плем'я!

Кілька легких списів уже впало поблизу вестоницьких мисливців. Крики чужинців переростали в загрозливе ревіння. Вестоницькі ловці зрозуміли, що в них немає ніякої надії на перемогу в боротьбі, й почали в безладді втікати.

Чужі мисливці кричали ще гучніше, переслідуючи вестоницьких, немов голодні вовки самотнього оленя. Горе тому, кого наздоженуть!

Вестоницькі ловці втікають у зарості. Їм пощастило лишити нападників трохи позаду. Але спинятись не можна. Це означало б певну смерть. Ловці намагаються триматися гурту, слабші біля сильніших і досвідченіших. Хто заблукає в заростях, той уже ніколи не дожене своїх.

О, який лихий цей день! Він принесе згубу всьому вестоницькому племені! Ніде немає порятунку, вороги сунуть хмарою, і незабаром, мабуть, не лишиться жодного вестоницького ловця, який крикнув би осиротілому стійбищу: «Все загинуло — рятуйтеся!»

Здається, долю вестоницького племені вже вирішено. Нема ніякої надії на порятунок. Усіх буде побито, а нові господарі запалять переможне вогнище під Павловськими горами й полюватимуть у цім краю, багатім звіриною.

Час від часу Мамутик, Вовчий Пазур, Укмас та інші ловці намагаються зупинити нападників хоч на хвилину, але їхньої особистої сміливості замало проти сили чужинців. Після кількох даремних спроб вестоницькі ловці знову тікають. Нападники ось-ось оточать плем'я.

Цієї миті з хащі вискакує поранений мамут. З його тіла, порослого довгою волохатою шерстю, стирчить кілька зламаних списів. Вестоницькі ловці пропускають велетня. Чужаки, розпалені боєм, без вагання кидаються на мамута й з усіх боків колють його списами. Мамут уже сходить кров'ю, захищається слабок й сам не нападає.

Ловці певні, що він от-от упаде. Тому вони заходилися біля мамута, на якусь мить забувши про вестоницьких мисливців. А тим навіть ця мить перепочинку конче потрібна. Це їхній порятунок.

Біля Дії чекає Гунач з кількома мисливцями. Вони бачили безладну втечу своїх і вже помітили також ворожих нападників. Досвідчений Гунач відразу зрозумів, що боротися проти такої сили марно. Тому він почав збирати розпорошених ловців, жінок і дітей на березі річки. Гунач вирішив перебратися на другий берег Дії і врятувати життя хоч тим, що залишились біля нього.

Нарешті, вестоницьке плем'я з'єдналося. В очах у всіх відчай і жах. Плем'я втратило кількох чоловіків і двох жінок. Всі бачили смерть ловців, бачили, як жорстокі чужинці забрали жінок.

Далі гаяти часу не можна. Вітер приносить войовниче ревіння ворожого племені.

Треба втікати! Ох, як бракує зараз розумного ватага, щоб наказав, як діяти у важку хвилину! Та ватага немає, немає єдності й слухняності, є тільки безладдя!

Гунач, Мамутик та Вовчий Пазур гарячково про щось радяться. Жила вимагає повернутися в табір і прихопити з собою хоч частину шкур. Гунач зневажливо махає рукою:

— Мовчи!

Лунає наказ:

— У воду!

Всі почали стрибати в річку.

Мисливці знали це місце: тут був зручний неглибокий брід. Але тепер річка розлилася, й бистра течія підхоплювала навіть дужих ловців. Та нічого не вдієш — затримуватись уже немає часу. Хто зуміє перейти — залишиться живий, хто потоне — того не буде. Інакше не можна.

— У воду! — знову гукають Мамутик і Гунач на тих, хто лишився ще на березі.

— Така гарна шкура рисі в наметі пропаде, — скигнуть Жила. — І вовче хутро на зиму... І оленячі штани!

Гунач так штурхонував пожадливого Жилу, що той умить заборсавсь у воду.

Сова, Кумач та Заєць бредуть першими, вони вже підходять до другого берега. Жінки з дітьми на спині вперто борються з бистриною.

Їх підтримують чоловіки. Підлітки хоробро бредуть самі. Тільки коли зненацька швидка течія підхопить когось, дорослий мисливець подає йому руку.

Першими на березі опинилися Вивірчак та Копчем. Обидва хлопці, завжди такі веселі й бадьорі, зараз перелякано принишкли. Раптове нещастя приголомшило їх. Вони чули, як ловці говорили, що з табору не можна нічого врятувати. Хто залишився там, того буде вбито, загарбники заволодіють шкурами, мисливським знаряддям, зброєю й усіма наметами. Яке це страшне лихо! Вестоницьке плем'я втратить усе! Нян спить у таборі — йому нема порятунку. Нема порятунку й жінкам з дітьми, що залишилися там...

А Мамутик з Гуначем наказують поспішати, подають руки або списи тим, хто відстав. Дехто вільною рукою стискає амулет на шиї. Чари амулета додадуть сили, допоможуть у небезпеці — в це вірить усе плем'я.

І справді, всі щасливо подолали річку, хоч посередині її ловцям довелося міцно з'єднати руки в ланцюг, щоб підтримати жінок і дітей.

Хоч декого й підхопила бистрина, та кінець кінцем усі видряпалися на берег і поховалися в чагарниках.

Трохи перепочивши, рушили слідом за Гуначем. Повзти слід безшумно, старанно маскуючись.

Ворога поки що не видно. Певно, він іще пореється біля пораненого мамута — на щастя для вестоницького племені. Мамутик майже цілком заспокоївся й сказав, що, можливо, далі вороги не переслідуватимуть їх.

Деякий час ішли берегом проти течії Диї. Щоб обдурити вороже плем'я, інколи брели водою. Опинившись біля широкого багнистого рукава могутньої Свратки, що вливається тут у Дию, збочили уздовж річки прямо на північ. Ішли зажурені, мовчки, без шкур, без зброї, без кремінного знаряддя. Все залишилось у таборі. Важко буде жити! Змучені жінки присіли відпочити. Поклали біля себе малят. Заєць та Кумач розшукали відкритий горбок і дивилися звідти на Дию, в якій палахтіло червоне вечірнє сонце.

Навкруги, скільки око сягає, — рівнина. Тільки на півдні здіймається щербатий гребінь Павловських гір. Десь між ними та Диєю загубилося спустіле вестоницьке стійбище...

Ні, воно не спустіле! Обидва мисливці помітили білий стовп диму — дим здіймався над їхнім табором! Чужаки оселилися в їхніх наметах і роздмухали їхнє вогнище, що не згасало вже три зими. Напевно, вполювали мамута й тепер бенкетують...

Заєць та Кумач презирнулися й гірко посміхнулись. Перед їхніми очима постала приваблива картина багатого бенкету. Ой, як пожадливо накинулися б вони оце зараз на шмат печеної мамутової ноги або хобота! У зголоднілих мисливців аж слина покотилася з рота.

— Ось вони! — раптом злякано схопився й показав рукою сторожкий Кумач.

Неподалік видно було кількох ловців. Вони розглядали сліди та обережно просувалися до них.

— Це вони, вони! Переслідують нас! — загукав Заєць і миттю кинувся піднімати тих, хто відпочивав у чагарниках.

Ще якась мить — і вестоницьке плем'я знову тікає. Воно не може чинити опору, бо дуже стомилося й занепало духом. Затримуватися не можна ні на хвилину. Хто відстане — той загине. Вербаш та Кривик поранені в голову, Узг та Квач — у ноги; вони попадали по дорозі, проте плем'я навіть не зупинилося. Жила, Товстун та Укмас теж поранені, але тримаються на ногах, шкандибають, зціпивши зуби й стиснувши кулаки.

Перелякано озираються голодні, знесилені діти. Їм страшно. Вони мовчки біжать за дорослими, лише стиха схлипують, коли спотикаються об купини та коріння.

Коли смерклося й майже не видно стало слідів, ворожий загін зупинився й розташувався табором на ніч. А вранці, коли чіткі сліди покажуть їм дорогу, нападники знову почнуть нещадно переслідувати втікачів.

Зацьковане вестоницьке плем'я пробігло ще трохи. Та незабаром утікачі один за одним, мов підкошені, попадали на землю. Жінки з дітьми знайшли захисток у сухому вибалку, чоловіки примостилися коло них. Усіх зморила страшенна втома. Їм уже байдуже, чи наздоженуть їх жорстокі вороги, чи ні.

За хвилину всі поснули.

Підповзла лисиця й почала обнюхувати сплячого Вивірчака. Торкнулась мордою його обличчя, хлопець уві сні відмахнувся рукою, й злякана лисиця чкурнула в кущі.

Вітер зашумів у перелісках, розгойдуючи віття. Місяць, запнутий хмарами, тьмяно освітлював зморених утікачів.

Уже ніколи плем'я не повернеться до Дії під Павловські гори. Сильніший перемагає, а слабший здається або гине.

Частина друга

У ПЕЧЕРІ

НА НОВІ ЛОВИЩА

Другого дня ворожий загін дістався майже до того місця, де теперішня Чесава впадає у Свратку. Ловці зійшли на вершину, що нею закінчувався пологий гірський хребет на лівому березі Свратки, й звідси роздивилися по безмежній свратчанській рівнині, перетятій горою навпіл.

З півночі, з недозірної далечини котить хвилі майже пряма Свратка. Під самою горою, в найвужчому місці долини, із сходу повертає сюди Чесава й вливається у Свратку, а між обома річками лежать майже непрохідні болота. Тому чужинці вирішили, що вестоницьке плем'я подалося, мабуть, кращою дорогою, через пологий гірський хребет. Але добре придивившись згори, побачили, що втікачі уже бредуть через Чесаву й зникають у густому чагарнику за річкою.

Чужі ловці розгнівилися. Адже вони не наздогнали вестоницьке плем'я й не знищили його, як наказав їхній могутній ватаг, а переслідувати далі їм не дуже хотілось. Вони й так опинились занадто далеко від свого племені, що розташувалося тепер під Павловськими горами, далеко від ловів на мамутів, від таборового вогнища, де зараз повно печеного м'яса. Чи варто й далі гнатися за жалюгідною купкою втікачів, котрі вже аж ніяк не здатні загрожувати їм у цьому краї?

Сонце підбилось над Павловськими горами. Чужинцям здається, ніби вони відчувають пахощі таборового вогню й смаженого мамутового м'яса. Від тієї уяви аж слина котиться їм з рота.

Вони то поглядають на північ, услід утікачам, то озираються на південь, на Павловські гори. Їм досить лише погляду, посмішки чи поруху, щоб дійти згоди. Слова тут зайві. Мисливці мовчки повертають назад. Хай ватаг лається скільки хоче! Чого це їм блукати отут, коли в таборі бенкетують?!

Лише на пагорках, там, де нині стоїть місто Брно, припинилася втеча вестоницького племені. Тут на лісових галявинах і в скелястих міжгір'ях уздовж річок було чимало безпечних сховищ. Ловці відітхнули з полегкістю, коли поглянули з горбів назад на південь, де за річкою стелилася недозірна рівнина. Навіть найпильніший мисливець не помітив і знаку від переслідувачів.

Плем'я отаборилось тут на кілька днів. Треба було вполювати хоч якусь звірину, бо всі геть охляли від голоду.

Хлопчаки, трохи перепочивши, подалися «на лови», тобто шукати якоїсь їжі.

Біля пагорбів сходились три річки — отже, тут можуть бути хороші лови. Хлопці швидко знайшли зручне місце над невеличкою річкою.

— Отака рибина! — зраділо вигукнув Вивірчак. — Як рука!

Хлопчаки полізли в неглибоку воду й погнали рибу на мілину. Рибини підстрибували над водою, а кілька з них викинулось аж на пісок. Вивірчак миттю вискочив на берег, схопив досить велику верховодку раніше, ніж вона встигла плигнути назад у річку, й жадібно вчепився зубами в риб'ячу голову.

Це підхльоснуло інших хлопчаків. Вони знову кинулись у воду й оточили зграю риби. Але спіймали тільки три маленькі рибчинки. Копчем забрів водою під стрімкий берег і зляпав там між корінням двох причаїлих мньюхів, потім витяг з нори рака, міцно затиснувши його в жмені. Свою здобич Копчем кинув на берег меншим хлопчакам, а сам поласував кількома слимаками, що їх надібав у траві на березі.

Вивірчак, доївши свою рибину, зауважив:

— Тут риби багато, комарів — мало!

Копчем показав рукою на зеленкуватих бабок, що злітали над комишами:

— Бабки — добрі друзі, комарів проганяють!

Але мисливське щастя зрадило хлопчаків. Сполохана риба зникла, й молоді ловці марно чекали на неї.

Копчем повів своїх друзів на інше місце. Хлопці зійшли на пологий горбок, щоб обійти затоку звивистої річки. На сонячній галявинці між кущами Копчем раптом зупинився. Хлопці теж стали й мовчки чекали, що робитиме їхній ватажок. А той немов скам'янів. Тільки очима блукав по випаленій сонцем траві. Зненацька стрибнув уперед — крок, два! — і під його босою ногою щось запищало: — Сі-і-і-к! Хлопець нахилився й підняв за хвостик забиту полівку-норицю. За мить він уже хрупав її, випльовуючи кісточки та шерсть і задоволено облизуючись.

Потім метнувся Шкліба й спритно зляпав полівку, що бігла манюсінською канавкою. Інші хлопчики також ловили маленьких звірків. Полівки були жирні, а в шлунках у них повно смачних пряних корінців. О, полівка — це справжні ласощі!

За хлопчиками прибігло кілька дівчаток, які здалеку зачули, що хлопці здибали поживу. Дівчатка мало не плакали з голоду, тому наважились прийти аж сюди.

Хлопці не проганяли їх, навпаки, хотіли похвалитися перед дівчатками. Та їм не щастило. Переполохані полівки поховалися в норах. Марно було чекати на них.

Дівчаткам швидко набридло чекання, й вони погордливо пирхали на хлопців. Ображений Вивірчак схопив пустотливу дівчинку Жабку за коси й відчубив. Пасмо Жабчиного волосся залишилось у нього між пальців. Копчем прудко підскочив до Жабки, одною рукою схопив її за плече, а другою почав смикати за коси. Дівчинка заверещала. Копчем стусонув її в спину:

— Мовчи, Жабко, дістанеш полівку!

А тоді вихопив з рук Вивірчака пасмо Жабчиного волосся, спритно сплів з нього тоненький мотузок і зробив на кінці мотузка зашморг.

— Дай шматок! — сказав він до Жучка, який саме здирав з полівки тоненьку шкурку. Не чекаючи, поки той подасть, вихопив хлопцеві з рук здобич і відірвав полівці ніжку. Потім роздививсь по випаленій траві й приліг біля однієї нірки.

Дівчата й хлопці уважно стежили за Копчемом. Вони знали, який він спритний, і сподівались побачити новий спосіб ловитви. Діти припишкли.

Копчем поклав ніжку полівки перед корою, а всередину отвору засунув зашморг. Потім узяв кінець шнурка в руку й завмер.

Незабаром з нори визирнула полівка. Копчем рвучко сіпнув шнурок, схопивсь, і всі побачили, що в зашморгу гойдається нориця.

Діти здивовано вирячили очі.

Аж тут завирувало! Хлопці кинулись до дівчаток і почали висмикувати в них волосся. Дівчатка верещали, пручалися, та незабаром кожен хлопчак мав у руці по довгому жмутку волосся. За мить лови були в розпалі.

Дівчатка деякий час мовчки спостерігали за ними, а тоді посідали на землю й самі почали плести шнурки з свого волосся.

Невдовзі дівчатка вже не поступалися в ловах перед хлопцями.

Полівок була сила-силенна.

Діти розкошували.

Вестоницьке плем'я перебуло біля пологих горбів кілька днів. Воно розташувалось у добре захищеній долині й помалу набиралося сили після страшного розгрому.

Зле було без втрачених наметів, шкур та зброї, а головне — без вогню. Ще гаразд, що хоч ночі були досить теплі й холод не дошкуляв!

Полювання приносило хорошу здобич, і плем'я не відчувало голоду.

В цей час тяжких випробувань припинилися всякі суперечки. Всі визнавали досвідченість і розважливість Гунача, мужність і самовідданість Мамутика, відвагу й силу Вовчого Пазура. Але заздрощі деяких членів племені перешкоджали обрати за ватага когось із цих трьох. А ватаг був надто потрібний. Це виявилось саме тепер. Кривий Ріг, Забіяка та Прудконогий відмовилися від спроби захопити владу, бо переконалися самі, що не здатні керувати. Ось тоді найбільшого впливу досяг пожадливий Жила, який безупинними наріканнями нагадував іншим про недавні втрати, закликав, щоб плем'я домагалось колишньої слави та багатства. Він був досвідчений ловець, і коли під Жилиним керівництвом пощастило зловити виводок диких поросят, то його без виборів визнали ватагом племені.

А коли хто не підкорявся, того відразу й рішуче зацитькували інші мисливці, які прагнули, щоб у племені, нарешті, запанував лад. Такого попередження було досить, щоб приборкати воркотуна. Інакше плем'я виступило б проти нього.

Спільна думка ставала законом для всіх, найвищим законом, якому кожен повинен підкорятися. А хто не підкорявся цьому законові, той змушений був би залишити плем'я й самотужки боротися за своє існування. А це означало б неминучу загибель.

Жила керував племенем розважно й мудро, як справжній ватаг. Дбав, щоб мисливці не забули про полювання, щоб даремно не сварилися й щоб здобич ділили справедливо. Правда, найкращі шматки завжди належали ватагові.

Жила наполягав, щоб до зими плем'я забезпечило себе потрібними шкурами, а також відповідною зброєю. Тому-то всі були дуже зайняті, ніхто не гаяв жодного дня, кожен прагнув показати свій мисливський запал і відвагу. Табір уже мав для дітей чимало вовчих і лисичих шкур. Хоча ті шкури й не були дуже якісні — для цього їх слід добувати взимку, — але в холодні дощові дні й вони приємно зігрівали.

Одного разу ловці вислідили невеликий табун коней і швидко наздогнали його.

Та полювання було не таке вдале, як сподівались. Навпаки, про цей жахливий день довго ще згадували в мисливському таборі.

Тільки-но мисливці вишикувались для нападу, як сполошили носорога, що відпочивав у очереті біля річки. Величезна волохата потвора з двома гострими рогами на носі підвела голову й, побачивши мисливців, розлючено вискочила з болота, розбризкуючи навколо воду.

Ловці зрозуміли, що це небезпечний самітник, і почали скликати всіх до купи, щоб захищатися разом. Але носоріг не чекав. Він блискавкою кинувсь у наступ, грізно схиливши голову та виставивши вперед великий півметровий ріг, і розпорів живіт одному мисливцеві. Бідолаха зойкнув і тут-таки зважився на землю. Носоріг напав на іншого. Хоч цьому пощастило уникнути страшного рогу, але товстошкіра потвора все ж збила його з ніг і була б розчавила, коли б Вовчий Пазур вчасно не штрикнув носорога списом.

Рана лише дужче розпалила звіра. Він кидався навсебіч, женучись за кожним, кого тільки бачив поблизу. Люди були беззахисні перед носорогом: адже їхня зброя — іграшка проти такого велетня. Мамутик, Вовчий Пазур, Сова, Заєць та деякі інші ловці безстрашно бігали навколо лютого звіра, проте навіть найсміливіші з них не хотіли ризикувати життям і уникали прямого нападу.

Нарешті носоріг зупинився перед заростями, в яких сховалося двоє мисливців. Він кліпав маленькими очима й сердито сопів. Цієї миті ззаду підкралися троє ловців і встромили в нього свої списи. Один спис тільки легко поранив носорога: ковзнув по брудній шкірі. Другий уп'явся вістрям у бік, а третій — трохи вище паху.

Поранений носоріг блискавично крутнувсь і стрибнув на відважних ловців. Кульгавий Пайда не встиг відскочити, й носоріг підім'яв його під себе. Мамутик, уже беззбройний, дався навтіки, але, побачивши нещасного Пайду на землі, зупинився, схопив замашний камінь, шпурнув у звіра й вцілив прямо в голову. Ще двоє мисливців безстрашно побігли назад, намагаючись відвернути увагу від Пайди. Старий Гунач затримав тих, що втікали, й повернув на бойовище. Тепер на носорога нападало вже кілька чоловік, але своєю нікчемною зброєю вони не могли завдати тварині відчутних ран. Навпаки, рани тільки розлютовували носорога. Ось уже й ватаг Жила в крові —

носоріг загнав його в кущі, а мужній Мамутик розбив собі голову, вдарившись об дерево.

На успіх у цій сутичці не було надії. Зрозумівши це, Жила подав знак відступати. Ловці миттю припинили боротьбу. Двоє несли нерухомого Пайду, а інші поранені, зціпивши зуби й перемагаючи біль, шкандибали, спираючись на друзів. Кілька мисливців ще деякий час відвертали увагу закривавленого носорога, намагаючись заманити його в інший бік. А потім зникли, раніше ніж скажений звір устиг знову напасти на них.

Носоріг, загубивши своїх ворогів, оскаженіло гасав по ялівцю, розриваючи рогом землю навколо себе й підкидаючи в повітря клапті дерну. Потім він почвалав до річки й, ляскаючи губами по воді, охолоджував рани.

Тим часом мисливці відносили й відводили знесилених поранених під захисток табору. Сумне було повернення з таких багатонадійних ловів! Побачивши покаліченого Пайду, жінки заламували руки й жалібно плакали. А коли похмурі ловці процідили крізь зуби, що молодий Клух зовсім не повернеться, заголосили ще дужче.

Нове лихо спіткало вестоницьке плем'я. Тепер воно зовсім ослабло.

Плем'я охопив глибокий сум і жаль.

Лише наступного дня знайшли тіло бідолахи Клуха, якому носоріг розпоров живіт. Ловця поховали на місці загибелі, між високою горою й звивистою річкою Світавою.

Перед тим як засипати яму, заплакана Клухова подруга поклала загиблому чудове намисто з кількохсот надрізаних мушлів та кістяних кружалець, нанизаних на тонкий ремінчик, і чоловічу фігурку з півліктя заввишки, яку колись небіжчик Клух старанно вирізьбив із ікла мамута. Ту фігурку Клухова дружина завжди носила при собі як амулет і вірила, що чари амулета допоможуть їй народити веселого малюка. Поклавши тепер фігурку в могилу, вона ховала свої мрії.

Лови в цій околиці вже не задовольняли плем'я. Коні більше не з'являлися, а про оленів і гадки не було. Ловці говорили, що треба переселитися далі, вгору по річці, у місцевість пагористу та вкриту лісами.

Ватаг Жила вичікував ще кілька днів, протягом яких майже весь час дощило. Мисливці вполювали лише кілька водяних птахів,

куріпок, зайців і трохи риби. Цього ледве-ледве вистачило, щоб заморити голод.

Коли після сльоти прояснилося, Жила дав наказ вирушати в новий похід. Плем'я зібралось швидко — воно не мало майже ніяких запасів — лише кілька шкур.

Вирушили вгору понад річкою. Не помітили навіть, що тепер ідуть уздовж Світави, а не Свратки. Байдуже: річка як річка. Кожна веде до гори, де хоч не так багато комарів, як на болотяній рівнині.

Незабаром побачили, що берегом іти важко. Річка звивалася поміж скелястих берегів, і плем'я минало нові й нові вапнякові гори. Інколи доводилось відходити від річки дуже далеко, а потім взагалі плем'я стало триматися дрібних потоків.

Одного дня, йдучи отак уздовж потоку, плем'я зустрілося з дивним явищем: земля раптом всмоктала в себе весь потік! Тече вода, тече, як завжди, аж раптом потоку край — уся вода зникає в землі!

Такого ще ніхто з племені не бачив. Ловці вражено поглядали то на гомінкий потік, то на суху гальку, в якій таємничо зникала вода. Оце то диво!

Непосидючі хлопчачи тим часом гасали навкруги по схилах і збирали малину. Раптом Копчем крикнув:

— Печера!

Не встигли розважні мисливці застерегти дітлахів, як ті вже залізли в печеру на схилі пагорба. На їхнє щастя, там не було хижаків.

Камінне підземелля відлунювало хлоп'ячі голоси. Вхід до нього був наполовину закритий густим лісковим кущем, а коли Копчем став при вході, то дістав руками до стелі й до бокових стін.

Мамутик, Вовчий Пазур, Заєць та інші мисливці негайно обстежили знайдену печеру й зраділи: її можна використати як спільне тепле житло! Хлопчачи побігли вглиб підземелля, але там було темно віяло холодом, тож вони перелякались і швидко повернулись до світла. Вапнякова печера була схожа на коридор, що трохи повертав убік і губився десь у пільмі. Передня світла частина нагадувала просторий льох, але далі, за поворотом, звужувалася. Навіть нахилившись, ловці натикалися головами на камінні бурульки і якісь пні, що або звисали із стелі печери, або стирчали знизу. Ніхто не мав бажання повзти потемки поміж таких перешкод, і тому дорослі теж повернулись до

освітленого входу. Всі відчували лагідний протяг, який свідчив про те, що печера, мабуть, сполучається з якимись іншими підземеллями.

Копчем присів на прискалок біля входу в печеру й оглядався, де це раптом подівся Вивірчак. Та за мить Вивірчак засвистів, мов молода синичка, й висунув голову з гілок ліщини коло самої печери. Копчем відповів йому пустотливою усмішкою, мовляв: «Та я ж знав, що ти десь поблизу!» Потім швидко закліпав очима, що мало означати: «Бачиш, цю печеру знайшов я, і нам слід залишитися в ній!»

З облич мисливців, які виходили з печери, видно було, що їм вона до вподоби. Хлопці чекали, пороззявлявши роти, що скаже ватаг. Чи сподобалось йому тут? Жінки з дітьми теж зайшли до печери. В передній частині підземелля могло зручно розташуватися все плем'я, а якщо дехто поселиться трохи далі, у вузькому коридорі, то місця взагалі буде вдосталь.

— Печера — наша! — проголосив Жила. — Для зими — добра!

Хлопці зустріли ці слова гучними криками й взялися допомагати жінкам порядкувати в печері. Тут буде надійне сховище на всю зиму.

А діти вже гасають по околицях — матері самі повиганяли їх: хай шукають чорниці та малини. Схил над печерою заріс вереском та білою ромашкою. Між кам'яними брилами подекуди зводяться берізки, дубочки, сосни і ялини. Прудкий вітрець бешкетує у верховітті.

Гарна й сувора нова оселя вестоницького племені...

ХОВРАХИ

Копчем з Вивірчаком залишили дівтору біля чорниць та малини, а самі пішли оглядати околиці нового житла.

Напилися води з потоку й знову почали придивляться, як він зникає в землі. Шукали отвір, куди вливається потік, але нічого не знайшли. Бачили тільки, що вода раптово починала зникати між камінням, а далі річище пересихало. Копчем розгріб кілька камінців, та нічого під ними не знайшов.

— А де ж риба? — запитав Вивірчак.

Хлопці повернулися до річища, де ще блищала вода, й пильно вдивлялись у потік.

— Потік малий — риби немає! — зробив висновок Копчем.

Вивірчак зітхнув:

— Отже, на зайців! Вивірчак дуже любить рибу й зайців!

— Гайда! — коротко мовив Копчем і показав на протилежний, заллятий сонцем бік.

На знак згоди Вивірчак легко заскиглив.

Мова хлопців була бідна й невиразна — як і всі люди тих часів, вони домовлялися між собою переважно вигуками та на мигах. Багато про що мусили просто здогадуватись — їм бракувало слів, щоб точно висловити свою думку.

Проте Вивірчак з Копчем добре розуміли один одного. Та, зрештою, існувало старе мисливське правило, яке забороняло під час полювання голосно розмовляти. Хто галасує на полюванні, той повертається мовчки! Мовчазний мисливець — гучна здобич!

Про це знав кожен малюк, який тільки здужав каменем шпурнути. Тож досить було Копчому стиха заскавуліти, щоб Вивірчак усе зрозумів. Затиснувши в руках камінці, хлопчаки тихо скрадалися схилом угору. Заєць довго вичікує, поки наважиться вискочити з лігва, а як уже вискочить, то летить, мов вітер. Треба блискавично кинути каменем, щоб поцілити. Чим ближче підкрадешся до нього, тим більше надії, що поцілиш.

Копчем потрапив між куці колючого ялівцю, заскабив ногу й трохи відстав. Вивірчак, піднявшись вище, саме обминав голу брилу,

порослу ожиною.

До вершини було вже близько. Звідси добре видно долини й гори за ними. Та хлопців не хвилювала краса місцевості. Їм треба здобати якусь дичину, аби мати що їсти. Вони просувалися далі з камінням наготові. Ступали легенько, майже нечутно.

Раптом поблизу почувся писк. Хлопці причаїлись, напружено дослухаючись. Дві сороки, погойдуючись, полетіли в гайок у долині.

За хвилину знову щось запищало.

Хлопці обережно виповзли на горбок між двома брилами. Тепер писк та посапування чути зовсім виразно.

— Ховрахи! — презирнулися хлопці.

Копчем не стримався й скочив уперед. Він устиг побачити двох чи трьох гарних жирних звіряток, схожих на хом'яків. Звірятка швидко сховалися від Копчема.

Вивірчак став біля свого друга, тримаючи в руці замашну палицю. Обидва хлопці напружено чекали, чи не з'являться маленькі гризуни знову. Напевно ж, вилізуть погрітися на сонечку.

Довгий час ніхто не вилазив, лише чути було слабенький писк та вереск. Копчем ступив трохи вперед, і тут майже з-під ніг у нього вискочив з нори волохатий ховрах і безстрашно став перед хлопцем. Мабуть, готувався захищати свою нору від ворога.

Ховрах сердито хрокнув і підняв голову вгору. Здивований Копчем бачив, як люто поглядає на нього звірятко своїми маленькими очицями. Хлопець уже хотів був злапати ховрашка, але той підскочив і запирскав так, що Копчем відсмикнув простягнуту руку назад. Ховрах справді не виявляв аж ніякого страху.

— Палицю! — загукав Копчем до Вивірчака.

Вивірчак захоплено спостерігав за сміливим звірятком. Проте ховрашка конче треба спіймати! І найкраще живого! То буде в печері сміху!

Хлопець хотів притиснути ховраха до землі, але тільки-но наблизив палицю, як гризун сердито схопив її зубами. Вивірчак смикав палицю, а звірятко метлялось за нею по траві. Це дуже розвеселило хлопців, вони мало не падали зо сміху, дивлячись, як витанцьовує ховрах. Сміючись, Вивірчак ненароком випустив палицю, а ховрах — стриб! — утік до нори. Копчем кинув йому наздогін каменем, але запізно — гризун зник.

Хлопцям стало досадно, що вони такі незграби. Нічого не вдієш, доведеться знову вистежувати.

Ось один ховрашок висунув голівку з дірки. Копчем кинув каменем, та не поцілів. Ховрах сховався, але за мить знову визирнув, наче глузуючи з хлопців.

Хлопці раз у раз кидали камінням, але так і не поцілили маленьку тваринку. Нарешті, напихваті в них не залишилось жодного камінця. Вивірчак підповз до нори і, тільки-но ховрах знову вистромив голову, ляснув палицею. Та сторожкий гризун блискавично зник. Палиця вдарила по землі.

А ховрах знову визирнув з нори!

Вивірчак люто кинув палицю, та й на цей раз ховрах зник блискавично. Роздратований Копчем аж сопів. Ця жирна миша глузує з них!

Вивірчак, червоний од люті, оскаженіло молотив палицею по норі. Але тільки марнував силу — між ударами ховрах щоразу встигав висунути голівку, глузливо дивлячись хлопцям у вічі.

Тоді Копчем вихопив у свого друга палицю й устроїв її в нору. Він пропхне цю противну тварину! Та тільки-но ворухнув палицю, як відчув, що хтось міцно вчепився в неї. Копчем з силою потяг, потім смикнув — і ховрах разом з палицею опинився на траві. Вивірчак накинувся на гризуна й, незважаючи на укуси та подряпини, не випускав з рук доти, доки не задушив. А тоді шпурнув мертвого ховраха на землю.

Хлопчаки звели дух. Вони перемогли! Це підбадьорило їх на дальше полювання. І справді, малим ловцям пощастило злапати ще кілька ховрахів. Вони пов'язали гризунів за задні лапки, нанизали на прут і гордо попрямували до табору.

В ярузі хлопці трохи затримались, щоб поласувати малиною, але поміж нею росло стільки колючої ожини та кропиви, що малі ловці мерщій побігли до потоку охолодити попечені руки й ноги.

Вони пополоскались у холодній воді й досхочу напились, а тоді почали пустувати, бризкаючи один на одного. Копчем загнав Вивірчака під скелю й плескав на нього обома руками, аж бризки летіли на всі боки.

Тільки-но Вивірчак витер очі й хотів був віддячити своєму другові за душ, як на скелі підвівся ставний мисливець і сердито закричав на хлопців. Мабуть, вони і його трохи забризкали.

Мисливець стояв із списом у руці й сокирою за поясом. Здивовані хлопці впізнали Забіяку, який ніколи не співчував дитячим іграм. Вони швидко вийшли на берег, намагаючись зникнути раніше, ніж той почне гратися з ними по-своєму, бо добре знали Забіячині «жарти».

Ось учора, приміром, Копчем вистрілив своєю найкращою стрілою в білку, яка сиділа на буці. Не влучив, а стріла встромилася в грубу гілляку. Копчем з Вивірчаком хотіли полізти по неї, та не могли ні обійняти грубелезний стовбур, ані вчепитися за найнижчу гілку. Забіяка пообіцяв дістати стрілу. Він справді виліз на дерево, але встромив стрілу ще вище, потім зліз і пішов собі, злорадо посміхаючись. Добре, що хоч Сова допоміг, а то Копчемові довелося б попроситись із стрілою.

— Стій! — раптом знову гукнув Забіяка з прискалка над потоком.

Хлопці стали, чекаючи, що буде далі.

— Ховрахи! — закричав Забіяка й показав на прискалок.

Хлопці зрозуміли: Забіяка, певно, стежив за їхнім полюванням і навмисне чатував тут. Вони слухняно понесли нанизаних ховрахів і подали йому вгору на скелю. Та Забіяка не ворухнувся. Йому досить було тільки нахилитись і взяти здобич, але він не бажав цього робити.

Копчем, намагаючись видертись на скелю, вчепився рукою за її горішній край. Вивірчак допомагав йому, піднімаючи вгору прут з ховрахами.

Та Забіяка раптом наступив Копчемові на пальці. Хлопець відірвався від скелі й упав у потік, потягнувши за собою Вивірчака. Обидва дуже забилися, але навіть не зойкнули. Зціпивши зуби, хлопчачи знову полізли на скелю. Тепер Вивірчак спинався першим, але Забіяка і йому наступив на руку. Вивірчак упав. Копчем цього разу

втримався на скелі, та Забіяка замахнувся на нього списом, і хлопчина враз опинився біля свого друга.

— Ха-ха-ха! — реготав Забіяка.

Хлопці презирнулись — треба тікати. Але підступний Забіяка відразу розгадав їхній задум, вишкірився й наказав:

— Сюди!

Бачачи, що хлопці не дуже слухаються, сплюнув і гаркнув ще лютіше:

— Не чули?!

Хлопчаки знову почали дертися на скелю. Цього разу Забіяка зробив ласку — нахилився і взяв від малих ловців їхню здобич, а тоді розмахнувся ховрахами, вдарив хлопців по головах і знову зареготав, коли вони попадали.

Потім Забіяка закинув на плече легко здобуту поживу й пішов геть.

Так буває завжди: сильніший забирає в слабшого, нехтуючи його права.

Хлопці сиділи в потоці й сердито шкірилися. Їм дошкуляв біль в усьому тілі, а ще дужче — жаль за втраченим. За таку здобич їх похвалили б у таборі.

— Забіяка — лисиця, е-е-е-е! — гукнув наздогін Забіяці Вивірчак.

— Забіяка — вовк, е-е-е-е-е!

— Забіяка — гієна, е-е-е-е!

— Забіяка — рись, е-е-е-е!

Розваживши цими вигуками серце, хлопці підвелись і поплентались до печери. Прийшли саме тоді, коли мисливці складали на брилу перед входом свою денну здобич. Тут лежали дві лисиці, два зайці, качка, дві ворони, два ховрахи, дві козулі та п'ять рибин, нанизаних на прут. Жила задоволено складав здобич, а найкращі шматки піднімав угору й показував усім. І щоразу плем'я бурмотіло похвалу мисливцеві, який відзначився на ловах.

Забіяка теж підійшов до ватага й подав йому шість ховрахів. Як нанизали їх хлопці за задні ніжки на кручений прут, так і приніс він їх. Жила зважив кожного ховраха на руці й сказав:

— Звірятка жирні!

Плем'я похвалило Забіяку, а Копчем з Вивірчаком мовчки зціпили зуби. Проходячи повз них, Забіяка нахилив голову до хлопців і зареготав їм в обличчя:

— Ха-ха-ха-ха!

Копчем та Вивірчак зневажливо посміхнулись: мовляв, оце мисливець! Загарбав чуже, а тепер вихваляється!

Та інші мисливці сміялися з Забіячиного жарту.

Того дня плем'я мало добру вечерю. Жінки різали на шматки м'ясо, щоб завтра висушити його на сонці, й шкребли шкури.

Плем'я вперше лаштувалося спати в печері. Тут було затишно, сухо, безпечно. Всі раділи, що знайшли такий притулок. Забіяка вартував біля входу, як наказав йому ватаг. Після півночі його мав заступити Вовчий Пазур.

Малеча перед сном допікала Копчому й Вивірчакові розпитами про сьогоднішні лови. Навіть дівчатка сміялися з них, бо Копчем і Вивірчак повернулися ні з чим. Довелося надавати дівчаткам стусанів у спину й почубити за коси.

І взагалі, що то за розмови поночі? Галасу багато, а розумієш мало. Адже рухів не видно!

Кінець кінцем у печері запанувала тиша. Матері навпомацки розпізнавали дітей і забирали своїх до себе під шкури.

Чутно було шелест дерев та кущів. Бліде місячне сяйво заливало схили міжгір'я, над яким здіймалася прозора млиста смуга.

Десь на скелі завив вовк-самітник. З долини йому відповіли інші вовки. Їх подразнював запах крові. Але до того запаху домішувався неприємний людський дух... Вовки протяжно вили, та підійти ближче до печери не наважувались.

Настала перша ніч вестоницького племені в печерному краю.

БІЙ З ВЕДМЕДЕМ

Забіяка сидить на прискалку перед печерою, дивиться на міжгір'я, осяяне місяцем. Вартує, чатує на вовків. Та вовки ходять десь віддалік. Поблизу нічого не ворухиться, нічого не чути. Лиш інколи сова загукає. Забіяка тихо мурмотить, ніби сам собі щось розповідає. Він незадоволений сьогоднішніми ловами. Коли б не ховрахи, то нічого й не приніс би. А ще ватагом хотів бути! Забіяка аж сплюнув спересердя.

Потім поклав спис на коліна й розв'язав на шиї ремінця. Взяв маленький кістяний амулет, стягнув з ремінця й намацав кінчиками пальців чарівні карби на гладенькій поверхні фігурки. Амулет мав забезпечити йому щасливі лови — а проте все плем'я засміє Забіяку, коли хлопці вибовкають, що ховрахів він забрав у них. Забіяка знову сердито сплюнув, кинув амулетом об землю й почав товкти його списом.

— Не хочу таких нікчемних чарів! — люто буркотів він.

Раптом Забіяці здалося, ніби він чує голос якогось звіра.

Забіяка затамував подих і прислухався. Але навколо була тиша.

Вартовий заспокоївся й знову сів на прискалок. Аж тут вітрець доніс підозріле бурмотіння чи рохкання. Мабуть, поблизу вештається хижак. Треба бути насторожі.

Забіяка поліз у печеру по свій важкий кам'яний молот, та не знайшов його — мабуть, мисливці спали на ньому. Будити когось він не насмільювався, бо міг дістати штурхана в живіт. Тому Забіяка махнув рукою й повернувся на варту. Досить з нього й списа!

Мирне посапування сповнювало печеру й губилося десь у темному вапняковому коридорі. Лиш інколи лунало різке неспокійне хропіння.

«Це Товстун воює з вовками або з ведмедями!» — подумав, уже виходячи, Забіяка. Як усі тодішні люди, він вірив, що сни — це те саме, що й дійсність. Ото вже розповідатиме цей сплюх уранці, що пережив його дух уночі!

Забіяка глянув на місяць, що плив низько над обрієм.

— Швидко північ! — промовив він і сів на своє місце.

Забіяка був задрімав, коли це з печери виповзли двоє хлопчаків. Забіяка вмить прочумавсь і накинувся на сонних дітлахів, які примостилися біля самого входу:

— Гайда туди, за скелю.

Хлопчаки відійшли трохи вбік. Один з них спіткнувся, але не впав, бо встиг ухопитися за гілку ялівцю. І тут хлопчина зойкнув од жаху — за кущем підвелася велетенська страшна потвора й глухо загарчала. Хлопчик злякано відсахнувся і покотився стрімким схилом просто в кущі ожини. Другий з переляку забився в розколину скелі, затулив очі руками й затамував подих. Тепер він уже не бачив страховиська й наївно думав, що воно зникло.

Забіяка підбіг подивитись, що там діється. Спис випав у нього з руки й загубився у пільмі. Та шукати списа не було коли. Забіяка випростав руки, ніби намагаючись відвернути таємничу небезпеку. За три кроки від нього ожила велика брила. Вона ворушилася, похитувалася, підводилася і крутилася...

— Ведмідь! — скрикнув мисливець і дременув до печери.

При вході він наразився на двох ловців, що вже вилазили з печери, стривожені зойком переляканого хлопчача.

Великий печерний ведмідь, значно більший за теперішніх, обнюхував сліди крові, що вели до табору. Запах свіжої крові так захопив хижака, що той навіть не накинувся на Забіяку, якого, напевно, побачив зблизька.

Забіяка вскочив у печеру й розбуркав усіх. Мисливці, спросонку не тямлячи в чім справа, заметушилися, шукаючи порозкидану зброю.

Який жаль, що в них немає вогню! Коли цей дужий хижак залізе в печеру, то важко буде боротися з ним у тіснєві. Що тут робити? Лихо та й годі!

Жінки зітхали, а діти перелякано схлипували. Найхоробріші мисливці заступили вхід до печери, наставили вперед вістря списів та замашні сокири, щоб застрахати непроханого гостя.

Забіяка сказав, що двоє малюків — Піпляк і Жучок — лишилися надворі. Всі здригнулися від жаху.

Вовчий Пазур з Мамутиком, розштовхавши мисливців, вийшли з печери. Вони сторожко розглядалися навкруги, шукаючи малюків. Не бачили жодного, але чули, як хтось з них плаче десь унизу. Мисливці рушили на той плач. Раптом з-за хмаринок виглянув місяць, і ловці зовсім поруч уздріли ведмедя. Ведмідь нюхав землю, вилизував сліди крові й хрупав знайдені кістки та покидьки нутрощів. Побачивши перед собою двох мисливців, він випростав свою могутню постать, нахилився уперед і з роззявленою пащею кинувся до них. Хоробрий Мамутик стояв у тісному проході й не мав місця для боротьби. Тому він ударив ведмедя сокирою по лапі, а сам відскочив у тінь. Там Мамутик натрапив на скуленого Жучка. Схопив хлопчину за руку й щодуху потяг до печери. Та ведмідь був спритний і намірився на Жучка волохатою лапою, озброєною страшними пазурами. Мамутик побачив при місячному світлі цей помах і самовіддано прикрив хлопця власним тілом. Ведмідь вибив лапою зведену вгору мисливську сокиру, зірвав вовчу шкуру, якою Мамутик пов'язався на ніч, — і пазури дряпнули сміливця по спині. Але звір не зміг повалити Мамутика, бо спритний Вовчий Пазур цієї миті завдав хижаків важкого удару дрючком.

Мамутик з Жучком прослизнули в печеру.

Мамутик, незважаючи на своє поранення, кинувся був на поміч Пазурові. Але той уже сам ускочив у печеру, переслідований розлюченою твариною.

Кілька списів найжачилось назустріч ведмедеві, та хижак за іграшки відштовхнув їх і ввірвався всередину. Він молотив страшними лапами навсебіч — і кілька ловців уже лежало на землі. Жінки з дітьми, охоплені жахом, утікали вузькою галереєю углиб печери. Їхне верескливе нарікання та удари списів ще дужче роздратовали звіра.

Тепер боротьба точилася вже не на життя, а на смерть. Мисливці в тісній печері, та ще й потемки, не могли вчасно уникати ударів хижака. Тільки коли біля виходу стало трохи вільніше, в печеру проникло тьмяне світло згасаючого місяця.

Стогін пораних сповнював мисливців відчаєм — оскаженілий хижак може пошматувати геть усіх. Порятунку немає. Важкі кам'яні сокири в печері майже непридатні. Ловці наражаються ними об стелю, а ведмедеві шкоди не завдають.

Мамутик перечепився через пораненого мисливця й зламав списа. Тепер він був беззбройний.

— Спис, спис! — кричить Мамутик, але ніхто не подає йому нової зброї, бо кожен сам потребує її.

Переляканий Копчем притулився до стіни печери й, затамувавши подих, стежить за нерівним боєм. До ніг йому впав поранений. Копчем нахилився, помацав пораненого по плечах. В одній руці той тримав списа. Копчем спробував відібрати зброю, але поранений судорожно стискав руку. Та коли Копчем укусив ту руку, стиснуті пальці розціпилися — і хлопець вирвав спис.

Та де ж Мамутик, де він?

Цієї миті хтось промайнув біля виходу. Ведмідь затопив страшні зубиська в рамено якогось мисливця, а незброєний Мамутик, ризикуючи життям, напав на хижака ззаду й голіруч почав щосили душили його за шию. Могутній звір, мабуть, ледве відчув цей напад, однак повернув голову й випустив свою нещасну жертву.

Мамутик наступив у п'ятьмі на якийсь камінь, швидко схопив його й почав гатити ним ведмедя. Та що той камінь проти розлютованого хижака!

— Спис, Мамутику, спис! — вигукнув Копчем, подав мисливцеві ясеновий спис і миттю відскочив назад, бо інакше ведмідь та мисливці збили б його з ніг.

— Усі втікайте! — почувся владний наказ Жили. — Боротьба марна!

Жінки відтягли углиб печери Гунача — ведмежа лапа влучила йому прямо в голову, й мисливець заюшився кров'ю.

Здавалося, що в цій боротьбі з ведмедем загинуть усі ловці, коли не повтікають з печери. А ведмідь, наче розуміючи це, весь час стояв близько виходу, не даючи вийти нікому. Тікаючи у вапнякову галерею, мисливці теж не знайшли б порятунку — в печері перевага була на боці ведмедя. Вже ніхто не нападав на звіра. Тільки думка про жінок та дітей, які ховалися в глибині печери, змушувала мисливців захищатися далі.

Ведмідь мав уже багато ран, але всі вони були легкі й не дуже далися йому взнаки.

Жилі, Вовчому Пазурові та Мамутику пощастило оточити звіра поблизу виходу, де було трохи світліше. Решті мисливців ватаг наказав відступити, щоб мати вільніший простір для останньої спроби подолати звіра. Цієї миті Вовчий Пазур умудрився встромити списа ведмедеві в черево. Ведмідь оскаженіло заревів, аж печера здвигнула й луна покотилася темною галереєю. Жила та Вовчий Пазур злякано відсахнулись.

Тоді, роззявивши пащу й розчепіривши передні лапи, ведмідь повернувся до Мамутика, який стояв біля освітленого отвору. Хоробрий мисливець, спершись ногою об стіну, обома руками тримав перед собою наставленого списа. Велетень рушив на Мамутика, але той щосили, встромив гострий спис у роззявлену ведмежу пащечку й улучив хижаків в піднебіння.

Ведмідь, страшно заревівши, упав і почав качатися по землі, намагаючись витягти спис лапами. Та лише зламав його, а уламок списа застряг у пащі так, що хижак не міг закрити її. Оскаженілий від болю ведмідь молотив лапами й кидався по землі, вже не звертаючи на мисливців аніякогісінької уваги.

Мисливці швидко побачили, що влучний Мамутиків удар вирішив цей відчайдушний бій на їхню користь. Надія знову повернулася до них. Щоразу, коли ведмідь на хвилину затихав, ловці кидали в нього сокирою або шпигали списом.

Ведмідь стікав кров'ю й слабшав. Мисливці, скориставшись з перепочинку, віднесли поранених друзів углиб печери й передали їх на піклування жінкам.

Боротьба тривала ще довго. Інколи мисливцям здавалося, що звір уже мертвий, бо він не ворухився. Та лютий хижак був живучий.

Нарешті він таки сконав.

Ловці увітали перемогу оглушливими вигуками. Жінки та діти повернулися з вапнякової галереї, й печера сповнилась радісним гомоном.

Але ватаг Жила наказав усім замовкнути й спати до ранку. Плем'я підкорилося. Діти тулились до забитого ведмедя, грілися біля його теплого кожуха й злизували кров з його ран. Після тривожного нічного бою всі знову поволі засинали. Затих навіть стогін поранених.

Тільки знадвору долинало слабеньке скиглення.

Мамутик вийшов з печери й попрямував на цей голосок. Незабаром він приніс закоцюблого від холоду та знесиленого плачем малого Піпляка й поклав малюка до матері.

Ранковий сонячний промінь знайшов у печері мисливське плем'я, охоплене благодатним сном.

ВОГНЕННИЙ КАМІНЬ

Поранені ловці видужували на диво швидко. Навіть важкі рани загоїлися добре, від них лишилися тільки глибокі шрами. Гунач також одужав. Він радів, що очі в нього залишилися цілі, і йому було байдуже, що його спотворене обличчя весь час сіпалось.

Помер лише один мисливець. Велика ведмежа шкура дісталась ватагові, а пазури — Мамутикові. Мамутик продірявив ті пазури й повісив собі на шию. Віднині він буде дужий, як ведмідь.

Про страшну ніч у племені розповідалося дуже довго. Всі шкодували, що немає вогню. Ведмідь не наважився б зайти до печери, коли б перед нею палало вогнище...

Гей, вогонь! Коли б то був вогонь! Плем'я щодня з журбою згадувало ті часи, коли в стійбищі палахкотіло таборове вогнище.

Мамутик, Сова, Вовчий Пазур, Заєць та інші ловці зголосилися піти по вогонь до Дії, під Павловські гори. Але Жила не дозволив — він побоювався, щоб плем'я не втратило кращих ловців. Адже найімовірніше, що вони не повернуться назад. Чуже плем'я біля Дії сильне й пильно стереже свій вогонь. Воно знищить кожного, хто наважиться взяти хоча жаринку з їхнього вогнища.

Наближалась зима. Плем'я вже звикло до своєї печери. Але до кінця вапнякової галереї ще ніхто не доходив. Найхоробріші мисливці казали, ніби вона закінчується небезпечним стрімким обривом. Без світла там і кроку не можна ступити. Подейкували, ніби звідти, з глибини, чути шум потоку. Слухаючи таке, всі здивовано хитали головами.

Їжі для племені в цій місцевості було досить. Рідко коли воно голодувало день або два. А то завжди ловці приносили якусь здобич. Запас шкур на зиму теж збільшився. Погано було лише те, що ловцям бракувало кресальних каменів. Ні з чого було виготовляти нове знаряддя замість розбитого або загубленого. Доводилось користуватися звичайним кременем та іншим гострим твердим камінням. Але чого варта така заміна, коли немає нічого кращого за кресальний камінь!

Мисливці часто сходили на високі гори й розглядалися навсебіч — чи не побачать де диму вогнища якогось мандрівного племені, в котрого можна було б придбати гарячу головешку або кресальний камінь. Але даремно вдивлялись вони в широкий обрій — ніде не видно було ні стовпчика сизого диму, ні слідів племені торгівців, що інколи приносили кресальне каміння з далекої півночі. Та, зрештою, чим заплатили б ловці за ті дорогоцінні кресала? Шкури, які вони мають, — усі літні, й ніхто їх не захоче. Гарні, пухнаті та м'якенькі зимові хутра, якими плем'я колись володіло, залишились у вестоницькім таборі... Тож плем'я й змушене тепер обходитись без вогню та без кресал.

Гаразд, що хоч є в племені добрі ловці, слідопити та бігуни. Вони здатні цілий день переслідувати оленя, не загубивши сліду й не зупиняючись, поки знесилена й зацькована тварина не впаде на землю.

Початок зими приніс племені несподівану й велику зміну в житті — вогонь.

І здобули його зовсім просто. Одного разу діти гралися в печері, бо надворі було вогко й неприємно, падав сніг з дощем. Малюки наколупали із стін глини й виліпили маленьке ведмежатко. Посипали його глицею, з подорожника зробили хвіст, з луски шишок вуха, а з ялівцевих зерняток — очі. Зуби змайстрували з дрібних кісточок, а язика — з плода шипшини. Потім улаштували справжній бій із ведмедиком. Що то вже було в печері гамору, сміху, стусанів та біганини!

Копчем з Вивірчаком не брали участі в грі. Вони вже були надто дорослі для таких забавок. Зате їм сподобалось копирсатись у глині. Уламком дерева й кісткою вони копали ямки, рівчаки, галереї та печери. Двоє дівчаток — Жабка й Зозулька — допомагали їм: до видовбаних дірок клали гарні камінці, жолуді та шишки, примовляючи: «Це вовк, це лисиця, це видра...» Так улаштували цілий звіринець.

— Ще нору для борсука, — попросила Жабка, й Копчем почав довбати в ґрунті печери глибоку яму.

Тоді-то він натрапив на велику кістку. Витяг ту кістку й відразу ж почав орудувати нею. Жабка й Зозулька руками вигрібали розпушену глину. Коли ж дівчатка нагребли цілу купу, Вивірчак став викидати глину з печери, щоб не заслоняла Копчемові світла.

— У-у-у! — раптом загукав Вивірчак, показуючи на знахідку в глині.

Це було вугілля. Деревне вугілля!..

Отже, в цій печері колись було вогнище. Хто ж сидів навколо нього? Мабуть, також мисливці, що ховалися тут і пекли на вогні свою здобич.

Минули сторіччя, занедбане вогнище занесла дощова глина, а нині тут знов оселилися люди й своїм гомоном оживили печеру. Копчем зацікавлено оглянув вуглинка й знайшов між ними обпалену кістку.

«Шукати далі!» — вирішили хлопці й заходилися вигрібати яму в жовтому намулі.

За деякий час вони знайшли чимало вугілля й поламаних кісток. Ба навіть розкопали гарне вістря з оленього рогу. Це вже була цінна знахідка. Такий ріг згодиться на що завгодно.

— Мабуть, камінь, — сказав Копчем, видовбуючи кісткою щось тверде. Жабка допомогла йому, й незабаром вони викинули з печери каменюку завбільшки зо два чоловічі кулаки.

Тоді саме повертався у печеру Гунач з упольованою риссю. Камінь ударив його по нозі. Ловець кинув рись на землю й притьмом схопив той камінь.

— Копчеме, стережись! — стривожено гукнув Вивірчак.

Але що це витворяє старий Гунач?

Мисливець підстрибує й перекидає камінь з руки в руку. Не гнівається, а, навпаки, радіє й весело вигукує щось!

Діти повибігали з печери подивитись, як то Гунач витанцьовує.

— Кресальний камінь, кресальний камінь! — кричить Гунач, підкидаючи камінь угору й знову підхоплюючи його.

Інші мисливці, які поверталися з лісу, теж спочатку не могли збагнути, чого це Гунач так шаленіє.

Та коли він показав їм гарний великий кресальний камінь, всі дуже зраділи. Нарешті вони матимуть гострі ножі, гострі вістря, гострі шкребачки, гострі свердла та гострі шила!..

Дужими руками Гунач схопив Копчема. Хлопець уже подумав, що зараз скуштує штурханів, але старий мисливець пригорнув його до себе й погладив по обличчю. Те саме зробив Гунач з Вивірчаком та з Жабкою — адже це вони знайшли кресальний камінь. Все плем'я хвалило їх.

Цей рідкісний камінь міг бути оброблений лише самим ватагом племені. Жила уважно розглядав камінь і радився з найдосвідченішими ловцями, як найкраще розколоти його. На поверхні каменя помітні були кілька тоненьких тріщинок. Мамутик зауважив:

— Кресальний камінь у вогні — у воді!

Це означало, що камінь колись було розпечено у вогні, а тоді гарячим кинуту в холодну воду.

Тепер це стало мисливцям у пригоді. Жила взяв кресальний камінь і попрямував до скелі. Мисливці рушили за ним. Ватаг обіруч підняв камінь високо над головою й щосили вдарив ним об скелю. Камінь відлетів до Вовчого Пазура, той став на місце Жили й знову кинув каменем об скелю. Після нього шпурляли Забіяка, Укмас та Мамутик. Нарешті камінь розлетівся на три уламки.

Ватаг, Гунач та Мамутик узяли по уламку, присіли на прискалку й почали іншим каменем відбивати від уламків гострі пластини. Всі мисливці напружено стежили за цією роботою, яка вимагала великого досвіду й спритності. Під вправним ударом від кресального каменя відколювались тоненькі, як ніж, скалки або різнокутні загострені пелюстки, прозорі по краях. Їх можна буде використати як скребла для кісток та шкур.

Купка чудового знаряддя зростала, а з нею зростала й радість ловців.

А тим часом Копчем з Жабкою, Зозулею та Вивірчаком знову викопали чимало вугілля й кісток. Тепер вони вже не викидали свої знахідки з печери, а уважно переглядали їх. Раптом Жабка зойкнула від болю — з пальця в неї бризнула кров. Другою рукою дівчинка показувала на землю, звідки стирчало якесь вістря.

Копчем з Вивірчаком одгребли трохи глини й виколупали грудку, з котрої випала якась довгаста річ, схожа на лист, оздоблений двома вістрями. Хлопці схопили дивовижну знахідку й понесли до мисливців.

— Що це ви знову знайшли? — запитав, усміхаючись, Жила.

Хлопці випростили долоні, й ватаг побачив чудовий кресальний камінь, який згодом дістав серед археологів назву «лавровий лист».

— О-о-о-о-о! — здивовано видихли мисливці.

Який гарний камінь! Як майстерно витесаний!

«Лавровий лист» переходив з рук до рук, викликаючи загальне захоплення й подив. У племені були свої досвідчені каменярі, але такого досконалого каменя ніхто не зумів би витесати. Це, мабуть, витвір великого майстра. Кремінь дістанеться ватагові. Той настромить його на списа й матиме зброю, якої ніхто не має.

Щасливі шукачі тепер ледве відбивалися від помічників. Кожен малюк у печері будь-що бажав знайти «лавровий лист». Та «помічники» лише заступали світло й заважали працювати, а тому Копчем сердито прогнав їх геть. Тоді малюки взялися копати самотужки, й незабаром увесь ґрунт у печері було перекопано канавками та ямками.

Проте робота швидко набридла дітям. Вони потомились і, так нічого й не знайшовши, кинули копати. Лише Копчем з Жабкою та Вивірчаком працювали далі. Вони видобули ще кілька уламків кресального каменю та нижню щелепу лося. Це підбадьорило їх, і вони перерили чималу частину печери. Але, не знайшовши вже нічого цікавого, кінець кінцем теж припинили роботу.

Коли раптовий дощ загнав мисливців у печеру, викопані ями було вже зрівняно. Голодні ловці ласували впольованою дичиною, а жінки й діти мусили тим часом чекати.

Щасливі шукачі розмовляли в кутку печери про те, що б іще вони бажали знайти. Найпалкіше мріяли знайти гаряче вугілля, з якого можна було б розпалити вогонь.

— Ех, вогонь, вогонь! — мрійливо зітхали дітлахи.

Ловці під час їжі розповідали, що на скелястій вершині бачили козерога.

— Отакенні роги!

— Той уміє стрибати!

— Ніхто не спіймає козерога!

— Добра стріла, добрі нагоничі, добрий вітер наздоженуть!

Кожен мисливець, який хотів щось розповісти, сідав ближче до світла. Всі повинні були бачити, що він каже, бо інакше не зрозуміло б

його. Добрий оповідач мав бути й добрим актором. Тому потемки розмов майже не велось.

Коли якомусь поганому промовцеві бракувало слів та рухів, він, щоб уникнути глузувань, змахував рукою: усі слухачі, мовляв, дурні. А тоді, сплюнувши, повертався на своє місце. Інколи всі сміялися з безталанного оповідача, котрий затинався або лише видушував з себе безладні звуки, бурмотів та пирскав.

— Що це в тебе? — запитав Копчем Жабку, яка сиділа поруч нього.

Дівчинка чимось бавилась, і, коли знадвору в печеру просякло світло, щось заблищало в Жабчиних руках.

— У глині знайшла, — хвалькувато відповіла Жабка й рвучко заховала руки за спину.

— Покажи! — владно наказав Копчем.

Жабка висунула язика, але Копчем легко розтулив їй кулаки й побачив, що дівчинка тримає якийсь мерехтливий жовтий камінчик. Цієї миті кілька променів знов упало на камінчик — він гарно заблищав. Це сподобалося хлопцеві, й він забрав у Жабки іграшку: гратиметься сам або прикрасить тим камінцем собі шию.

— Ти ж знайшла його в моїй глині! — виправдувався Копчем.

Жабка скривилась, тоді хлопець заспокоїв її:

— Копчем кусок — Жабка кусок.

По цих словах діти помирились.

Потім Копчем витяг з розколини в стіні печери прихований уламок кресального каменя, яким хотів навчитися витесувати ножики. Тепер цей уламок допоможе розбити блискучий камінчик. Спочатку Копчем спробує, чи не дуже твердий той камінчик, а вже тоді вдарить по—справжньому. Кресанув уламком по жовтому камінчику — ой! — сяючою дугою злетіла іскра й зникла в пільмі. Кресанув удруге — знову гарна іскра!

Тоді Копчем почав кресати безперестанку, зачарований гарним феєрверком іскринок. Ці іскри привернули загальну увагу.

Мисливці посхоплювались і зачудовано дивились Копчемові на руки, що швидко рухались, викреслюючи іскри з вогненного каменя^[5].

Вогненний камінь!

Вони мають вогненний камінь! Тепер буде вогонь! Буде добробут!

Ловці кричали, мов знавіснілі, свистіли, танцювали, тупотіли й плескали себе по стегнах.

— Копчемо, сюди! — покликав Гунач хлопця до виходу з печери й поклав на землю жмут сухого моху.

Копчем кресав, але руки в нього тремтіли. Тоді Гунач сам узяв кресало та вогненний камінь, швидко закресав — і посипався сніп іскринок. Ще мить — і з моху закурився димок.

Гунач відклав каміння, схилився до самої землі й легенько дмухнув. Хмарка диму розтанула. Гунач дмухнув удруге й утретє. В мохові блимнув червоний вогник. Гунач знову дмухнув — і ось — полум'я шугнуло й весело запалахкотіло.

— Горить! Горить! — загукали мисливці й пустились у такий дикий танець, що аж уся печера ходором заходила.

Печерне плем'я шаленіло від радості — воно знову мало вогонь.

Копчем з Гуначем обережно підкидали у вогонь сухе листя, занесене в печеру вітром. Заєць та Сова вибігли назбирати під скелями трохи сухих гілок і швидко повернулися з оберемками трави та хмизу.

Затамувавши подих, все плем'я стежило, чи розгориться вогонь. А коли повалив стовп диму й спалахнули язики полум'я, печера загула від невгамовних радощів.

Жінки сновигали по печері й верещали, діти стрибали навколо вогнища, а мисливці подалися по нове паливо.

Плем'я має вогонь! Слава вогню!

Дим ятрив очі, в печері важко дихалося. Спочатку ніхто не зважав на це, та коли вогонь розгорівся дужче, диму стало стільки, що вже годі було витримати.

Ватаг наказав перенести вогнище ближче до виходу. Тепер дим виходив у отвір, і повітря в печері освіжилося.

Паливо було мокре й дуже чаділо. Коли його висушать, диму майже не буде. А сьогодні треба пожертвувати запасами кісток звірів, щоб підтримувати життєдайний вогонь.

Як приємно грітися біля вогнища! Скільки вони тужили за ним!

Чоловіки наносили в печеру стільки палива, що наскладали з нього цілу купу. Тепер вогонь ніколи не згасне — вони годуватимуть його досхочу!

Копчема було призначено охоронцем вогню. Адже це завдяки йому плем'я знову має вогонь. Копчем міг відганяти від вогнища кого хотів.

Тільки Жабка грілася досхочу, бо це вона знайшла вогненний камінь. Та Жабка лише дівчинка — істота, не варта особливої уваги, тим паче похвали. Малюки плакали, що й вони хочуть до вогню. Але, наступивши на гарячі головешки, порозкидані навколо вогнища, сховалися за матерів і з-за їхніх спин зиркали на звабливе полум'я.

Тепер у печері буде тепло.

Відшмаганим вітрами та заляклим від холоду мисливцям, коли ті повернулись у нагріту печеру, жінки подали гаряче печене м'ясо.

Тепер нема чого боятися відвідин ведмедя. Жоден звір не насмілиться ввійти до їхньої печери.

Копчем сидить біля веселого вогню. В руці в нього палиця, якою він підправляє палаючі головешки. Хлопчина втупив погляд у полум'я й не чує, як навколо щебечуть малята. Від вогнища він тепер і кроку не ступить.

Копчем щасливий.

УЗИМКУ

Після короткої осені настала сувора зима. Звірі поховались у барлоги, й тільки голод виганяв їх на сніг.

Потім відлига розтопила снігову ковдру, а холодні дощі оповили всю поверхню неприємною вогкістю. Та нова зміна погоди знову принесла морози й багато снігу.

В печері було тепло — вогнище палало вдень і вночі.

Плем'я дуже дорожило вогнем. Всі піклувались про нього, й ніхто не повертався до печери, щоб не принести хоч трохи палива. Щодня вождь призначав нову варту біля вогню, а Копчем тільки стежив, щоб вартовий ані на хвилину не залишав свого місця, щоб як слід підкидав дрова, щоб вогонь не пригасав, або, навпаки, не розгорявся надто й не дуже чадив. Копчемо́ве місце було біля вогню, й через те Вивірчак рідко коли міг витягти свого друга на лови.

Малі діти теж перестали гасати по міжгір'ю, по схилах та в лісі. Лише іноді, коли була гарна погода, вони вибігали надвір трохи попустувати. А то весь час сиділи в теплій печері, спали або ж бавилися, набридаючи матерям своїми витівками.

Вовки часто вешталися поблизу, ставали дедалі нахабніші. Їх уже не можна було відігнати криком чи камінням, як у літню пору. Маленького Жучка, пестунчика всього племені, вовки дуже перелякали, коли хлопча сиділо на камені поблизу печери й довбало мозок із розбитої кістки. Голодний вовк вирвав кістку в малюка з рук, поранивши йому пальці. Жучок так заверещав, що все плем'я вибігло з печери. Кілька ловців кинулися за зухвалим хижаком, але вже не наздогнали його.

А згодом стався ще гірший випадок.

Діти пішли збирати паливо, а коли вже поверталися назад, їх зненацька оточили вовки. Це було жахливе повернення. Якщо котрась дитина відставала, вовки відразу ж нападали на неї. Діти, плачучи, бігли слідом за Жабкою, яка йшла попереду, одною рукою тягнучи по снігу в'язку хмизу, а другою, озброєною дрючком, відганяючи вовків. Обабіч дитячого гурту крокували хлопці — Копчем, Вивірчак, Онаш

та Стопка — й відбивали найнахабніших вовків. Кільком вовкам уже добряче перепало по писках, але це не надовго віднадило їх.

Згодом вовки підійшли зовсім близько, й хлопцям довелось запекло захищатися. Тоді гурт зупинився. Дівчатка верещали так, ніби вовки вже розривали їх на шматки. Маленькі діти, не тямлячи себе від страху, мов куріпки, попадали на сніг, затуляючи долонями обличчя. Вони трусились, аж зубами клацали, й нізащо не наважувались бігти далі. Копчем лаяв їх, обзивав полохливими зайцями, але перелякані малюки вже чекали тільки, що злі вовки розірвуть їх, і не ворушились.

Коли дитячий гурт став, вовки також зупинилися. З їхніх роззявлених пащ висолопилися червоні язика, очі хижо блищали, а худющі ребра випиналися від швидкого дихання. Але вовки не нападали, й діти трохи отямилися. Жабка знову кинулась уперед, дітвора побігла за нею, а хлопці прикривали їх обабіч. Та вовки швидко наздогнали малечу. Цього разу вони щільно оточили дітей, посідали на хвості й нерухомо дивились на переляканих дітлахів — своєю певну здобич.

Один вовк — мабуть, вожак зграї — широко роззявив пащу, висолопив язика й позіхнув. Діти затремтіли від страху. Хижак устав, підійшов до дітей і схопив одну дівчинку за руку.

Дівчатко мало на руках безпалі рукавички із оленячої шкіри. Хижак рвонув за ті рукавиці, й дівчинка впала. Цієї ж миті пильний Стопка вдарив нахабу дрючком межі вуха. Хижак заскавучав і схопив дрючка зубами. Але тут же дістав новий удар. То Вивірчак щосили оперіщив звіра по голові. Вовк відскочив за кущ.

Вивірчак ударив палицею по гілках, щоб настрахати вовка, але той не втік, а навпаки, люто схопив палицю зубами й вирвав її хлопцеві з рук. Палиця впала на землю, вовк наступив на неї передніми лапами й грізно заскавучав та вищирив зуби, коли хлопець нахилився по дрючка. Вивірчак прудко випроставсь і застиг нерухомо. А звір, теж не рухаючись, стояв навпроти нього.

Сміливий Вивірчак був спритний хлопчина. Він зненацька підштовхнув палицю ногою й, поки вовк схаменувся, уже міцно тримав у руках свою невибагливу зброю. А тоді так оперіщив вовка по хребту, що той аж присів.

Напад вовка й плач дівчинки, в якій була закривавлена ручка, викликали серед дитячого гурту паніку. Діти поривалися бігти, але вовки не давали. Тільки-но якесь дитинча рушало з місця, як хижак тут же нападали на нього.

Помалу вовки підповзли ще ближче. Тільки наставлені дрючки рішучих хлопців утримували хижаків од нового нападу.

Копчем стягнув з своєї голови боброву шапку й кинув її найнахабнішим звірам. Ті відразу ж почали битися за неї.

— Вивірчак — шапку! — скомандував Копчем вірному другу.

Вивірчак, не вагаючись, шпурнув шапкою в хижаків.

— Гайда! — наказав Копчем. — У печеру — по допомогу!

Обидва хлопці стрімголов побігли кликати на поміч. Вони майнули між кущами, але деякі вовки помітили їх і помчали слідом.

Серед дітей вибухнув крик і плач. Малюки думали, що хлопці кинули їх напризволяще. Вони лементували так, що далеко лісом котилася луна.

Копчем з Вивірчаком бігли добре, але вовки швидко наздогнали їх. Дарма, що хлопці відбивалися дрючками, — хижаки хапали їх за ноги. Обидва друзі були вже закривавлені, а один вовк учепився зубами ще й у хутро, яким пов'язувався Вивірчак. Тоді меткий хлопець, скинув з себе хутро й побіг далі голяка. Тільки ноги мав обгорнені заячими шкурами.

Поки вовки гризлися за те хутро, хлопці встигли трохи відбігти. Але два хижаки незабаром знову наздогнали їх. Захекані хлопці, притулившись спинами до скелі, відчайдушно захищались. Вони побачили, що печера вже недалеко, й почали кликати на поміч.

Біля печери в цей час вартував Заєць. Вже давно вітер доносив до нього з лісу віддалений дитячий крик. Заєць думав, що то дітлахи пустують, повертаючись з хмизом. Але зараз він відчув, що дитячі голоси лунають розпачливо. Заєць подав знак мисливцям, які були в печері. Всі уважно прислухались. Тепер крики чулися зблизька, майже під самою печерою.

— Біда! На поміч! — закричали ловці й лавиною ринули схилом униз.

За мить вони були вже біля хлопців і накинулись на вовків. Одного хижака вбили, а другий — хоч і з перебитою ногою — все ж таки втік.

— Біжіть швидко! — вигукнув Копчем і повалився в сніг коло вірного Вивірчака.

Мисливці зрозуміли, що решта дітей десь недалеко, й стрімголов помчали по слідах.

Прибігли вчасно. Вовки саме кинулись у напад на групу дітлахів, яка вже не могла захищатися.

Влучні удари сокир швидко охолодили хижацьку лють голодних вовків. Дітей було врятовано. Кілька вовків забито, а решта розбіглася.

Ловці взяли на руки двох дівчаток, покусаних вовками, й попрямували з дітьми до стійбища. Вбитих вовків тягли за собою.

У печері Жила наказав нікуди віднині дітей самих не пускати.

Ласиця та Вовчиця підкинули у вогонь великих кісток. Крупні кістки добре горять. Хай діти погріються!

Відтоді діти весь час залишались у печері. Вони вигадували собі різні забави. Дівчатка гралися ляльками, зробленими з дерева, кори або з шкіри. Хлопці залюбки ліпили з глини всіляких звіряток. По глину не доводилось ходити далеко: доброї жовтої глини досить було в самій печері.

— Дай вовка! — канючила Жабка в Копчема.

Молодий митець оглянув свої вироби, поставлені рядочком на пласкому камені. Трохи завагався, проте взяв фігурку сидячого вовка й посунув трохи вбік. Він не подав її дівчинці — бо цим принизив би себе. Жабка відразу схопила вовка, але трохи зім'яла глиняну голову звірятка. Дівчинка тут же сама полагодила її й сховала фігурку до заглибники в горбкуватій стіні печери.

— Ще вовка! — канючила Жабка знову.

Копчем дав їй іще одного. Жабка й цього поставила в заглибнику. Обидва вовки сиділи тут, наче перед своїм лігвом. У світлі вогнища їх було гарно видно.

— Ще вовка! — не вгавала Жабка.

Копчем відказав:

— Уже маєш двох!

— Не маю! — заперечила дівчинка.

— Маєш! Ось один, ось другий. Це два вовки.

— Що ти мелеш? Де ж два вовки? — не поступалась Жабка, яка не вміла рахувати. — Ось один вовк, а ось — також один вовк! Один і один! Я ніде не бачу двох.

Копчем став навколішки біля стіни й показував нетямущій дівчинці:

— Один вовк та ще один вовк — це два вовки!

— Гі-гі-гі! Жабка не дурна! Жабка бачить одного вовка, а поруч знову лише одного.

— Оце ж і є два вовки! — доводив Копчем.

— Ні, ні, ні! Ти погано бачиш! — твердила дівчинка своє. — Це не два вовки, хай мене ведмідь з'їсть! Це тільки один і один вовк.

— Це і є два, — наполягав Копчем.

Він був тямущий хлопець і вмів уже лічити до трьох. А в зимові дні Мамутик навчив його вимовляти числа аж до п'яти.

Таке з усього племені, крім Копчема та Мамутика, умів лише ватаг Жила. Навіть старий Гунач не завжди правильно рахував і мусив

повторювати лічбу по кілька разів. Чого було понад п'ять, це вже називалося «багато». Інші мисливці, які вміли лічити тільки до трьох, «багато» називали все, чого було понад три.

Тепер Копчем часто дивував дорослих мисливців своєю вченістю, коли рахував, скільки пальців на руці вони показали йому або скільки стріл поклали перед ним. Тому й зараз він уперто доводив Жабці, що один і ще один — це два.

Жабка ніколи не цікавилася лічбою, тому зараз припинила суперечку тим, що сердито випалила:

— Дурний хлопче! Це один вовк! — і кинула грудкою глини в першого вовка. — А це також один вовк! — і кинула глиною в другого.

— Це ж і є два! — затявся Копчем.

— Ні, ні, ні! — завершала Жабка, шпурляючи глиною об стіну печери.

Копчем спокійно показував на своїх фігурках:

— Один олень і один олень — два олені, один ведмідь і один ведмідь — два.

— Ні, ні, ні! — верещала дівчинка. — Годі, це для Жабки надто важко, — затулила вона вуха долонями.

Вивірчак, зачувши вперту суперечку, підійшов ближче. Він помітив глину, що прилипла на стіні, й раптом засміявся:

— Зубр схожий на жабу!

— Де зубр? — здивувався Копчем.

— Тут зубр! — відповів Вивірчак. Він підняв обпалену галузку й докреслив до глини два роги.

Справді, тепер у цій глині й Копчем упізнав зубра. Чорною вуглинкою він швидко намалював зуброві ще й хвоста.

— А тут око! — додав Вивірчак.

— А тут спис! — Жабка встромила в зубра тонку гілочку й загукала: — Діти-и-и-и-и — зубр!

Діти позбігалися — зубр на стіні всім дуже сподобався.

Новий винахід — малювання на стіні — відразу знайшов своїх прихильників.

Копчем з Вивірчаком мовчки, але з однаковим запалом, малювали глиною й вугіллям усіх звірів, яких тільки знали. Решта дітей теж узялася малювати, й незабаром на стінах уже бракувало місця — все навколо було геть розмальоване. Проте захоплення малюків швидко

минуло. Глиною погано було малювати: вона кришилась і не трималася на стінах. Дітлахи повернулись до своїх звичайних ігор. Між тим Копчем з Вивірчаком удосконалили свій винахід. Вони принесли знадвору снігу й перемішали з глиною. Тепер малювати стало краще, бо глина вже не відпадала від стін. Повертаючись у печеру, Копчем провів рукою по задимленій стіні навпроти вогнища й спробував малювати пальцями, поки сажа не стерлася з них. Потім повернувся знову й цього разу наскріб на широку кістку цілу купку сажі.

Копчем швидко помітив, що особливо гарно малювати сажею, на яку набризкало жиру з печеного м'яса, й став навмисно додавати в сажу трохи жиру.

Вивірчак вмочав у жирну фарбу клапоть борсучого хутра, напнутого на держак, і малював ним, немов квачем.

Малюнки хлопчаків зацікавили й дорослих мисливців. Деякі з них і самі спробували намалювати гарною чорною фарбою ведмедя або мамута.

Копчем спритно використовував для своїх малюнків химерний рельєф скелястої стіни. Хлопчик хвилинку придивлявся до її бугорків і розколин, а тоді сказав:

— Тут мамут!

Розколини — це лінії хребта, а опуклості — інші частини тіла. Незважаючи на вже намальованих тут жовтою глиною інших звірят, Копчем докреслив новому мамутові зігнутий хобот, ноги та ікла. Всі милувалися схожістю із справжнім мамутом і палаючими головнями присвічували Копчому, щоб той краще бачив.

У кутку печери тим часом зчинилася бійка між малечею.

— Мені!

— Мені!

— Мені! — вигукували хлоп'ята, вихоплюючи з рук одне в одного щойно знайдену нижню ведмежу щелепу.

За правом вона належала тому, хто її знайшов. Саме через це діти й сперечалися.

Жила спокійно відібрав у них кістку, бо ведмежа щелепа дуже цінна річ, що її плем'я використовує як молот або клин для розколювання інших кісток.

А діти хай собі б'ються досхочу.

Жінки біля вогнища зшивали вовчі хутра. Вони навіть і не помітили б, що вже вечоріє, коли б стара Верба не поскаржилась на свої слабі очі.

Швидко минає день узимку.

ЛЕВ

Протягом кількох днів скаженіла негода. Ловці не могли вийти на полювання, й плем'я голодувало. Коли ж заметіль ущухла й виглянуло бліде зимове сонечко, ловці подалися спробувати щастя. На свіжій сніговій пелені легко було висліджувати звірину.

Мисливці довго не могли домовитись, куди податися найкраще, й тому розподілились на два загони. Мамутик, Вовчий Пазур, Заєць, Гунач та Сова пішли до перевалу, а Забіяка, Прудконогий, Укмас, Кумач та Джган вирушили в долину. Решта чоловіків залишилися вартувати вдома.

Ні перший, ні другий загони спочатку не нападали на сліди звірини. На снігу видно було тільки відбитки галичих та воронячих ніжок.

Згодом ловці помітили багато лисичих слідів. Та лисиця сьогодні не цікавила їх — у неї несмачне м'ясо. Хай собі йде.

Потім натрапили на сліди м'яких довгих лапок. Ага, тут пробіг заєць!

Гунач з Совою подумали, що й зайчик був би добрий, коли немає більшого звіра, й подалися по слідах. Троє інших мисливців Мамутикового загону проминули дві долини, а на третій виявили сліди кількох оленів.

Це вже варте уваги! Хоч би одного оленя пощастило вполювати! Сліди зовсім свіжі, вітер не встиг їх замести, тож стадо, напевно, десь недалеко. Ловці погладили свої чарівні амулети й квапливо рушили далі. Сніг сягав майже до колін, а подекуди навіть і вище, ноги западалися в кучугури, йти було дуже важко. Та ловці не зважали на втому й намагалися просуватися якомога швидше. Жадання здобичі гнало їх уперед.

Сліди вели улоговиною вздовж лісу, а далі через кам'янистий пагорок. На тому пагорку зовсім зблизька ловці побачили стадо оленів. Олені були, мабуть, дуже голодні, вони розгрібали ногами та розгалуженими рогами сніг, щоб дістатися до скудного лишайника, моху або трави.

Вовчий Пазур захопив з собою лук та кілька стріл на випадок, якщо надібає на зайця. Тепер ця зброя згодилася. Вовчий Пазур визначив напрямок вітру й поповз до стада. Мамутик та Заєць чатували в гущавині, щоб напасти на оленів, коли б ті зачули Вовчого Пазура й кинулись тікати. Ловці тримали наготові легкі списи.

Раптом олені звели вгору голови й пустилися бігти. Мабуть, Вовчий Пазур уже напав на них. Олені мчали просто на Мамутика та Зайця. В хребті однієї тварини стирчала стріла. Олені зачули людей надто пізно. Не встигли вони збочити, як обидва мисливці кинули свої списи. Мамутиків спис глибоко вп'явся в шию одній тварині. Зайців спис ковзнув об роги іншого оленя й упав на сніг.

Осоромлений Заєць на мить розгубивсь, а тоді сердито пішов по свій спис. Мамутик заспокоїв його:

— Кидав правильно — поперед голови, та олень швидко зупинився.

З даліни, поспішаючи до них, гукав Вовчий Пазур. З його вигуків можна було здогадатись, що полювання почалося вдало.

— Стріла влучила! — похвалив Мамутик, коли задиханий ловець підбіг до них.

Заєць уже відшукав криваві сліди обох пораних оленів, і мисливці не гаючись рушили в погоню. Вискочивши на пагорб, побачили, що олені вже далеченько. Мисливці наддали ходи.

Незабаром вони помітили, що один з пораних оленів відстає. Тоді мисливці побігли в обхід каменистим річищем, випередили оленя й оточили його. Поранена тварина зі списом у шії, похиливши голову, ледве чвалала. Сходила кров'ю.

Мисливці кинулись на свою жертву й добили її.

— Олень тут, ми — за другим! — наказав Мамутик.

Вовчий Пазур та Заєць кивнули на знак згоди: забитого оленя вони залишать тут, а самі переслідуватимуть другого, легко пораненого стрілою.

Два олені — чудова здобич! Плем'я матиме радість!

Другий загін на чолі з Забіякою обходив місцевість великим півколом. Ці мисливці теж знайшли якісь сліди, але щастя не мали. Кінець кінцем натрапили на слід росомахи. Росомаха повзла по снігу, напевно, за якоюсь жертвою.

Ловці рушили по цих відбитках і незабаром побачили сліди невеликого оленячого стада, а поміж ними — криваві плями. Здобич десь близько.

Що це? Людські сліди!

Троє мисливців переслідували тут оленів. Це могли бути Мамутик та його друзі. Але ж у Мамутиковому загоні мисливців більше.

Забіяка вголос перераховував, хто пішов з Мамутиком: Вовчий Пазур, Заєць, Гунач, Сова — а це ж більше, ніж свідчать оці сліди. Забіяка, проте, не був упевнений, бо не вмів ще лічити до п'яти. Тому він нахилився над слідами, що відбилися чітко, й почав робити списом на снігу якісь знаки.

— Ось Мамутик, ось Пазур, ось Заєць, — але слідів Гунача та Сови не було.

— Це не наші, — вирішили ловці й рушили в погоню за чужинцями, які полювали на їхню звірину.

Забіячин загін каменистим річищем вийшов на пагорок і побачив поблизу на снігу мертвого оленя. Роги тварини стирчали вгору.

Ловці вже хотіли з криком кинутись до нього, аж тут Джган, який ішов попереду, раптом упав на сніг. Це було застереження — тут не все гаразд. Ловці припали до землі й поповзли вибалком до Джгана. Той, витріщивши очі, шепотів:

— Ведмідь або зубр — щось велике!

Ловці недовірливо розглянулись по сніговій рівнині. Справді, біля оленя лежав велетенський звір. Ні, це не кам'яна брила, як їм здавалося здалеку. Голова в нього волохата, немов у ведмедя, рогів не видно. Що це може бути?

Прудконогий легковажно сказав:

— Ведмідь чи зубр — лежать убиті, я йду!

Він хотів був рушити, але Джган смикнув його й прошептав:

— Вбитий — ні, живий! Увага!

Решта мисливців теж не схвалила легковажну хоробрість Прудкононогого.

— Ти — стрілою! — звернувся Забіяка до Укмаса, щоб той перевірів, чи таємничий звір справді мертвий.

Укмас якусь мить вагався, але потім наваживсь і поповз уперед від каменя до каменя. Решта мисливців чекали в засідці.

Укмас наготував лук. Просунувся ще трохи до маленького кущика, сховався за ним, поклав стрілу на тятиву, трохи підвівся й вистрілив.

Велетенський звір високо підстрибнув на своєму сніговому ліжку.

— Лев! — із жахом вимовили ловці й відчули, як терпнуть у них руки й ноги, а по спині бігають мурашки.

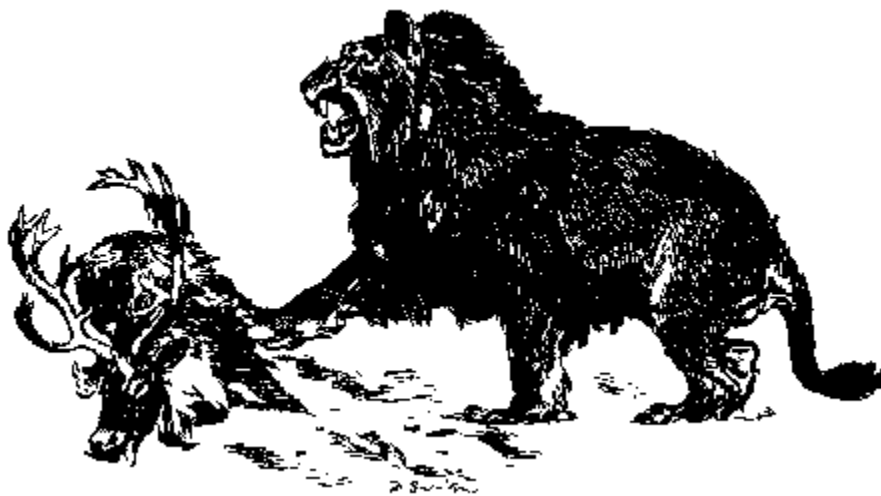
Печерний лев заревів так, що широкими просторами ніби грім прокотився.

Куди лев кинеться зараз?

Мисливці не тямали себе від жаху. Якщо лев побачить їх — усім буде кінець. Ніхто не врятується.

Гей, а що це там віддалік?

Якихось троє мисливців сходять сюди з вершини гори, тягнучи за собою оленя. Та, почувши левине ревіння, вони кинули здобич і пустилися бігти назад.

«Це ті, чужі ловці!» — подумали Забіячині друзі й знов прикипіли очима до лева, який люто озирався довкола, ніби шукаючи нападника.

Ось він помітив трьох мисливців, заревів, зіщуливсь і могутніми стрибками кинувся навздогін за втікачами.

«Загинуть!» — подумали мисливці й нарешті наважились висунути голови. Лев уже не міг побачити їх у сховищі. Все лихо впаде тепер на тих трьох невідомих.

Невідомі зникли серед скель. Ой, як відчайдушно втікали вони! Падали в сніг, схоплювались і знову пускалися бігти. Але їм нема порятунку. Лев ось-ось їх наздожене, та за мить і він зникає між засніженими скелями.

Мисливці із Забіячиного загону нарешті звели дух. Вони щасливо уникли страшної небезпеки й тепер, з почуттям безмежного полегшення гладячи свої амулети на шії, розмовляли про те, що лев, мабуть, наївся оленього м'яса й заснув. Як добре, що вони не пішли до оленя відразу!

Навколо тиша, ніщо не шелесне на сніговій полонині. Один за одним мисливці боязко повзуть туди, де лежить мертвий олень. Олень дуже пошматований...

Мисливці все ще полохливо озирються. А що, коли б оце зараз на них накинувся лев?! Навіть подумати страшно.

Двоє мисливців потягли здобич. Коли вони вже опинились у видолинку, Прудконогий пригадав:

— Олень тут — олень там! — і показав рукою назад.

— Сам іди по нього! — насмішливо буркнув Забіяка.

Але ніхто не виявляв бажання повернутися по другого оленя, покинутого чужими мисливцями. Навіть за ціле оленьче стадо не повернулися б вони на те небезпечне місце. Лев може прийти назад!

Ця думка підганяла мисливців.

Сутеніло, коли вони щасливо дісталися печери. Гунач з Совою були вже тут і потрошили впольованого зайця.

Ясна, морозна ніч.

Біля палаючого вогнища Забіяка, Прудконогий, Укмас, Кумач і Джган з усіма подробицями розповідають про випадкову зустріч з велетенським печерним левом. Копчем та Вивірчак лягли під одне покривало — ногами до стіни, головою до вогнища. Підборіддям сперлися на руки й, вирячивши очі, слухають хвилюючу розповідь.

Вони б хотіли побачити такого лева. Але тільки сидючи на верхівці високого дерева. На землі ж зустрічатися з ним не варто!

У КРАТЕРІ МАЦОХИ

Довго ще розмовляли мисливці й довго їли. Печене оленяче м'ясо так пахло з печери, що лисиці й вовки до ранку вешталися поблизу стійбища.

Нічний мороз понавішував на дерева й кущі сріблясту мерехтливу паморозь.

Мамутик, Вовчий Пазур та Заєць не повернулись. У племені гадали, що їх, мабуть, застала десь ніч і вони прийдуть лише вдень. Джган з Укмасом зійшли на горбок і довго вдивлялися в далечінь, але нікого не побачили.

Де ж поділися ті троє? Вони добрі, досвідчені ловці, бояться за них немає чого. А що коли... — правда, ніхто не хотів припускати такої думки — а що коли з ними щось трапилось?

Молодий мисливець Сова моргнув Копчому та Вивірчакові й показав на вихід з печери.

Хлопці вийшли слідом за ним, узявши з собою зброю.

— Ви чули? — спитав Сова надворі. — Там іще один олень!..

Хлопці кивнули на знак згоди. Вони відразу здогадались, що має на думці Сова, й план їм сподобався. За вечерею всі чули про подробиці славного полювання Забіячиного загону, який навіть лева не злякався й відібрав у хижака одного оленя.

— Ми заберемо другого! — вирішила молода трійка.

Сова досить добре вивчив місцевість, тож знав, куди рушати. Та й ті, що полювали вчора, кілька разів докладно розповідали, якою дорогою вони йшли.

Молоді ловці бадьоро вирушили вгору через засніжені пагорби та вибалки. Але незабаром важка виснажлива путь дуже стомила їх. Гаразд, що хоч мороз зміцнив сніговий покрив і ноги не дуже западалися в кучугури.

Нарешті хлопці натрапили на сліди оленячого стада й мисливців. Швидко знайшли й утопане місце, де сніг було забризкано кров'ю забитого оленя. Тут же побачили й глибокі сліди велетенського лева.

Вже самі ті сліди жахали!

Хлопці здригнулись і боязко розглянулися довкола. Але ніщо не говорило про небезпеку, і помалу юнаки заспокоїлись. Лев, напевно, вже далеко, тож боятися нема чого.

Трохи далі знайшли сліди двох вовків; один хижак лежав пошматований за кущами. Це, мабуть, лев роздер його. Тут же помітили сліди росомахи; росомаха підходила аж до мертвого оленя, та лев прокинувся й прогнав її.

А де ж той другий олень?

Шукали, шукали й нарешті знайшли. Другий олень лежав заляклий на снігу, там, де його кинули чужі мисливці. Тих мисливців теж нема чого боятися — напевно, лев пошматував їх усіх.

Хлопці раділи. Оце здобич! Ще раз пильненько розглянувшись навкруги, вони почали лаштуватись у путь — до печери далеко, а зимовий день короткий.

Олень великий, та по снігу тягти його буде не дуже важко. Хлопці схопили оленя за жилаві ноги, перевернули на другий бік, і тут спритний Сова помітив щось незвичайне. Він витяг з хребта тварини зламану стрілу й показав хлопцям. Молоді ловці з цікавістю оглянули гарно зроблену стрілу з гладенької ліскової палички, встромленої у розщип, обмащеної смолою й старанно прив'язаної тонким оленьчим сухожиллям.

— Стріла — Пазур! — болісно скрикнув Копчем, упізнавши з уламка, кому вона належала.

Приголомшені Сова та Вивірчак з жахом дивилися один на одного. Отже, це не чужі ловці втікали від страшного лева, а свої — Мамутик, Вовчий Пазур та Заєць. Яке лихо! Лев пошматував найхоробріших ловців їхнього племені...

Знову й знову розглядали хлопці уламок стріли. Так, Копчем каже правду — це Пазурова стріла...

Тепер уже зрозуміло, чому не повернулися хоробрі ловці... Ой-ой! Яку сумну звістку принесуть хлопці в печеру!

Юнаки вирішили піти подивитись, де загинули нещасні. Певно, що втекти від хижака вони не могли, і їхні обгризені кістки лежать десь поблизу.

Сова повів своїх друзів сумною стежкою по слідах утікачів. Хлопці легко розпізнавали сліди ловців, а також відбитки могутніх лап хижака.

Раптом між скелями ніби щось сяйнуло. Зникли деревця, зникли обважнілі від снігу кущі, зникли скелі, зникла й сама земля... Безмірна глибінь розверзлася перед юнаками, велетенська безодня, глибочна й недозірна. Навпроти з надр земних здіймалися вгору білі скелі — але то вже був інший світ, неприступний для людини. Хіба що птах долетить до нього.

Молоді мисливці приголомшено стояли над кратером страшної безодні^[6]. Сліди вели саме туди. Сліди ловців і сліди лева... Там, у темній прірві, загинули й ловці, й лев!

Хлопці перелякалися на смерть. Сова перший опанував себе й наважився підійти до краю прірви. Копчем з Вивірчаком, охоплені цікавістю, порачкували за ним. Вчепившись за берізки, хлопці схилились над безоднею. В голові їм запаморочилось, вони посідали й заплющили очі.

Провалля не має дна. Куди ж тоді попадали Мамутик, Вовчий Пазур і Заєць?

Копчемова цікавість перемогла страх. Хлопець знову схилився над проваллям, гучно крикнув і враз відсахнувся назад, почувши, як розкотисто залунав його голос. Вивірчак з Совою теж закричали й напружено прислухалися до глухого відлуння.

— Го-го-го! — загукали всі разом.

Голоси їхні заgrimіли в безодні, відбиваючись від скель, і затихли.

Якусь хвилину панувала тиша. Раптом хлопці здригнулися. Знизу почувся чийсь стогін... Ось знову, знову!

Голос був невиразний, слабкий, але все ж таки людський голос!
Хто там?

Відчайдушний стогін знову залунав з кратера безодні. Сова пішов по краю прірви, знайшов поміж стрімкими скелями трохи положистіший схил і спустився по ньому на прискалок. Але ступити на самий край прискалка не відважився, боячись, щоб під ним не зсунувся сніг. Підповзли хлопці й по скелі, де-не-де виметеній вітрами,

спустилися до Сови. Звідси було видно краще, ніж згори, але дна прірви вони все одно не побачили.

Копчем ліг і попросив Сову, щоб той притримав його за ноги. Хоробрий хлопчина вистромив голову над краєм прискалка й раптом схвильовано скрикнув:

— Наші — там!

Знизу теж озвалися вигуки, але не від самого дна. Молоді ловці відгадували:

— Це Пазур!

— Це Мамутик!

— Це Заєць!

— Усі там!

— Вони не попадали аж на дно. Вони живі й лежать у розколині на прискалку, — сказав Копчем своїм друзям, а тоді запитав у тих, які були внизу, що їм потрібно.

— Сокиру! — цілком ясно долинуло звідти.

Хлопці не розпитували, для чого там унизу потрібна сокира, а зразу ж почати прикидати, як її туди спустити. Копчем запропонував свою куртку, зшиту з двох шкур молодих оленів, і всі троє заходилися краяти її на реміні. Шкури були досить м'які, а Сова при поясі мав добрий гострий ніж з держакком із оленячого рогу, тож кінець кінцем хлопцям пощастило зробити довгий ремінь. У одному місці той ремінь ненароком було пошкоджено, тому хлопці перерізали його зовсім і обидва кінці міцно зв'язали.

Сова прив'язав на кінці ременя свою сокиру, а Копчем знову ліг на край прискалка і обережно спустив ту сокиру мисливцям. Мисливці вигуком сповістили, що сокиру дістали. Копчем витяг ремінь нагору й стежив, що робитимуть мисливці далі. Ті почали вирубувати в льоду східці. Ось чому вони не змогли вибратися з того небезпечного місця! Скеля була вкрита льодом!

За хвилину стук припинився. Мамутик щось гукав.

— Кілки просять! — сказав Копчем.

Сова наказав, щоб Копчем не ворушився, а Вивірчак міцно тримав Копчемові ноги. Сам Сова поліз нагору, наламав оберемок березових гілок і почав обережно спускатись додолу. Посковзнешся — і полетиш униз! Гілки заважали йому дивитися, куди ступати. Та все обійшлося

гаразд. Сова зв'язав ременем гілки й спустив униз. За мить знову залунали удари сокири.

— Кілки забивають у скелю! — сказав Копчем.

Нещасні ловці працювали відчайдушно, без упину — намагались якнайшвидше вибратись із біди.

— Там ні, туди не вилізете! Краще сюди! — гукнув до них Копчем.

Удари чулися вже зовсім близько. І раптом відчайдушний зойк — сокира полетіла в безодню...

Мороз пройняв усіх.

Порятунок був так близько, і раптом — усьому кінець! Іншої сокири немає, а списи мало що допоможуть!

Молоді мисливці вкрай розгубилися. Невже все втрачено?

А знизу кличуть. Копчем нахиляється над краєм прискалка.

— Ремінь просять!

Хлопець спускає ремінь і дивиться, що буде далі. Мамутик намотує ремінь навколо руки, дереться по льодових східцях і кілках у стрімкій стіні й кричить нагору:

— Тримайте!

Сова з Вивірчаком тримають ремінь і щосили впираються ногами в землю. Від напруження їм аж очі рогом лізуть.

Мамутик наважився на відчайдушний крок. Відштовхнувся від останнього кілка й учепивсь руками за іншу скелю. Однією ногою намагає хоч якусь опору, знаходить її, а другу ногу випростовує в напрямку до скелястого виступу. Чи досягне? Копчем заплющує очі.

Ох, нарешті Мамутик стрибає на виступ і падає на сніг.

Копчем скрикує з радощів і зараз же знову кидає ремінь униз — Вовчий Пазур уже чекає на нього.

Чудово! І Вовчому Пазурові пощастило дістатися скелястого виступу. Він, мов підтятий, падає поруч з Мамутиком.

Тепер треба рятувати Зайця. З-під Зайця випав розхитаний кілок, і ловець ледь-ледь устиг ухопитися залякними пальцями за потріскану скелю. Заєць висить майже на самому ремені. Коли б ремінь обірвався, коли б його не втримали нагорі, Заєць полетів би в безодню.

Сова обережно підтягує ремінь, а Заєць намагає ногами хоч якусь щілину, щоб зачепитися. Нарешті і йому пощастило видертися на скелястий виступ, де відпочивали друзі.

Мамутик перепочив, устав і поволі поліз нагору. Ловець угледів на скелі широкий водорій і досить легко посувався по голому камінню. Нагорі Сова подав йому руку й витяг на край прірви.

Інші двоє пройшли такий же шлях, що й Мамутик. Усі ловці були такі виснажені, що й на ногах не тримались, а їм треба ще вибратись з прискалка нагору, на рівну землю. Сова з Вивірчаком повели Мамутика, а Копчем підтримував Вовчого Пазура. Заєць намагався лізти сам, але на півдорозі впав у сніг. Поклавши Мамутика в безпечне місце, Сова з Вивірчаком повернулися по Зайця.

З якою полегкістю всі відітхнули, коли кінець кінцем опинилися нагорі, на рівнині!

Ловці відлежувались у затишній ямці, захищеній од вітру. Врятовані потроху оклигали. Як раділи вони життю! Їм не йнялося віри, що вони справді живі і здорові.

— Ви голодні? — запитав Сова.

Мамутик та його друзі тільки запирскали. Сова кудись подався.

Копчемові дошкуляв холод — адже на ньому була лише безрукавка з біличих шкурок. Та хлопець не скаржився, гаразд, що хоч ноги в нього непогано обмотані.

Сова повернувся з кількома шматками м'яса й печінкою.

— Це з твого оленя! — сказав він, подаючи все Пазурові.

Вовчий Пазур жадібно відрізав смачний шмат печінки, а решту подав Мамутику. Той також відрізав собі й передав рештки Сові. Так само розподілили й м'ясо.

Врятовані почували себе ліпше. Їжа повернула їм сили. Навіть Копчемові стало тепліше. Мамутик підвівсь і спробував ступити кілька кроків — тепер тіло слухалось його.

— Додому! — наказав Мамутик.

Мисливці рушили в путь, прихопивши з собою впольованого оленя, м'ясом якого вже встигла поласувати лисиця.

Поспішали, бо почало смеркати і в повітрі закружляли дрібні сніжинки.

Вночі буде завірюха.

У печері засинали першим сном Лише Джган вартував біля входу й підтримував вогонь. Зачувши якісь голоси, він схопив спис і насторожився. З темряви знову долинули голоси...

Хто це? Мабуть, Сова з обома хлопцями. Запізнилися. Їх слід покарати за це — так звелів Жила. Сова мисливець молодий, недосвідчений, може заблукати. Пішов без дозволу на полювання та ще й дитлахів з собою взяв.

— Го-о-о-о! — гукає в темінь Джган.

До вартового долинають веселі вигуки.

Мамутик, Вовчий Пазур, Заєць, Сова, Копчем та Вивірчак повертаються живі й здорові та ще й оленя тягнуть за собою. Відблиски вогнища з печери осявають їм дорогу.

Джган вбігає в печеру й несамовито кричить:

— Вони тут! Вони вже тут!

Заспане плем'я скидає з себе хутрянні покривала, вітає прибулих. Кожного, хто входить у печеру, відразу хапають у обійми й стрибають навколо нього. Усі наче перетворилися на пустотливих дітей. Щастя повернулось до племені, й радощам немає меж.

На вогні відразу приємно запахла печеня; зголоднілі гості ласують соковитими шматками та розповідають про свої пригоди.

Цієї ночі ніхто не спить.

Найбільше зацікавлення викликала Мамутикова розповідь про те, як розлючений лев гнався за ним до самого провалля.

— Ми йшли по впольованого оленя. Раптом перед нами заревів лев. Гр-р-р-р! Гр-р-р-р! Ми кинули все. Із левом боротися неможливо. Ось такі пазури! Ось такі зуби! Лев стрибнув — гоп! А ми — навітки. Лев за нами стриб-стриб! Ось-ось наздожене. Та що це перед нами? Глибінь, страшенна глибінь. Стрімкі стіни прірви... Лев заревів — гоу-у-у-у! Грім загримів у безодні, аж скелі затремтіли — гур-р-р-р, гур-р-р-р! Ми сунемося, падаємо вниз — гуп! Скеля покрита льодом. Не можемо втриматися. Мамутик не знає, куди летить... Зсунулися на засніжений прискалок над прірвою, і знову — гуп! Тут затримались. Лев за нами! Котиться по льоду. Шкрябає пазурами — шкр-р-р-р! Плигає на виступ — гуп! Лапами по нас... Хоче Мамутика роздерти. Та сніг провалюється, лев реве й летить у прірву — гу-у-у-у! Перекинувсь у повітрі — бебех! Тихо-тихо — ми самі... Руками вигрібаємо яму в снігу. Тулимося один до одного. Так усю ніч. Довга ніч — холод, холод. Закоцюбли — ой, йой, йой! Сонце, день. Їмо сніг. Мамутик дереться по скелі. Марно. Крок — і впадеш у прірву. На скелі — лід. Не можемо нагору — сидимо в снігу. Замерзаємо — скоро

кінець. О-о-о-о-о! О-о-о! Нагорі вигуки: «О-о-о!» Знову вигуки: «О-о-о!» Хтось там є. Мамутик відповідає. Впізнає Копчема. Ремінь, сокира, кілки. Нагору! Врятовані! Га-а-а! У-у-у!

Такої довгої й чудової промови ще ніхто не чув у печері. Слухачі немов бачили все на власні очі. Нікого ще не слухали тут так уважно, затамувавши подих.

Тільки-но Мамутик закінчив під вигуки загального схвалення, як запитання градом посипалися на нього та на його спільників. Плем'я хотіло знати всі подробиці надзвичайної пригоди.

Діти один за одним засинали. Перед ранком Копчем з Вивірчаком теж поснули, сидячи, спершись об стіну. А мисливці біля вогнища усе ще розповідали. Але вже не так схвильовано й тихіше.

Надворі шаленіла хурделиця.

Частина третя

**НА ПЕРЕХРЕСТІ ПРАДАВНЬОГО
ЛЮДСТВА**

ПЕРЕД МОРАВСЬКОЮ БРАМОЮ

Плем'я перебуло в печері важку зиму. Воно дуже голодувало. Часто-густо після кількох днів полювання мисливці поверталися ні з чим, і діти тоді жували старі шкури, щоб якось угамувати шлунки. Дошкуляли людям також болючі виразки та чиряки від простуди. А найгірше стало під кінець зими.

Коли ж прийшла весна і все навкруги зазеленіло, ватаг Жила вирішив, що племені треба перекочувати. Деякі ловці часто розповідали біля вогнища, що на схід від печери лежить широкий край, низький і рівний, де, мабуть, пасуться великі стада оленів, коней, а то й мамутів. Цей край схожий на багату звіриною рівнину біля Дії, про яку плем'я ніяк не могло забути. Під час полювання мисливці часто дивилися з гір у далеч — на схід. Щось дуже вабило їх туди. То був підсвідомий мисливський інстинкт, але ловці не задумувалися над ним. Тут панувала скрута й нужденне життя в тісній печері, а на сході всміхалася надія на багату здобич, на вільне, мандрівне життя. Це мисливці розуміли.

Жінки наплели з весняного лика торбини, а з кількох м'яких шкур пошили мішки. Вони згодяться в дорозі.

Копчем з Вивірчаком теж пошили собі невеличкі шкіряні мішечки. Гострим камінцем вони попробували дірки по краях шкури й густо прошнували її.

З готовим мішечком Копчем пішов до Жили.

— Копчем понесе вогненний камінь!

Жила дав згоду, але запитав:

— А де той камінь?

Цього в племені ніхто не знав. Вогненний камінь зник!

Копчем мало не заплакав. Як він розпалить вогонь у дорозі без вогненного каменя?

Всі кинулися шукати, обнишпорили скрізь у печі, але вогненного каменя не знайшли. Це дуже засмутило всіх. Бо плем'я добре пам'ятало, як зле було без вогню.

Тепер доведеться нести з собою гарячі головешки — іншого виходу немає. А якщо ті головешки згаснуть?

Копчем, нещасніший від усіх, шукав знову й знову. Він картав себе за те, що не вберіг вогненного каменя. Ох, тільки б знайти той камінь! Як власні очі, пильнуватиме його Копчем, ніколи не загубить...

Сонячної днини плем'я вирушило в дорогу. Ватаг виступав попереду, мисливці за ним. Далі йшли жінки з дітьми. Жінки несли все майно племені — в кожній за спиною була або дитина, або клунок із шкурами. Дівчата несли торби й мішки з сушеним м'ясом. Позаду крокували два ловці-вартові. Ті мали при собі лише зброю.

Земля була вкрита дрібними квітами. По схилах міжгір'я — море підсніжників, білих анемонів та фіалок, а в скелястих вибалках — сині волохаті печіночники, жовті мачушники, що вітаються із фіалковими дзвіночками сон-трави та жовтавими голівками кульбаби на осонні. Немов барвисті килими, пролягли на сонці галявини чудового голубого тирличу та білого дурману. Між ними — поодинокі острівці темного ялівцю, а подекуди на сірих скелях відсвічує жовтий мох, неначе побризканий вогнистою фарбою.

Земля розквітла, вітаючи тепле сонечко.

Та цієї весняної краси мисливці не помічають. Квіти їсти не можна, хай вони були б і найкращі. От що немає ще комарів — то справді добре.

Надвечір отаборилися біля невеличкої річки. Розклали вогонь з головешок, що їх несли в трухлявому пні. Мисливці вполювали трьох зайців і кілька качок, а хлопці назбирали пів-кошика яєчок. Дівчата нарвали соковитого весняного листя.

На третій день подорожування краєвид змінився. Зникли гори, пагорби стали положистіші. Плем'я дійшло до затишної, майже рівної країни.

Відбитки слідів у ґрунті свідчили, що звірини тут багато. Вдалину простяглися степові луки, що зеленіли молодою травою, — справжній рай для диких коней та інших степових тварин. Зникли скелясті гребені гір, що досі перешкоджали племені просуватись уперед, а також безмежні луки блідо-зеленого оленячого лишайника. Лиш де-не-де видно низенькі березові та вільхові переліски. Маленькі деревця, рідко порозкидані, не заважають ні звірам, ні людям.

Ватаг наполягав на тому, щоб плем'я подорожувало ще три дні. Він показував на засніжене пасмо високих гір ліворуч і на гори праворуч. Широка, ледь пагориста долина між цими горами була, напевно, тією

брамою, через яку проходили численні стада. Іншого шляху не було. Тут безсумнівно будуть багаті ловища, може, такі, як дійські під Павловськими горами.

Широкі затоки між луками кишать водяним птаством. Коли плем'я підійшло ближче, в небо здійнялися зграї лебедів, гусей та качок. Чирки та гагари ще пустують на мерехтливому плесі, і їхній перегук — у-у-у-у-у! — зливається з різким клекотом чайок, що ширяють у повітрі.

Плем'я перебрело кілька малих рукавів, що кривуляли по рівнині, обійшло мочарі й рушило вздовж Бечви до славної Моравської брами, яка сполучає північні одерські краї з придунайськими землями. Тут з давніх-давен пролягла велика дорога людства в середню Європу.

Плем'я помітило тут старі сліди мандрівних ловців. Тож треба пильнувати. Вони тут не самі.

Копчем, Вивірчак та Сова як розвідка племені просувались далеко попереду. Вони зійшли на невеличкий пагорб і розглянулися навсебіч. Їхню увагу привернула якась дивна хмара, що стелилася низько над землею. Здавалось, вона швидко наближалася саме до них. Її жовте забарвлення спантеличило хлопців. Що це таке?

Хмару жене буйний вітер: рідкі клуби швидко розвіюються вгорі, але внизу — курява густа, темно-брунатна.

— Олені, олені! — радісно скрикнув Сова.

Що духу до племені!

Треба приготуватися до великих ловів.

Мисливці миттю озброїлись і розташувалися так, як наказав Жила.

Хмара зростає й швидко наближається. Вже чути глухий тупіт тварин. Величезне стадо наполоханих оленів мчить рівниною, мов грізна буря.

Сотні тонких, але міцних жилавих ніг стукотять по землі. Олені збилися до купи й ринуть у безладді вперед. Їхні гіллясті роги наче переплелись в суцільний ліс. Брунатні спини тварин підстрибують і вигинаються в шаленому розгоні. Хмара пилюки здіймається високо в повітря й закриває майже половину небосхилу.

Олень-ватажка немає попереду. Він загубивсь у вирі стада, немов пір'їна, підхоплена вихором.

Безпорадні олені несамовито втікають від свого ворога — людини.

Вовчий Пазур, Укмас, Заєць та Сова підбігли збоку до стада й сокирами та списами оскаженіло б'ють зацькованих тварин. Лунають тупіт, хрускіт, запальні вигуки ловців...

Двох оленів уже забито, кількох важко поранено. Одного рогача-оленя, поціленого Пазуровою стрілою, ловці добили булавами.

Успіх запалює людей на дальше переслідування.

Аж ось олені, що бігли попереду стада, зупиняються. Тварини тиснуть одна на одну — дико підстрибують і кидаються вбік, уздовж гущавини.

То перед стадом зненацька підвелось з трави кілька мисливців. Серед них дужий Мамутик і Жила — ватаг племені. Ловці вискочили із засідки, коли олені підбігли близько до них, і тепер з криком і гигиканням женуть перелякане стадо назад.

Так, це справді день великих ловів! Плем'я вполює багато звірів. Ясеневі списи мелькають у повітрі. Щасливі ловці кидаються на поранених оленів, пожадливо п'ють кров із ран і знов ідуть у бій, по нову здобич.

Нарешті стадо побігло стороною, розпавшись на два потоки. Але тут вихопились жінки з дітьми й, розмахуючи гілками та тюкаючи, погнали переляканих, безпорадних оленів прямо на списи й палиці мисливців.

Зацьковані тварини кінець кінцем зникають у далечі. Стихає їхній глухий тупіт. Хмари куряви розвіюються.

Мисливське плем'я збирається на пагорбі й з переможними вигуками підносить ватагові сьогоднішню багатющу здобич.

Пожадливи Жила, спершись на скривавлений спис, з усмішкою оглядає забитих оленів. Ой, скільки м'яса!

Тепер для племені настануть дні добробуту й веселощів.

Жила владно скрикує й показує списом на здобич. На цей знак всі кидаються на оленів і починають спритно білувати їх.

Жінки з дітьми біжать по хмиз. Старий мисливець Гунач роздмухує вогонь з тліючої губки. Ту губку передав йому Копчем, який зберігає вогонь, мов дорогоцінний скарб, у дуслі трухлявого пенька.

Вправні ловці кількома порухами випотрошили першого оленя. Печінку, ще теплу, подали ватагові. Жила ласо вп'явся зубами в м'ясо, кременним ножом відкрояв великий шмат і почав пожадливо жувати.

Мамутик, Вовчий Пазур, Заєць, Забіяка та інші мисливці поділили між собою шлунок і кишки.

Тим часом Гунач, ковтаючи слину, почав розбирати оленьчу тушу. Кривий Ріг гострим камінцем шкрябав здерту шкуру, а Вовчиця з Ласичкою допомагали йому — лопаткою з оленьчої кістки надзвичайно спритно очищали шкуру від залишків м'яса та жиру.

Гунач відрізав од туші голову й покликав:

— Пазуре, роги!

Вовчий Пазур уже хотів узяти ту голову, але Мамутик випередив його:

— Мамутик сам різати роги!

Мамутик пишався своїм умінням. Ніхто не міг краще за нього відрізати роги та кістки. Молодий ловець винайшов швидкий і зручний спосіб. Колись, ще за старого ватага, роги копітко відокремлювали звичайними уламками кресального каменю. Одного разу Мамутик замість камінця з рівним лезом узяв випадком уламок з кількома зубцями. Ловець уже хотів був кинути той уламок, бо гадав, що щербатим ножом кряти не можна. Та якось ненароком провів щербинами по рогові туди й сюди. Аж глядь! — на поверхні рога з'явилась борозенка.

Мамутик водив щербатим ножиком і дивувався, що той врізався глибше й глибше. З радощів молодий ловець тоді довго стрибав, мов навіжений, навколо багаття.

Так Мамутик винайшов пилу.

З того часу почали виробляти штучні пили, вищерблюючи леза гарних уламків кресального каменю. Пилки полегшили мисливцям

труд.

Не встиг Мамутик відпиляти й одного рога, як Пайда загукав:

— Гей! Ідуть!

Віддалік між заростями вільшняка та березняка з'явилися жінки й діти, несучи оберемки хмизу.

Мамутик покинув оленячу голову, схопився на рівні ноги й став напружено вдивлятися у той гурт. Щось занепокоїло його. Здавалося, наче жінки надто вже поспішають до стійбища й щосили підганяють дітей. І хмиз вони несли не на головах, як завжди, а тримаючи перед собою невеличкі оберемки.

Невже щось трапилось?

Інші ловці теж занепокоїлись. Швидкий Заєць побіг жінкам назустріч.

Уже чути, як жінки вигукують гасло тривоги.

Мисливці негайно покинули роботу і озброїлися. Мамутик, тримаючи спис у руці, а кам'яну сокиру за поясом, був готовий відбити напад хижака або лютого ворога. Великі шрами — сліди ведмежих пазурів на шиї і на спині в нього почервоніли.

Гунач та Вовчий Пазур стали обабіч Мамутика. Ватаг Жила десь забарився. Він турбувався більше про їжу та про хутра.

Нарешті підійшли зморені, перелякані жінки. Вони розповіли, що бачили якесь чуже плем'я й помітили кількох невідомих мисливців, котрі повзли чагарниками.

— Гой-йой-йой!

Мамутик заіржав, немов поранений жеребець, і швидко оббіг навколо стійбища. Але жодного ворога ще не було видно. Жінки й діти скупчилися біля впольованих оленів, а всі дорослі ловці щільно оточили їх.

Тільки-но вони так розташувались, як з'явилися чужі мисливці. Чужинці виходили із заростів і підступали до переляканого племені. Волосся кожного з них було прикрашено довгим пером.

Загін чужих ловців зростав. Їх уже вдвічі більше, як воїнів племені Жили. Чужинці розмахують зброєю, погрозово шкіряться, верещать, скавучать і витріщають очі.

Їхній ватаг, високий, дужий чоловік, оперезаний вовчою шкіурою, погрожує важкою палицею й щось люто вигукує.

Вовчий Пазур, Заєць, Гунач, Сова й решта мисливців із племені Жили відповідають ворогам криком та погрозами. Забіяка схопив камінь, але не встиг кинути ним у ворожого ватага, бо Мамутик вчепився йому в руку.

Розважний ловець вигукнув гасло й рішучим голосом наказав племені відступити перед значною перевагою ворога. В цю хвилину Мамутик був справжнім ватагом племені. Переляканий Жила метушився по табору, переносячи з місця на місце хутра.

Ніхто не заперечував Мамутикові. Покинувши все, як було, плем'я зайняло оборону. Жінки й діти стали посередині гурту, воїни по краях, а Мамутик повернувся обличчям до ворогів. Так слабе плем'я відступало перед грізним ворогом.

Жила, Вовчий Пазур та Кривий Ріг тягли забитого оленя.

Вороже плем'я підступило ще на кілька кроків, його ватажок роздратовано кричав і знаками наказував, щоб оленя не рушили з місця. Мамутик кивнув, і його друзі змушені були залишити здобич ворогам.

Плем'я відступало чимраз швидше. Тільки-но воно досягло кущів, як відступ перетворився на втечу. Жінки бігли з немовлятами за плечима, інші діти щодуху мчали за ними. Чоловіки залишились позаду, щоб боронити плем'я від переслідувачів. © <http://kompas.co.ua>

Мамутик увесь тремтів од гніву... О, коли б тут не було жінок та дітей! Він довів би, що не боїться значної переваги нахабних нападників!

Жила від злості аж губи собі покусав. Марно втрачено стільки чудових, жирних оленів! Коли ще племені пощастить на таку багату здобич?

Нарешті Мамутик зупинився на невеличкому горбі й приголомшено подивився назад, на покинуте стійбище.

А там було весело. Палахкотів великий вогонь, на якому пеклися олені. Готувався багатий бенкет.

Плем'я Жили ніхто не переслідував. Вороги задовольнилися захопленою здобиччю.

Втікачі побігли повільніше, а згодом перейшли на тиху ходу. Всі були змучені й важко дихали. Діти потихеньку плакали, бо не встигали за дорослими. Підлітки теж напружували останні сили.

Плем'я перейшло бродом річку й отаборилось на ніч. Всі були сумні й голодні. Вогонь плем'я розкласти не наважувалось. Діти горнулися до матерів.

Копчема в таборі не було. Ніхто не знав, де хлопчина подівся.

Варта сторожко вдивлялась у п'ятьму, решта ловців позасинала із зброєю в руках.

У ПОЛОНІ

Плоска, ледь пагорбкувата рівнина тягнеться за обрій. Вона поросла травою й мохом, а де-не-де вербовими, вільховими та березовими кущами. Подекуди буяють широкі сунічні, вересові та брусничні луки, а в низинах виблискують дзеркала великих і малих озер та річок.

Чудовий тут випас для оленів і коней, поки влітку не дуже розмножаться комарі та кусючі мухи. Тоді тварини втікають від настирливих мучителів і шукають пасовиськ у підгірських місцевостях.

Тікало від комарів і стадо оленів, що його вислідило мисливське плем'я Жили.

Копчем з нерозлучним Вивірчаком теж узяли участь у тому нещасному полюванні. Обидва хлопці після славного порятунку ловців із прірви щораз частіше ходили з дорослими. Вивірчак був рухливий хлопчина з бистрими очима й трохи плескатим носом. Він добре поводився на ловах і міг уже сам уполювати білку чи зайця. Всі казали, що з Вивірчака колись буде хоробрий ловець, підпора для племені.

Того дня Копчем з Вивірчаком допомагали вигонити оленів. Їхні голі, до бронзи опалені тіла були майже непомітні серед трави, в якій лежали хлопці, чатуючи на оленів. Коли ж вони разом з іншими мисливцями схопились і, розмахуючи гілками, почали кричати на все горло, тварини так налякалися, що й спинитись не могли.

А як стадо розпалось і лови закінчилися, Копчем сам ганявся між кущами за сполоханими оленями. Він так захопився, що й не помітив, як далеко забіг. Лише тоді, коли вже ніде не було видно жодного оленя, Копчем згадав, що треба повертатися.

Він обійшов кілька перелісків та озер, але нікого з племені не зустрів. Копчем змалку вчився по-мисливському ходити по слідах, але сьогодні тут не знайшли б слідів навіть Мамутик, ба навіть Гунач — найкращий слідопит у племені. Перелякане стадо оленів витоптало всі сліди навколо.

Копчем заблуdivся. Не знав, у який бік податися. Бігав сюди й туди, але марно.

Напився з потоку, бо дуже мучила спрага. Глянув на обрій. Сонце хилилось на захід. Значить, баритися не можна, якщо хочеш утрапити до своїх завидна.

Копчем кинувся бігти, хоч був уже страшенно стомлений. А коли став перепочити, то побачив, що опинивсь у незнайомому місці. Треба повертати назад. Треба знайти плем'я, інакше Копчем загине.

Раптом щось майнуло повз нього. Ось іще, іще! То вервечкою бігли вовки.

«Вовки поведуть мене, — подумав Копчем. — Вони напевно нанюхали забитих оленів і біжать до стійбища, аби й собі щось поцупити».

Хлопчина забув про втому й пустився назирці за вовками. Він ще кілька разів угледів їх у чагарнику, але потім вони зникли. О, вовки вмюють бігати! Але меткий Копчем уже знав, яким напрямом податися. І справді, вовки добре вели його.

З невеличкого горбка хлопець побачив стійбище — вгору здіймався дим від таборового вогнища. Копчем скрикнув і помчав далі.

Хитаючись від втоми, добіг до стійбища.

Але — що це?

Де Мамутик, Гунач, Вовчий Пазур та решта мисливців? Де Вивірчак, Жучок та інші хлопці? Ці, що сидять тут, — не знайомі йому. Це чужинці!

— Га, гош, гош, гош! — закричали чужинці з подиву, коли перед ними раптом з'явився Копчем.

Вони оточили переляканого Копчема, сміялися з нього, штовхали, а один з них вихопив йому з рук палицю й замірився на задиханого хлопчину. Та Копчем не чекав, поки його вдарять, і, мов ящірка, кинувся поміж ворожими ловцями. Однак далеко не встиг відбігти, його спіймали й притягли назад до вогнища, де сидів ватаг і гриз печене оленяче стегно. Ватаг був великого зросту, з лихим поглядом, розпатланим волоссям, в якому стирчало довге перо.

Хтось штовхнув Копчема так, що той упав на землю. Копчем звився гадюкою й затопив зуби в руку ловця, який його вдарив.

Вожака це дуже розсмішило, йому сподобалась хлопчава сміливість. Він наказав не кривдити Копчема й кинув полоненому кістку, на якій було ще трохи м'яса. Але Копчем не торкнувся її.

Навколо полоненого юрмились чужі хлопці, з цікавістю розглядали його, щось говорили, але Копчем нічого не розумів. Сидів, зіщулившись на землі, й щоразу, коли якийсь хлопчина хотів смикнути його за ногу чи за волосся, погрозово гарчав і шкірив зуби. Це дуже смішило хлопчаків.

Бенкет тривав до пізньої ночі.

Врешті Копчем підсунув ногою кинуту кістку і обгриз її. Потім шпурнув ту кістку далеченько, й двоє вовків одразу почали битися за неї.

Полонений не міг ступити ані кроку, його добре стерегли. Ох, де ви, сильний Мамутик, Вовчий Пазур, Гунач та інші відважні мисливці? Коли б ви прийшли звільнити малого Копчема від оцих жорстоких людей!

Голий хлопчина скрутився калачиком і тихо заплакав.

Жарини багаття світилися в п'їт'мі. А коли подував нічний вітрець, гарячі вуглики спалахували й іскри долітали майже до сплячого хлопця.

ВТЕЧА

Під ранок похолоднішало.

Копчем присунувся ближче до вогню й знову заснув. Сонце вже сходило над далекими вершинами, коли він прокинувся й став крадькома придивлятися, що діється в таборі. Всі вже повставали, крім

малюків. Чоловіки готували м'ясо, білували оленів, потрошили, різали на шматки.

Копчем знав, що тут і сьогодні, й завтра, й позавтра їстимуть і їстимуть, поки не переїдяться так, що не зможуть навіть глянути на м'ясо. Він знає, що після вдалих ловів таке буває завжди. Потім плем'я мандруватиме далі й, можливо, протягом кількох днів нічого не вполює. Тоді всі знову зголодніють. У мисливців завжди так: часом густо, часом пусто.

Хоч Копчем ще й малий, але він добре знає, що таке голод. Ууу! Хлопчина аж здригнувся, пригадавши скруту тієї зими, коли половина племені вимерла. Відтоді плем'я й ослабло. Копчем пригадує, як одного разу він пішов з матір'ю перевіряти пастки, але в пастки нічого не потрапило.

Мало було тоді звірів...

Коли мати з сином повернулися в стійбище, снігові барлоги були порожні. Плем'я кудись подалося.

Вони пішли по слідах, які залишались на снігу, бо знали: плем'я повинно було негайно вирушити в дорогу, якщо розвідники десь помітили оленів або степових коней.

Але надвечір почав падати сніг і замів сліди.

Укрившись хутром, перечекали ніч під кущем у гайку. Другого дня лютувала завірюха. Від голоду зводило шлунок. Копчем, немов заєць, гриз вільхову кору.

Коли завірюха вщухла, Ніана виповзла з гайки, а Копчемові наказала лежати в сніговому барлозі й чекати, поки вона роздобуде м'яса.

Копчем знав, що Ніана не має ніякої зброї або ж знаряддя, щоб уполювати якусь звірину. Але раз мати сказала, що принесе м'яса, то напевно принесе. А поки що Копчем смоктав заляклі пальці.

Ох, як довго чекав він тоді на матір!

— Мамо, ходи вже! Ма-мо, Копчем голод-голод-голод! — жалісно й тоскно волав хлопчина.

Нарешті мати повернулась. Копчем ніби ще й зараз бачить, як важко ступала вона в глибокому снігу. Похитувалась, ледь зводила дух, стогнала, а потім повалилась на сніг.

Копчем скрикнув — і Ніана знову підвелася. Над силу повзла по снігу, аж поки не впала біля сина.

— Мамо, принесла? Принесла? — нетерпляче кричав Копчем.

Ніана підвела голову й зажурено всміхнулася. Копчем ніколи не забуде, як подивилась тоді на нього мати. В її заплаканих очах було щось таке велике, надзвичайне, аж Копчем затремтів.

Ніана простягла заляклу, посинілу руку з прутом. На ньому були нанизані три великі рибини!..

Копчем зрадів і відразу почав їсти, хоч риба була мерзла.

Коли, наївшись, вони пригорнулись одне до одного й трохи зігрілись, Копчем почав розпитувати, як матері пощастило спіймати таку гарну рибу. Мати скупно розповіла, що в опушці свого хутра знайшла сховану вудочку. Вудочка з риб'ячої кістки та кременний ніж були в матері єдиним знаряддям. Але Ніана ладна була зчепитися навіть з ведмедем! Вона пішла до озера, відгребла сніг і важким каменем пробилла кригу. Прив'язала кістяну вудочку до ремінця й так ловила.

— Мамо, але не можна без принади! — недовірливо озвався Копчем, бо сам часто ходив ловити рибу й знав, що на вудочку треба причепити черв'яка або невеличку рибку.

— Так, не можна, Копчеме! — погодилась мати й відгорнула з ноги хутро.

Копчем вражено скрикнув, побачивши на нозі в неї свіжу криваву рану. Звідки та рана? Ага, зрозуміло... Мати, не знаючи, де дістати принаду для вудочки, вирізала шматок собі з ноги...

— Ох, мамо, мамо!..

Вони перебули в гайку протягом кількох днів і живилися рибою, яку ловила мати, а тоді плем'я повернулось назад, і вони знов опинилися серед своїх.

Ох, скрутно було тієї зими!..

Копчем вийшов із задуми, бо мусив відповзти від вогню.

В таборі знову пекли м'ясо й бенкетували.

Ватаг, якого звали Нунук, сам різав м'ясо на шматки. Потім жінки випікали ті шматки на розжареному камені. Мисливець Умінк копав у землі глибоку яму й розкладав у ній вогонь. Тут тушкуватиметься м'ясо, вкрите листям і камінням.

Інший мисливець коптив над вогнищем м'ясо, настромлене на пруття. Копчене м'ясо плем'я забере з собою, коли вирушить у дальші мандри.

Дівчата приносили оберемки вербового пруття та щавлю — вербове листя та щавель поліпшують травлення.

Якийсь кремезний ловець розбивав на камені обгризені кістки й подавав їх ватагові. Нунук висмоктував мозок, облизувався і відкидав кістки. За них одразу ж починали битися малюки, щоб поласувати хоч якимись залишками.

Копчем теж схопив кілька кісток і тепер смакував ними, спостерігаючи, як стара, дуже товста жінка готувала для ватага оленячі язики. Язики ті були брудні, в пилюці та глині, обліплені шерстю. По них лазили мухи. Товста жінка трохи очищала їх од бруду, а потім облизувала й клала на широке лопухове листя — вона була дуже охайна й знала, як треба подавати їжу.

Ватаг брав язики, надкушував і подавав якомусь мисливцеві. Той теж надкушував і передавав їх далі.

Коли бенкет був у розпалі, раптом почувся застережний крик. Якесь нове мисливське плем'я з'явилося поблизу, приваблене палаючими вогнями, гамором та пахощами печеного м'яса.

Нунук і його ловці на якусь мить застигли, а тоді покидали ласощі й схопилися за зброю. Ватаг швидко розставив своїх людей, щоб відбити можливий напад. Але невідомі мисливці підійшли мирно, без ворожих намірів, стали трохи віддалік і жестами показували, що вони голодні. Ватаг чужого племені вийшов наперед, розстелив на землі хутро, дістав з шкіряного мішка якісь камінці, розклав їх на хутрі й тричі гукнув:

— Тукта, тукта, тукта!

Це означало: олень, олень, олень!

Чуже плем'я хотіло придбати трьох оленів і пропонувало за них кресальне каміння.

В Нунука заблищали очі. Рука із зброєю опустилася. Нунук охоче придбав би кресальне каміння — племені дуже бракує його. А мисливці без кремінної зброї — безпорадні, наче вівці.

Нунук наказав принести одного оленя — він згоден віддати його за те хутро з кресальним камінням.

Чужий ватаг заперечно махнув рукою: одного оленя замало за рідкісне каміння, принесене з далекої країни, аж від самого моря.

Нунук наказав додати ще одного оленя. Чужий ватаг знову змахнув рукою. Нунук сердито зиркнув на свій табір. Ні, далі зменшувати

запаси м'яса не можна. Третього оленя він не дасть!

Нунук відповів:

— Тукта, тукта! Гек, гек!

Тобто двох оленів досить!

Чужий ватаг відповів вигуками й жестами, що не погоджується на двох оленів, став збирати кресальне каміння й ховати в мішок.

Нунук, побачивши це, затремтів од хвилювання, його плем'я повинно здобути те каміння! Нунуків погляд упав на полоненого хлопця, що сидів осторонь на землі. Нунук щось вигукнув, двоє мисливців схопили Копчема й поклали до оленів.

Чужий ватаг цього разу схилювався і торкнувся землі. Обмін відбувся. Прибулі забрали обох оленів і Копчема, а Нунукове плем'я радо понесло до стійбища рідкісне кресальне каміння.

Копчем зачудовано спостерігав за цими подіями. Не встиг він отямитись, як його вже продали іншому племені за кресальне каміння. Хлопець перелякано придивляється до своїх нових володарів. Вони здаються йому не кращі, ніж мисливці племені Нунука. Копчем не розуміє, про що вони говорять і що від нього вимагають. Тільки з їхніх жестів відгадує, що треба йти з ними й не тікати. Інакше його вб'ють!

Плем'я, в якому опинився Копчем, поспішає якнайдалі відійти від сильного племені Нунука. Обмін здійснився дружньо, але за хвилину між племенами могла вибухнути кривава бійка.

Копчема тягнуть, штовхають, і він не може навіть звести дух.

— Тільки вперед, тільки вперед! — наказує ватаг племені.

Мисливці, які несуть оленів, весь час змінюються. Вони зв'язали ноги тваринам, просунули між ними довгі жердини й несуть на плечах. Тільки на плоскогір'ї, майже з усіх боків порослому густими чагарниками, плем'я нарешті зупиняється. Носії витирають долонями піт, і коли ватаг подає знак, радо опускають важку ношу на траву.

Незабаром уже палає вогонь. Зголоднілі мисливці не можуть дочекатися смачного обіду, розтинають одного оленя й пожадливо хапають нутрощі.

Та тільки-но вони почали їсти, як з лісу долинуло громове ревіння. Мамути! Ревіння озивалося то тут, то там і, нарешті, пролунало зовсім близько.

Плем'я розгубилося.

Ніхто не встиг отямитись, як на плоскогір'я, високо здійнявши хобот, вискочив велетенський мамут. За ним, ламаючи дерева й кущі, примчали два волохаті велетні з малям, у якого ще не було ікол. Мамути пирскають, тупотять, ревуть — напевно, щось дуже налякало їх. Їхні довгі, вигнуті ікла пробивають широку дорогу між чагарниками. Велетні шалено мчать уперед, змітаючи все на своєму шляху.

Копчем не тямить себе від жаху.

Розлючені мамути біжать прямисінько сюди, на людей. За хвилину розчавлять усіх...

— Гуп! Гей-га-гей!

Раптом з гушавини метнувся велетенський тигр і вп'явся в мамутятко гострими шаблевидними іклами. Старі мамути звернули вбік перед самісіньким племенем, що безпорадно тулилося до землі, й, тікаючи від страшного хижака, шаленими стрибками помчали в зарості.

Мисливці нестямно кинулись урозтіч, мов гадюки, звиваючись поміж кущів.

Тигр убив мамутятко й, високо звівши голову, застиг над ним, ладен роздерти кожного, хто спробує перешкодити його кривавій учті. Громовим ревінням хижак сповіщає світові про свою перемогу.

Копчем теж утік від того страшного місця, тільки-но мамути збочили до заростей, і тепер щодуху мчить через гушавину. Ось він

перечепився через корінь, перекинувсь, але миттю підхопився й знову тікає — тільки б той жахливий тигр не погнався за ним... Украй знесилившись, падає на землю й ледве зводить дух. Голова йому тріщить, тіло мов побите, увесь він тремтить від страху. Серце калатає так, що аж у грудях боляче.

Відпочивши трохи, Копчем встає і обережно рушає далі. Тепер він уже не бігтиме, щоб ненароком знову не вскочити в якусь халепу.

Копчем розумний хлопець і пильнуватиме, щоб не втратити здобуту волю.

Яке це щастя бути вільним!

Копчем хоче відшукати своє плем'я. І Вивірчака, й Жучка, й усіх хлопців. Хоч інколи він бився з ними, але все ж таки любить їх.

ЗА ПЛЕМЕНЕМ

У Копчема нестерпно болять ноги. Він охоче відпочив би. Але відчуває, що заплаче, як сяде.

Може, пройде ще трохи. Хоча б он до тих темних сосен, що видніються вдалині. Тут мокро — мочар. Копчем часом занурюється аж до колін і ледве витягує ноги. А ось тут по моріжку йти легше.

Ой, диви, чорниці! Хоч іще й недоспілі, але голодний хлопець нарвав їх повні жмені.

Тільки згодом добрав, що це не справжні чорниці, а лохина. За смаком і зовнішнім виглядом вона нагадує чорниці, тільки чорниці всередині червоно-сині, а лохина біляста. Розчавлена лохина не фарбує

пальців. Копчем відразу кинув їсти, бо знав, що від лохини болить голова.

Краще назбирати суниць, що де-не-де червоніють у траві.

— Кір-лід! Кір-лід!

— Ага, це самець куріпки! — каже Копчем і нахиляється над суницями.

— Кірл! Кірл!

— А це куріпка йому відповідає, — немов старий мисливець, додає хлопець.

Копчем пройшов ще кілька кроків, і коли нахилився, щоб зірвати ягідку, то мало не наступив на курірку. Бідолаха зіщулилась, припала до землі й чорними вічками дивилась на хлопця. Тільки-но він ворухнувся, як пташка помахала хвостиком і миттю зникла в траві.

— Не бійся! Копчем тобі нічого не зробить! — гукнув хлопець, але пташку вже не знайшов.

Та тут він помітив, як поблизу заколивалася трава, хоч вітру й не було.

«Якийсь звір там повзе!» — подумав меткий хлопчина й затамував подих.

Раптом з трави вискочила лисиця, й у повітря здійнялася згряя куріпок.

Сполохані птахи гучно затріпотіли крильми й сіли десь за сосновим лісом.

Копчем кинув у рот кілька суниць і пішов далі.

Зупинився на березі мілкого озерця, зарослого очеретом. Спостерігав за качками, водяними курочками та нурцями. Вони кружляли з виводками, а інколи зовсім зникали під водою. Це зацікавило Копчема. Він дивився й відгадував, де і який нурець впливає на поверхню. Копчем теж умів плавати під водою, але недовго.

Одна качка підлетіла зовсім близько й сіла на вільсі. Лише тоді Копчем помітив там вороняче гніздо. Дивно, що робить качка в тому гнізді?

— Треба довідатись! — сказав він і поліз на дерево.

Вільха була знизу гілляста, лізти було легко. Коли Копчем видерся майже до гнізда, качка заворушилась — і малі каченята попадали

додолу. Мати воліла за краще повикидати їх із гнізда, ніж дати захопити.

Копчем зліз, позбирав каченят, підживився трохи, облизнувся й рушив далі.

Надвечір хлопець дійшов до скелястого міжгір'я й зразу подумав, що тут, десь у печері, можна знайти гарний нічліг. У печері буде тепло, затишно, безпечно.

Тільки відшукати її треба завидна. Копчем сновигав поміж скелями туди-сюди — аж ось! — чудова печера. Вона, правда, високо в скелі, але Копчем дістанеться до неї.

Не встиг хлопець просунути в печеру голову, щоб подивитись, яка вона, коли це раптом щось сердито загарчало... Немов ведмідь, що прокидається зі сну... В глибині печери спалахнули дві зелені іскри, щось запихкало й протяжно забуркотіло...

Але наляканий хлопець уже скотивсь на пісок під скелею.

Копчем не розпізнав, що то за звір оселився у печері, — він щодуху майнув у чагарники! Ох, коли б то ведмідь злапав його своїми гострими пазурами! Бррр! А якщо це був страшний володар землі — лев?! Ой! Ще трохи — і Копчому не треба було б шукати нічлігу!

Проте навколо панувала тиша, й Копчем знову наважився на пошуки. Йому пощастило знайти іншу печеру.

В цій печері справді було тепло. Вхід до неї Копчем загородив камінням та гілками. Потім скуливсь у куточку й незабаром уже спав, немов бабак. Навіть ревіння диких звірів уночі не збудило його.

Вранці Копчем висунув з печери голову й глянув навкруги. Нічого підозрілого не помітив.

Сонце вже давно зійшло й лагідно пригрівало. Копчем потягнувся, перекинувся на лужку й вирушив у дорогу.

Коли він зійшов на полонину, повз нього прошмигнули два здоровенних вовки. Вовчиця переслідувала вовка — Копчем це відразу зрозумів.

«Десь тут у них малята, й вовчиця не хоче, щоб вовк був поблизу, — подумав хлопчина. — Вовк міг би з'їсти малят!»

Копчем піднявся схилом ще трохи вгору й тут серед кам'яних брил побачив таке, що йому дуже сподобалось. Троє маленьких вовченят гралися перед барлогом. Перекидалися й штовхали одне одного

лапками. В них були жовті гарні волохаті кожушки, ясні очі, гострі вушка й мордочки.

Копчем приліг за кущем й напружено спостерігав.

Вовченята билися за черв'яка. Одне з них з'їло ту здобич, а тоді інші двоє повалили малюка й почали смикати за вушка. Звідкілясь стрибнув великий луговий коник. Вовченята хвилинку дивились на коника. Той не рухався. Одне вовченя скочило на нього, та коник підстрибнув угору. Вовченята намагалися лапками спіймати коника, але наштотхувались одне на одного й падали.

«А якщо спіймати собі одне вовченя?» — сяйнула раптом хлопцеві думка, й серце шалено закалатало в грудях. Копчем спробував підповзти ближче до пустотливих малят, але шурхіт зрадив його. Вовченята кинули гратися й прислухались. Мабуть, чекали, що то мати повертається з ловів і несе їм якусь мишу.

Копчем зрозумів, що підповзти непомітно йому не пощастило, а тому вискочив з кущів і кинувся на звіряток. Одного таки схопив, але решта шмигнула в барліг. Та й те вовченя, якого тримав хлопець, раптово вдарило лапкою, вистрибнуло Копчемові з рук і миттю

опинилось у барлозі. Копчем показав йому навздогін язика й пішов далі.

Він вийшов на полонину й попрямував до вершини. Звідти далеко можна побачити. Вгорі хлопець почув тонкий свист і писк.

— Ага, це лісові голуби летять! — сказав Копчем.

А це що? Щось борсається в траві! Зайчик!

Копчем блискавично стрибнув, схопив зайця й тут побачив, як майнула ласиця. Шия в зайця була скривавлена. Копчем узяв його за задні лапки й кілька разів ударив об землю.

Ох і печеня ж буде!

Коли Копчем знайде своє плем'я, то спече зайчика на таборовому вогні.

Тільки от дізнатися б, де мандрує плем'я... Копчем оглядається з гори навкруги, але ніде не бачить ні диму, ні людських постатей...

Хлопець зажурено сів під сосною, поклав зайця перед собою й міркував, що робити. Раптом...

Гуп!

З дерева стрибнула велика рись, схопила зайця й, нявкаючи, побігла поміж деревами... З переляку Копчем і скрикнути не встиг... Отямивсь лише тоді, коли рись уже зникла в лісі.

— Злодій, злодій! — кричав хлопець навздогін хижакові.

Та це не зарадило лихові — рись не повернула зайця.

— Коли б я мав у руці хоча б оцей дрючок! — сердився Копчем, піднімаючи уламок гілки.

Того дня Копчем не зазнав уже ніяких пригод. Надвечір знайшов нічліг у старому дуплинастому дереві. Хоч там і не можна було простягнутися, та байдуже. Головне — що в дуплі тепло.

ПОВЕРНЕННЯ

У Жилиному племені панували голод і смуток.

Даремні були лови. А найприкріше те, що ловці так ганебно втратили багату здобич — жирних оленів, якими плем'я могло б прогодуватися протягом багатьох днів. Коли ввечері голодне плем'я лаштувалося спати, то сіромахи довго ще лаяли сильних чужинців, які загарбали в них усю здобич.

Деякі ловці нарікали на Мамутика. Мовляв, не треба було віддавати оленів, а варто було битися з чужинцями. Але старий Гунач угамував їх — сказав, що оленів проти такої переваги, однак, не відбили б, а в бою багато хто з ловців загинув би. І вихваляв мудрого Мамутика.

Сьогодні плем'я мусило задовольнитися кількома рибинами, що їх зловили в озері кістяними гарпунами. Вивірчак з хлопцями зламав кількох мишей та одного ховраха. Оце й усе.

Плем'я отаборилось на березі під стрімкою скелею. Маленький вогник промовляв про те, що воно майже не має їжі. Дітлахи лежали віддалік від вогнища. Не гралися, не гасали, не кричали. Вони вже кілька днів голодували.

Вивірчак блукав берегом озера, сумно вдивлявся в далеч і згадував, як вони з Копчемом полювали на дрібну дичину. Як тоді було гарно!

Чи побачить він ще колись свого загубленого друга?

До стійбища повернулися розвідники. Ватаг вислухав їх і похнюпив голову. Ніде ніяких звірів! Тут пройшло вже кілька мисливських племен, і всі звірі розбіглися...

Тож доведеться мандрувати в інший край. Скільки ловців, жінок і дітей загине дорогою? Цього ніхто не знає.

Плем'я лаштується в далеку путь по їжу. Чоловіки оглядають списи з кремінними вістрями, жінки прив'язують до спини малят. Всі такі сумні, що ніхто й не розмовляє. Навіть балакуча Жабка нікого не смішить, а Вивірчак сидить осторонь і колупає землю. А що він колись витворяв! Та сьогодні він голодний, і йому бракує вірного друга Копчема.

Десь згори чути гуркіт і навальний тупіт. Що це?

Всі мисливці посхоплювались, дивляться вгору.

Раптом з гори щось котиться, наче камінь... Ось ще! Ще!

Коні!

— Го-го-го-го!

Яке чудо! Кінь за конем падають скелястим схилом додолу перед голодним племенем. Мисливці миттю підскакують і добивають пораних тварин.

Мамутик уже трьох пробив своїм списом. Гунач, Вовчий Пазур, Заєць та інші важкими камінними булавами теж сіють згубу. Далеко линуть радісні крики, стогін, іржання.

Буде м'ясо, буде вдосталь їжі; буде життя!

Незабаром під стрімким схилом лежало, може, з п'ятнадцятеро коней та лошат і майже стільки ж стрімголов мчало берегом озера в далечінь.

Радощам племені немає меж. Чоловіки й жінки танцюють навколо загиблих тварин. Повзають, немов вовки, скачуть, наче олені, перекидаються, як ведмеді. А старий Гунач став на голову й перебирає ногами.

Поблизу почувся шерех. Всі миттю поглянули вгору на схил. Хто це лізе звідти?

— Ой! Та це ж наш Копчем! Наш Копчем!

— Добрий хлопець!

— Хоробрий!

— Слава Копчемові!

Мамутик, Гунач, Вивірчак та інші — великі й малі — побігли назустріч і були б задушили Копчема в обіймах, коли б той не вирвався.

— Ох ти, бешкетнику! — вдавано сердито кричав Гунач, смикаючи Копчема за волосся. — Де ти блукав так довго? Але й смачну ж вечерю приніс ти нам!

Копчем мусив тут же розповісти, як він дістався сюди. Веселий і щасливий, хлопчина оповідав:

— Копчем — сам-сам блукав. Племені — ніде. Коні проти Копчема! Копчем злякався, схопив палицю і кричав. Голосно кричав. Коні перелякалися, повернули назад. Копчем за ними. Довго за ними. Аж сюди!

Мисливці підхопили Копчема на руки й носили навколо вогнища, а Вивірчак з дітлахами бігали слідом. Всі кричали:

— Край голоду!

— Копчем пригнав коней!

— Гоя, гоя, гой!

А потім розпочався бенкет, якого навіть старі мисливці не пам'ятали.

Полум'я шугає високо. Палає вдень і вночі.

Всі так пооб'їдалися, що аж животи боліли.

Сам ватаг трощить кістки й подає Копчемові, щоб поласував смачним мозком.

А Копчем ділиться з Вивірчаком.

Вітер розносить запах м'яса далеко навкруги. Поблизу стійбища блукають вовки.

І для них вистачить.

ЖОРСТОКИЙ БІЙ

Багатому бенкету надходить кінець. Ловців тепер не можна й упізнати — так вони погладшали.

Копченого та сушеного м'яса є ще багато. Мисливці ліниво вилежуються й лише стережуть запаси від лисиць, вовків та росомах.

Гой, гой! А це що за диво? Над стійбищем без упину лунає сюрчання.

Та це ж хлопці змайстрували свищики. Вивірчак з Копчем висмоктували мозок, і раптом порожниста кістка засюрчала. Ото хлопці зраділи! Вони пробували сюрчати ребровою, гомілковою, п'ятковою кістками і кінець кінцем зрозуміли, що коли у свищикові зробити дірочку, він свистітиме краще. Хлопці виготовили свищики для всіх дітей, а потім, безупинно сюркаючи, рядочком водили малюків навколо стійбища. Гаразд, що хоч мисливці були зараз не дратівливі. Інакше вони б надавали стусанів цьому дитячому оркестрові.

Та все має свій кінець. Племені треба було рушати далі. Але нікому й вставати не хотілось, коли одного разу Жила наказав ладнатися в дорогу.

Плем'я повернулося до бистрої Бечви, де вже колись мандрувало, й подалося вгору по річці. Всі були веселі й сповнені надій, бо знайшли засохлі сліди кількох мамутів. Може, їм пощастить здибати якогось мамута.

Другого дня все раптово змінилося. Плем'я підстерігала велика небезпека.

Сова і двоє його молодих друзів — Копчем та Вивірчак — йшли попереду як розвідники. Вони помітили численні людські сліди. Якесь чуже плем'я пройшло поперед них угору вздовж Бечви. Сліди були зовсім свіжі — чужаки десь не дуже далеко.

Розвідники миттю повернулись і доповіли, що бачили. Звістка схвилювала всіх. Таке сусідство ніколи не буває приємним. Воно завжди завершується кривавою сутичкою. Треба негайно довідатись про силу нового племені.

Розвідники Сова одразу ж побігли вперед, а ще двоє досвідчених ловців вирушили кожен у інший бік.

Сова із своїми хлопцями покинув берег річки. Він вирішив податися в обхід через гору, біля якої Бечва робила закрут, і випередити чужаків. Усі троє обережно повзли низьким чагарником, пильнуючи, щоб не здіймати шуму й не зрадити себе. Невдовзі розвідники почули голосну розмову. В гущавині між гілками вони вгледіли постаті чужаків.

Молоді ловці затамували подих, напружили слух і, причаївшись серед листя, нерухомо стежили за чужаками. Те, що вони бачили, було дуже підозріле: чужинці до чогось готувались. Вони схвильовано сновигали сюди-туди, вдивлялися в один бік і лаштували зброю. На кого вони нападуть — на мамутів чи на зубрів? А хто отой мисливець з пером у волоссі?

Копчем мало не скрикнув. Він упізнав ловців, які нещодавно полонили його. Отой поблизу — Умінк, а той, вищий за всіх, — ватаг Нунук, з пером у волоссі.

І Сова впізнав плем'я, яке загарбало в них упольованих оленів.

Ой, це лихі вороги! Треба попередити своїх.

Сова наказав хлопцям чекати в засідці й стежити за чужими ловцями, а сам трохи відповз і тоді помчав до своїх, мов голодний вовк до пораненого оленя.

Сова доповів, що це ті самі чужинці, які загарбали в них багату здобич. Плем'я вибухнуло гнівом. Чоловіки били зброєю об землю та дерева й кляли ненависних злодіїв. Коли б чужинці були зараз поблизу, плем'я в нестямній люті кинулося б на них.

— Ходімо поглянути на тих злодіїв! — підбурював ловців Забіяка й погрозово розмахував важкою сокирою. — Трохи пограємося з ними!

Ловці пішли за ним. Після тривалого відпочинку вони занудились і поривалися в бій. Даремно ватаг та Гунач закликали їх бути розважними.

— Нас мало — злодіїв багато! — нагадував Мамутик, але ніхто не слухав його.

Ловці вже вирушили, сповнені бойового запалу. Ватаг мусив був іти за ними. Лише жінки та діти залишились у стійбищі.

Сова йшов попереду, ловці тихо скрадалися за ним.

На півдорозі їх перестрів засапаний Копчем.

— Б'ються! — випалив він і лякливо сховався між ловців.

— З ким? — запитав Вовчий Пазур та інші здивовані ловці.

— З якимось племенем! — пояснив Копчем і додав, що злодійкуваті чужинці напали на стійбище місцевого осілого племені.
— Он там під горою!

— На них! — закричали мисливці, і вже ніщо не могло їх стримати.

Всіх охопила шалена войовничість, прагнення помститися загарбницькій орді.

Незабаром ловці почули звуки битви. Верескливий крик, стогін та зойки поранених, гучний рик воїнів привели їх просто на бойовище, де саме точився запеклий бій. Місцеве плем'я відчайдушно захищалося від загарбницького племені. Обличчя нападників були розмальовані, і кожен з них мав у волоссі довге перо. Багато мертвих та поранених людей лежало на луці та в кущах поблизу стійбища. Як пожадливі вовки нападають на розлючених биків, хапають за ноги, вгризаються в горло, не дбаючи, що ті бики їх розчавлять, так наші ловці кинулися в криваву сутичку.

Їхній раптовий напад ошелешив воїнів обох сторін. Та коли Вовчий Пазур, Гунач, Забіяка, Укмас, Джган, Заєць, Мамутик і решта ловців почали рішуче нищити нападників з перами, захисники стійбища зраділи цій неспіваній допомозі й з новим запалом кинулись на загарбників.

Чужинці розгубилися вкрай. Затиснуті між двох загонів, вони відмовились від безнадійної боротьби й шукали порятунку в нестримній втечі. З'єднані племена переможців переслідували їх аж до Бечви, та ще й з берега розпалені воїни шпурляли в боягузів камінням і посилали навздогін прокльони.

Потім обидва загони повернулися на бойовище й тільки тепер познайомились як слід. Слова мало чого були варті, бо воїни обох племен не знали мови одне одного. Та радість спільної перемоги допомогла їм порозумітися. Місцеве плем'я принесло дарунки своїм рятівникам і частувало їх так, як лише дозволяли запаси. Із наметів приносили до скелі хутра, дорогоцінне кресальне каміння, зброю і все це складали до ніг Жили. Вони знали, що без допомоги його воїнів були б переможені.

В цій сутичці загинуло багато оборонців стійбища. Тепер мертвих зносили до купи і над кожним жалібно голосили. Згадували його славні діла й ганьбили ворогів. Найдужче голосили над тілом свого ватага, що загинув геройськи. Всі посідали навколо його трупа, вклали йому в

руку сокиру й, похитуючи в такт головами, співали нескінченну протяжну пісню без слів.

Жінки допомагали пораненим воїнам, як могли. Прикладали до ран жуйку з подорожника, обгортали їх широким охолодним листям і зав'язували ликом. Ті не скаржилися на біль, хоч у деяких рани були важкі. Поранені покірливо зносили все. Яка вже в кого доля: хто видужає — гаразд, знов ходитиме на лови, а хто не витримає — помре, значить, інакше не можна.

Жила послав швидконогого гінця по жінок та дітей, а трохи згодом їм назустріч вийшло кілька ловців.

Увечері на честь перемоги влаштували велике вогнище. Воїни розповідали про свої сьогоднішні подвиги, а слухачі гучними вигуками схвалювали їх.

Другого дня поховали всіх вісьмох загиблих — статурних високих воїнів. Вони полягли в чесній битві, і їхні душі, видихнуті з грудей, тепер незримо витають над нерухомими тілами. Загиблі воїни тільки поснули, тому треба зробити так, щоб сон їхній був довгий і непорушний.

Разом з воїнами були поховані дванадцяттеро загиблих жінок і дітей. Жорстокі нападники без жалю вбивали всіх, хто ставав їм на шляху. Тож загинула половина племені — сумний наслідок кривавої сутички, наслідок однієї з перших воєн в історії людства.

Вже в далеку прадавнину мисливські племена, мов зграї диких собак, нападали одне на одного, щоб захопити собі кращий шматок. Зажерливість і розбійкуватість були причиною тих стародавніх воєн.

Перш ніж могилу засипали, до неї підійшла жінка з пораненою закривавленою воловою й поклала на трупик дитини, що лежав поміж інших мертвих тіл, дрібні прикраси та іграшки.

Потім інші члени племені приносили й привалювали до могили вапнякові брили та дрібне каміння, а також широкі мамутові лопаткові кістки. Незабаром мертвих уже не було видно. Наприкінці могилу закидали ще й глиною.

Під стрімким схилом вапнякової гори, що самотньо здіймалася над Бечвою, захищені від північних завірюх, двадцяттеро членів мисливського племені спали двадцять чи тридцять тисяч років... [7]

Уночі на свіжу могилу прийшла зухвала лисиця й почала розгрібати її. Вона так очманіла від жадоби, що не почула тихих кроків

пильного вартового. Вранці її знайшли пробиту легким списом, напівзасипану в виритій ямі. Лисицю закидали глиною та камінням і так погребли разом з людьми.

А ворогів не ховали. Вони були не гідні цього.

Трупи загарбників переможці постягали на середину стійбища й влаштували спільний бенкет. Обидва племені посідали поруч, кожен біля свого вогнища. Найхоробріші діставали як особливу нагороду серця вбитих ворогів. Тепер сила переможених перейде до переможців, і переможці стануть удвічі дужчими.

По бенкеті ще довго розповідали про запеклий бій. Воїни пригадували щораз нові й нові подробиці.

— Вони без ватага, — зауважив Гунач своїм одноплемінникам.

— Ми також! — роздратовано буркнув Забіяка.

— Чому це, Забіяко? — спокійно запитав Гунач. — Ми маємо ватага.

— Не маємо! — відрізав Забіяка й підвівся з свого кам'яного стільця. — Жила — ніякий ватаг! Під час бою ховався позаду. А їхній — герой!

Забіяка висловив уголос те, що у всіх було на думці. Жила поведився на бойовищі не так, як личить хороброму ватагові. Тому-то всі й погодились із Забіякою.

Жила встав і почав розгублено пояснювати свою поведінку, та, почувши презирливі насмішки, повернувся й пішов. Незабаром він прийшов знову й рішучим голосом заявив:

— Жила — не ватаг!

Плем'я розгубилось, але тільки на мить — незабаром ловці вже почали радитись, кого обрати новим ватагом.

Забіяка вийшов наперед і зухвалим поглядом шукав підтримки.

— Ану, назад, Забіяко! У нас є кращі, як ти! — розважний Гунач присадив зухвалого самозванця.

— А кого ж?! — озвався нахаба.

— Мамутика! — відповів поважно Гунач.

Його підтримало ще кілька голосів:

— Так, так!

— Мамутика!

Забіяка виступив наперед, став поруч Мамутика, буркнув через плече:

— Побачимо!

Мамутик змовчав, лише скося зиркнув на Забіяку, який блискав очима й скреготів зубами. Потім Мамутик зняв шкіру, що нею був оперезаний, і став навпроти Забіяки.

Решта мисливців утворили коло, щоб суперники мали вільне місце для двобою.

Забіяка сплюнув, теж скинув хутро й скочив до Мамутика.

Мамутик був дужий і хоробрий ловець. Трохи нахилившись назустріч Забіяці, він зненацька схопив його мускулястими руками. Обидва суперники впали на землю, знову підхопились, але Мамутик тут же притис ворога до землі. Він так здушив Забіяці горло, що той і дихнути не міг.

— Бий його, бий! — підбадьорювала Мамутика молода жінка, подаючи камінну булаву.

Та Мамутик не взяв її, бо й так кров уже хлинула з рота переможеного, і Забіячине тіло безвладно впало.

Переможець гордо підвівся й глянув на плем'я. Він бачив, що всі радіють з його перемоги над хвалькуватим Забіякою. Мамутик з

гідністю прийняв ведмежу шкуру, яку до цього часу носив Жила. Він зав'язав її ремінцем через плече — і став ватагом.

Цю подію всі сприйняли як щось само собою зрозуміле.

Через деякий час Забіяка очунав. Підійшов до потічка, напився води, намочив собі голову й повернувся в табір. Удавано спокійно сів поміж інших і слухав, що каже новий ватаг. Коли б Забіяка не підкорився, його б вигнали з племені. А вигнання з племені — те ж саме, що й смертний вирок.

Цю сутичку спостерігали й члени місцевого племені. Мамутик їм подобався. Після перемоги вони оточили Мамутика, поздоровляли його й вигокували:

— Ти — ватаг — мій — твій!

А тоді схилилися перед ним, поклавши руки собі на тім'я. Мамутик спочатку не розумів, що це має означати.

— Ти — ватаг — мій — твій! — почулися вигуки знову.

Гунач здогадався, підбіг до ловців місцевого племені й подав їм руки:

— Мамутик — ватаг усіх!

Велика радість охопила обидва племені. Всі потискали одне одному руки й терлися ніс об ніс.

Найхоробріші ловці місцевого племені підвели до Мамутика червонощоку Дяргу, дочку свого сміливого ватага. Хай вона буде йому за дружину.

Так Мамутик став ватагом двох племен. Обидва племені зазнали великих втрат, але, об'єднавшись, стали силою, якій уже не страшні були вороги.

— Гой, гай, гой! Мамутик, Мамутик, Мамутик!..

На самотній горі понад Бечвою палає славетне таборове вогнище на честь об'єднання двох мисливських племен, які запанували тепер над всією рівниною аж до Моравської брами. З своєї скелі над Бечвою мисливцям було видно далеко навкруги. Вони задалегідь помічали не лише кожне стадо звірів, але й кожен чужий ловецький загін, який з'являвся поблизу. Жодне плем'я, яке проходило тут, не насмілювалося нападати на сильний табір у Передмості. Навпаки, чужаки приходили з дарунками або з кресальним камінням та мушлями для обміну.

Мамутик передбачливо забезпечив плем'я достатньою кількістю кресального каміння, що його приносили племена з далекої півночі.

Мамутикові воїни мали тепер чудову зброю й багато гострого знаряддя.

Племені подобалося над Бечвою — тут було добре. Розвідка часто доповідала про прихід мамутів. Через Моравську браму пролягала головна дорога мамутів у середню Європу. Плем'я оточувало мамутів і завжди здобувало принаймні одного. Тож їжі плем'я мало вдосталь. Мамутових кісток, зубів, а надто ікол у стійбищі було накопичено цілі купи. Чужі мисливці, яких пускали в табір для обмінної торгівлі, дивувались таким небаченим багатствам.

Ловці мали час і на те, щоб виробляти з кісток всіляке знаряддя. Вони виготовляли голки з вушками, шила, виделки для м'яса, шкребачки, великі ложки, гарпуни для ловитви риби та ще безліч інших речей. Найбільш вдалі й улюблені знаряддя мисливець позначав вирізьбленим тавром. Ця річ була «його», і вже ніхто не мав права привласнити її собі.

Деякі мастаки гострим кременем різьбили на гладеньких кістках малюнки — найчастіше дичину. Інколи майстерно вирізали кістяні фігурки, що берегли їх як зіницю ока.

В стійбищі понад Бечвою день за днем минав майже без пригод. Та одного ранку в таборі зчинився переполох... Уночі зникла молода Мамутикова дружина Дярга. Ніхто не бачив, куди вона поділась.

Мисливці кинулися на пошуки. Мамутик повів їх сам. Та знайшли лише її кошик з пруття, що валявся в куцах. Незабаром виявилось, що з племені зникло ще й кілька чоловіків — Кривий Ріг, Охунь, Забіяка, Прудконогий, Товстун і ще дехто. Деякі ловці пригадували, що останнім часом цих чоловіків часто бачили вкупі: вони немов про щось змовлялися.

Лише опівдні все з'ясувалося. Меткий слідопит Гунач повів загін розвідників по слідах Дярги та інших утікачів. Вони дійшли незабаром до втопаного місця й побачили там нерухому Дяргу. Мамутик підскочив до дружини й підвів їй голову. Дярга розплющила очі, але свого чоловіка не впізнала. Голова її безвладно впала на землю.

Мисливці принесли в шкурі води й покропили зомлілу жінку. Дярга зітхнула й трохи згодом опритомніла. Важко зводячи дух, вона розповіла, що Забіяка виманив її з табору, а тоді примусив іти за ним та його друзями. Дярга опиралася, зрозумівши їхній зрадницький

задум. Спробувала втекти, але її наздогнали, і Забіяка так ударив Дяргу по голові, що вона впала. Що було далі, Дярга не пам'ятає.

Між тим Гунач дослідив, що Забіячин загін зійшов до потоку й побрів водою — мабуть, для того, щоб не залишити слідів. Утікачі знали, що їх переслідуватимуть.

Дярга незабаром оклигала, підвелася й спробувала ступити кілька кроків.

Гунач запитав у Мамутика, чи переслідувати втікачів далі, але той змахнув рукою й сказав:

— У табір!

Підтримуючи ще слабу Дяргу, Мамутик поволі рушив до стійбища.

Ловці розмовляли про Забіяку й дійшли висновку, що втеча погано закінчиться для нього.

Вечері біля таборового вогнища всі жваво обговорювали цю подію. Стало відомо, що втікачі захопили з собою всю зброю й чимало хутра.

— Гаразд, що втекли, — висловив Гунач загальну думку. — Мало користі з них було!

— Плем'я дуже й без них, — припинив Мамутик балачки й призначив нічну варту.

Ніхто вже не згадував про Забіяку та інших утікачів, і життя племені минало, як і раніше.

Та, незважаючи на добробут, плем'я не було цілком задоволене й спокійне. Мисливці стомилися від безупинного вартування проти частих відвідин інших племен, що проходили Моравською брамою. Хоч вони були досить сильні й не боялися, але їм доводилося завжди бути наготові, щоб відбити можливий напад. Але найгірше було те, що надмірне вживання м'яса спричинилося до важких хвороб. Та й неохайність племені сприяла поширенню захворювань. Потік, з якого брали воду, забруднився від того, що в ньому полоскали нутрощі дичини. Хмари мух, що вкривали запаси їжі, розносили заразу. Посеред стійбища здіймалися купи гниючих покидьків, у повітрі стояв нестерпний сморід.

В таборі спалахнув черевний тиф, у людей випадали зуби, на тілі виникали виразки та нариви. Дошкуляли паразити. Даремно люди мастилися глиною — це мало допомагало. Найбільше хворіло малих дітей. Деякі з них уже вмерли.

Біля вечірнього вогню про все це точилися розмови, й старші ловці висловили думку, що племені слід переселитися звідси.

І от одного дня велике Мамутикове плем'я покинуло брудний осідок над Бечвою. Моравською улоговиною та рівниною під Білими горами воно подалося на північ. За дороговказ їм правила річка Морава.

Щоразу, коли лови були вдалими, плем'я відпочивало кілька днів, а тоді мандрувало далі. Хоча звірини тут було менше, ніж біля Нижньої Бечви, але голоду плем'я не знало, а хворі почали одужувати.

Плем'я мандрувало вже кілька тижнів. Долина, якою воно йшло, поступово вужчала — гори стискали її з обох боків, і незабаром виявилось, що плем'я майже оточене високими вершинами. Цим напрямком далі йти було неможливо. Довелося цілий день повертатися назад. І тут плем'я зустріло велике стадо оленів.

— Вони поведуть нас! — промовив Мамутик і звелів мисливцям ретельно стежити за стадом. Щодня ловці вбивали двох-трьох оленів, які хоч трохи відставали, але самого стада не чіпали. Тільки йшли назирці за ним. Вів стадо могутній самець з високими рогами й довгою білою гривною. Мисливцям дуже кортіло напасти на нього, але вождь стада був надто обережний і досвідчений.

Олені посувалися на захід широкою рівною долиною уздовж річки. Обабіч долини здіймалися невисокі пагорби. Тварини, напевно, тікаючи від комарів та мух, шукали відкриту місцевість, розташовану вище, ніж тепла моравська долина.

Комарі роями вкривали і звірів, і мисливців. Звірі та люди тупо зносили біль — боротися з комарнею не було ніякої змоги. Єдиний порятунок від цієї погані — втеча до інших країв.

Через кілька днів олені почали нестримно втікати від настирливих гедзів і залишили мисливців далеко позаду.

Плем'я трималося тепер нової річки, що текла на захід горбкуватою лісистю країною, де звірів було мало. Досвідчені мисливці казали, що кожна річка веде до широкої рівнини, тож, певно, й ця тече до низини, багатой звіриною. Тому плем'я не гаяло часу і поспішало вперед.

А й справді, річка довела ловців до Лаби в неозору безкраю рівнину. Першого ж дня вони вполювали тут великого мамута й на деякий час стали табором.

Розвідники радили племені рушати ще далі на захід. Там чудові плоскогір'я, багато оленів та коней.

Тож уперед, за сонцем!

Частина четверта

У СЕРЕДНІЙ ЧЕХІЇ

ВИКРАДЕНА ДІВЧИНА

Гунач, найкращий слідопит племені, вже третій день переслідує стадо оленів, яке мандрує з полабських мочарів на літні пасовиська в Південно-чеському підгір'ї.

Гунач, пригинаючись, перебігає від гущавини до гущавини, ховається під крилатими гілками й уважно стежить за стривоженим стадом. У тремтячих руках мисливець стискає кам'яну булаву. Від хвилювання він часто кліпає очима, але обличчя в нього немов усміхнене — то від страшного шраму, що перетинає Гуначеві одну щоку. Цей шрам — згадка про відчайдушну боротьбу в печері з ведмедем, який мало не вирвав хороброму ловцеві геть усе підборіддя. Гунач, дужче схожий на горилу, ніж на людину, плямкає губами, ніби вже жує соковите оленяче м'ясо. Цього дня ще ніхто з племені нічого не їв...

Олені були чимось налякані. Вони тільки трохи попаслись, а потім знову подалися далі. Самиця-вожак весь час тримала ніздрі проти вітру й не паслася, як решта.

Гунач вирячував очі й нервово тупцяв на місці. Здобич так близько! Коли б це й інші мисливці були вже тут! Чого вони там забарились, ледацюги? Якщо не прийдуть вчасно, рогачі зникнуть за близькою річкою, й плем'я тоді голодуватиме...

Лише кілька днів тому, згадує Гунач, плем'я могло мати їжі вдосталь. Велике стадо оленів тікало від Лаби, гнане хмарами комарів та мух. Гуначеві пощастило вислідити стадо, й він негайно повів своїх на лови. Та їх випередило якесь чуже плем'я, значно сильніше. Мамутикове плем'я малювалося червоною фарбою, а чужі мисливці були пофарбовані жовтою. Вони прогнали Гунача та його друзів, важко поранивши двох ловців. Гунач сам бачив, як ті двоє впали в знеможі й уже не підвелися. Їх залишили на поталу вовкам — бо що з ними діяти, коли вони не здужають бігти? Так Мамутикове плем'я втратило двох воїнів і здобич...

Чуже плем'я само почало переслідувати оленяче стадо. Серед того сум'яття кілька невеликих гуртів оленів одбилося від головного стада й кинулось урозтіч. Мамутикове плем'я подалося слідом за одним таким гуртом і дійшло з ним майже до річки Сазави.

«Напевно, наші ловці загубили слід!» — подумав Гунач і вирішив піти назустріч племені. Баритися не можна було — якщо цей гурт оленів знову з'єднається з головним стадом, то плем'я втратить здобич.

Розміркувавши так, Гунач швидко продерся крізь гущавину й, ховаючись поза кущами, стрімголов помчав назустріч племені.

Вибігши на невеличкий горбок, Гунач помітив своїх друзів, що простували крізь лісові зарості. Він гукнув, аж луна покотилася навкруги, й замахав у повітрі кам'яною булавою. За мить плем'я оточило слідопита, й він збуджено й недоладно почав розповідати про бачене.

Ватаг племені, дужий Мамутик, одразу збагнув, про що йдеться, й миттю наказав розпочати лови. З дванадцятро мисливців, кілька юнаків та дівчат вирушили за Гуначем. Ватаг, тримаючи в руці списа з кам'яним наконечником, повчав, як слід нападати на оленів. Дівчата на чолі з Ласичкою виганятимуть стадо. Тому їм треба поспішати якнайдужче, щоб обійти оленів.

Незабаром загін ловців зник у кущах. Решта племені — жінки з малими дітьми — знайшли біля потоку затишне місце. Тут вони й чекатимуть на повернення мисливців. Коли б тільки ті повернулись із здобиччю!

Жінки мали на собі хутра, прив'язані міцним ременем. Деякі з них на спинах несли малят. Перепочинку раділи всі. Голі діти незабаром уже безтурботно гасали навколо, оглядаючи нове стійбище.

З жінками й дітлахами залишився молодий Сова. Він не міг узяти участі в ловах, мав розбите коліно й шкутильгав, а тому ватаг наказав йому нести вогонь, схований у жевріючій губці, й пильнувати, щоб той вогонь не погас. Тепер Сова разом із жінками розкладав вогнище. Очі в нього вирячені, значно більші, ніж у інших членів племені, і не сховані під міцними чоловими дугами. Мабуть, тому його й звать Согою.

Непосидючий Вивірчак, лазячи по деревах, знайшов старе гніздо. Скинув його Сові на розпалку. За мить полум'я шугнуло високо вгору.

Діти підносили до вогнища оберемки хмизу та шишок.

Кілька жінок подалися в лісок шукати їжу. Незабаром знайшли суниці. Діти їли все, що бачили: щавель, траву, квіти будяків та гриби. Втамувавши голод, вони знову весело стрибали, брьохались у потоці, бризкались водою.

За Вивірчаком усюди ходить дика гуска з поламаним крилом. Хлопчина спіймав її, коли вона була ще гусенятком. Відтоді вони стали нерозлучними друзями. Він пестить її, годує, а коли покличе: «Гуско!» — вона відразу гелготить і біжить до нього. Зараз гуска разом з дітьми купається в потоці.

Вивірчаківій гусці вже кілька разів загрожувала смерть, і тільки плач хлопчини рятував її від зубів племені. А як Вивірчак піклується про неї! Під час мандрів носить свою гуску в шкіряній торбинці на спині. Одного разу лисиця трохи не вкрала її, та пильний хлопчина вчасно кинув дрючка. Ні, ні, він нікому не віддасть своєї гуски!

Хай Копчем глузує з нього, хай нахваляється, що колись обмастить гуску глиною й спече в приску. Ото, мовляв, буде печеня! В такі хвилини Вивірчак валить Копчема на землю і сидить на ньому доти, поки той не скаже, що все це тільки жарти.

Викупана гуска сушиться на березі. Дзьобом поскубує своє гарне блискуче пір'ячко. Вивірчак подає їй кульбабу, гуска хапає хлопця за палець, а той сміється, мовляв, гуска хоче з'їсти його.

Жінки повернулися до вогнища й стелять навколо нього вбоге шмаття на нічліг.

Ой, коли б наші мисливці вполювали хоч одного оленя! Знову всі наїлися б досхочу.

Гуска біля потоку випростала крила, швидко замахала ними й голосно загелготіла.

Дярга з Вовчицею підвішують до дерева колиску з шкур і розмовляють про те, що вже час спекти Вивірчаківу гуску.

— Шкода, якщо вона відлетить!

Ніхто в таборі і гадки не має, що поблизу, в гущавині, ховається чужий розвідник. Це статурний юнак з розмальованим жовтою глиною чолом та обличчям. Він припав до землі й уважно стежить за постатями біля вогнища. Юнак зветься Змієм, і хоча він іще молодий, проте вже загартований у багатьох боях. Походить Змій із сильного племені, яке кілька днів тому прогнало слабше Мамутикове плем'я.

Змій заблукав під час розвідки в ці краї й напав на численні сліди людей. Ішов по них, поки не побачив стійбище. Незабаром Змій знав уже усе, що йому треба було знати, й тихо відповз назад до лісу.

Тут він підвівся й клусом помчав крізь рідколісся. Не пробіг Змій навіть стільки, що двічі каменем кинеш, як знову швидко нахилився до землі і заліз у зарості. За кілька кроків від нього стояла Ласичка, дівчина Мамутикового племені. Вона тримала в руці сплетений з трави кошик і сторожко оглядалася, бо почула в лісі якийсь тупіт. Змій підповз ближче й зачаровано дивився на дівчину. Цілковита тиша

заспокоїла Ласичку, й вона ступала кілька кроків. Змій помітив, що дівчина шкутильгає. Мабуть, щось трапилось у неї з ногою.

І справді, дівчина присіла на повалену сосну, поклала на землю кошик, повний суниць, і почала витягати з ноги скабку.

Якийсь підозрілий шерех знову насторожив її. Немов хтось ступав по глиці. Дівчина оглянулась, прислухалася — десь поблизу вистукував по дереву дятел. Ніщо ані шелеснуло.

Ласичка зойкнула від болю — і скабку було висмикнуто.

Знов щось хруснуло! Та не встигла дівчина схопитися на рівні ноги, як хтось повалив її на землю й захвав їй у рот хутро, що ним Ласичка була пов'язана.

Розвідник чужого племені, молодий Змій, нахилився над нею і погрожував кам'яною сокирою, яку раніше тримав за паском. Погрожував, бо боявся, щоб вона не закричала. Дівчина мусила скоритися.

Юнак витяг хутро в Ласички з рота й копнув її ногою, щоб уставала. Перелякана дівчина підвелася й лише зараз добре придивилася до суворого мисливця. Зведеною вгору сокирою той показував, щоб вона мовчала, інакше він уб'є її. Змій захопив її, став її володарем, і тепер дівчина повинна йти туди, куди він накаже.

Ласичка стояла нерухомо, і тому Змій, схопивши за руку, потяг її за собою. Приголомшена дівчина не опиралася й не наважилася кликати на допомогу. Коли ж трохи згодом Ласичка перестрибувала рівчачок, то відчула, що нападник тримає її не так міцно, як спочатку. Дівчина сіпнулася, вирвалася від Змія й прудко помчала назад, як справжня ласиця. Та в'юнкий Змій швидко наздогнав її і оглушив ударом по голові. Дівчина впала на коліна, а тоді повалилася в мох.

Мисливець зірвав з неї хутро, приніс у ньому води з поблизького потічка й полив на дівчину. Ласичка розплющила очі й з допомогою юнака підвелася. Після цього дівчина вже не чинила опору й рушила слідом за чужинцем.

Була переможена. Тепер вона стане дружиною молодого мисливця, який її викрав.

БІЛЯ ЗОЛОТОГО ПОТОКУ

Діти захопилися цікавою грою в потоці. Будували гать з каміння, а за нею робили рибники й намагалися ловити в них маленьких рибок. Замурзаний Цебик упав через гать у рибник і тепер плаче та бризкається водою. Зозулька втішає його й показує на гарні камінчики в потоці. Діти вигрібають з піску силу блискучих зернят, а між ними й чималі жовті камінці. Камінці гарно сяють, дітлахи незабаром назбирали їх цілу купу. Мерехтливі зернятка виблискують і в камінні, з якого діти будують гать.

Малюки побігли в табір похвалитися своєю знахідкою. Матері байдуже глянули на золоті зернятка — їсти ж їх не можна! — посміялися з дітей і подалися по хмиз.

Сова, що пильнував вогнище, теж мусив подивитися на знахідку дітей. Він узяв у руку блискучий метал, струснув зернята в жмені, понюхав, погриз кругленький камінчик, виплюнув, а тоді шпурнув решту й знову узявся до роботи: гострою скалкою різьбити якісь карби на оленячій кістці.

Розчаровані діти повернулись до потічка. Вони вже не збирали золоті зернята й лише більшими самородками укріплювали ще незакінчену гать. Раділи, що та гать підняла воду й вони тепер можуть хлюпатися на більшій глибині. А вода тим часом прибувала.

Дитячий лемент посилювався. У воді сновигали дрібні рибки, втікали перед дітлахами, аж поверхня ріки вирувала. Інколи рибки

сплескувались над водною гладінню.

Вивірчак загукав:

— Ой, тут риба-риба! — що означало «велика риба».

Всі діти негайно схилились проти течії й почали ловити рибу поведмежому. Вивірчак також нахилився, розчепірів пальці й чатував, коли перелякана рибина запливе йому до рук. Колись він бачив, що так ловив ведмідь: передніми лапами спіймав рибу й вискочив з нею на берег.

Але рибина була дуже в'юнка та обережна — діти не спіймали її. Навіть коли Вивірчак, Крикун або Жабка, здавалося, вже тримали її в руках, вона виривалась і тікала. Тому Вивірчак скомандував:

— Гур-гур! На рибу! — і кинувся до мілини.

Діти ланцюжком побігли слідом за ним, женучи рибу перед собою.

— На берег! — звелів Вивірчак.

Ланцюг дітей зупинивсь, а тоді повернув до берега. Хлюпаючи й галасуючи, діти виганяли оточену рибу на піщану обмілину. Багатьом рибкам пощастило уникнути пастки, але кілька з них таки спіймалося, а дві-три більшенькі вискочили з води аж на пісок. Вивірчак ухопив жирну верховодку й переможно підкинув угору, щоб весь табір бачив його успіх. Жабка теж спіймала рибку, але знову кинула її у воду — рибка була надто маленька. Потім дівчинка спритно вихопила Вивірчакову верховодку й давай тікати до гурту дітей, на бігу висмоктуючи мозок з риб'ячої голови.

Шкліба помітив поблизу їжака, кинув золоті камінці, що їх ніс до греблі, й побіг за звірятком.

— Шпичка, шпичка! — верещав Шкліба, й усі діти помчали до нього, щоб побавитись із їжаком, який скрутивсь у клубочок і удавав з себе мертвого.

Тим часом ловці з Мамутикового племені щасливо закінчили лови: вбили двох оленів і поверталися тепер до стійбища. Ловці зв'язали рогачам ноги, взяли їх на довгу жердину, й отак дві четвірки чоловіків несли здобич, яка покладе край голодним дням.

На лісовій галявині вирішили трохи перепочити. Зморені ловці прилягли на моху, а Мамутик пішов оглянути місцевість і вибрати найкоротшу дорогу. Ступивши кілька кроків, він раптом почув тріск гілок. Ватаг тихо подав мисливське гасло племені, й усі ловці за мить були готові до захисту із зброєю в руках. Схил гори досить густо заріс

деревами, тому важко було розгледіти, хто це до них іде. Гілки затріщали знову — й з гущавини вискочив розмальований жовтою фарбою мисливець, а за ним — Ласичка!

Змій, побачивши озброєних чоловіків, так був вражений, немов перед ним з чистого неба вдарив грім. Мамутик підскочив до Змія, а інші ловці заступили чужому юнакові шлях. Але гнучкий Змій миттю збагнув небезпеку, крутнувся і — шасть у кущі!

Ласичка залишилася.

Мамутик заіржав, мов дикий жеребець, і помчав за юнаком. Та Змій не посоромив свого імені. Він швидко біг угору по стрімкому схилу й так спритно продирався крізь сплетіння гілок, що Мамутик ледве встигав за ним.

Дехто з ловців кинувся слідом за ватагом, інші подалися навперейми втікачеві в обхід, зручнішими стежками.

Нічого було й гадати, що Змій утече. А надто зараз, коли захеканий юнак відчайдушно намагається перелізти через стрімку скелю, що перетяла йому шлях. Надбіг Мамутик, стягнув Змія за ногу додолу й наступив на нього колінами. Аж тут наспіла й решта ловців.

Мамутик зв'язав юнакові руки й поволік його чагарником назад, не дбаючи про те, що гілки до крові роздирали Змієві тіло. Внизу Мамутик кинув Змія поруч із забитими оленями і погрозив йому сокирою.

Звільнена Ласичка досі чекала під деревом, чим закінчиться погоня. Тепер дівчина розповідає, що з нею трапилось.

Ловці, вислухавши її розповідь, обурились і хотіли вже кинутись на спійманого нахабу, щоб суворо покарати його за викрадення дівчини. Але Мамутик сердито буркнув, наче ведмідь, і всі посідали знову.

— У стійбищі покараємо! — сказав ватаг і подав знак рушати далі.

Носії підняли здобич на плечі, а решта мисливців з дрючками в руках оточили й повели полоненого.

Ото радів увесь табір, коли зморені ловці принесли здобич. Буде бенкет! Кілька днів тепер бенкетуватимуть!

Полоненого Змія кинули поблизу стійбища, щоб не заважав. Зв'язали йому ще й ноги, щоб не втік, і поставили за сторожу підлітка Онаша. А тоді вже не дбали про нього й накинулись на впольовану звірину, щоб якнайшвидше вгамувати голод. Гострими скалками кресального каменя, встромленими в держаки з оленячих рогів, вони спритно білували оленів, різали м'ясо на шматки, настромляли на рожни й пекли на вогні. Готуючись отак до бенкету, розповідали про сьогоднішні лови й про тих, хто відзначився, а з декого глузували за незграбність.

Жінки з дітьми сиділи поруч і не могли дочекатися, коли надійде їхня черга.

Ласичка першою з жінок одержала шмат печеного м'яса. Вона швидко проковтнула його й пішла до потоку напитися. Їй довелося трохи піти проти течії, бо біля табору вода була ще дуже брудна. Повертаючись у стійбище, Ласичка стала серед кущів поблизу зв'язаного бранця й хвилину придивлялася до нього. Запах печені долинав аж сюди, і вартовий Онаш, не в силі витримати, підповзав щораз ближче до багаття, аби хоч почути, про що там говорять. Кожного разу, коли Змій ворухився, хлопець хапав камінь і кидав ним у полоненого.

Дівчина підійшла до Змія зовсім близько. Мабуть, має щось на мислі, бо пильнує, щоб ніхто її не помітив. Невже хоче помститися беззбройному?

— С-с-с! — Ласичка тихесенько засвистіла, немов бабак, коли грається з малятами.

За хвилину бабак озвався знову. Полонений обережно повернувся і глянув у кущі. Помітив скулену Ласичку.

Дівчина швидко підскочила до Змія й кременним ножиком почала перерізати ремінні пута йому на руках. Але ремінь не піддавався, й дівчина, боячись, щоб її не застукали на гарячому, знову стрибнула в чагарник. Ножик випав у неї з рук, але Ласичка не підняла його.

Здається, вартовий щось запримітив, бо повернув голову і якусь мить придивлявся до Змія. Але бранець не ворушився.

Коли Онаш знову втупив очі у вогонь, Змій схопив зубами Ласиччин ножик і спробував сам перетерти пута. І справді, швидко він уже звільнив одну руку, а незабаром і другу. А тоді Змій, лежачи так, щоб ніхто нічого не помітив, спритно звільнив і ноги.

Тепер він може втекти...

Але Змій і далі лежить на землі. Тільки ноги й руки трохи випростав. Ласичка киває йому з кущів, щоб тікав. Змій крутить головою, що не втече.

Не втече сам... Тільки з нею, з Ласичкою, разом!

Дівчина збентежено відмовляється.

Змій сів, готовий до стрибка. А Ласичка все ще показує рукою, що вона не піде.

Тут Онаш знову повернув голову й глянув на бранця. Змієві пощастило, що очі вартового були трохи засліплені вогнем, інакше б Онаш побачив, що полонений звільнив руки. Змій миттю простягся на землі, немов іще був зв'язаний.

Онаш гукнув до нього: «Лежиш?» — і кинув каменем, у якому саянули жовті блискітки. Потім зірвав стебло трави й почав безтурботно жувати.

Змій не зводив очей з Ласички. Нарешті, вона погодилась. Юнак доповз до кущів, підвівся на весь зріст, глузливо змахнув у бік табору й разом з Ласичкою зник у гущавині.

ЗГАСЛЕ ВОГНИЩЕ

У таборі розподіляли печеню. Гамір розлягався далеко навкруги.

Вартовий Онаш знову звернув погляд на полоненого. Але що це? Невже йому зраджує зір? Витріщивши очі, Онаш кількома стрибками опинився на місці, де щойно лежав зв'язаний Змій. Але той зник...

Онаш тривожно загукав на сполох.

Ловці в стійбищі скочили на ноги й схопили сокири та списи. Напевно, якийсь хижак напав на плем'я!

Онаш загукав знову, і всі ловці кинулись до нього. Онаш стояв, показував на витолочену траву й щось мимрив про втечу полоненого. Ніхто не міг узяти втямки, як міг зникнути зв'язаний юнак. Та для роздумів не було часу. Треба діяти. Мамутик схопив нещасного вартового, люто кинув ним об землю, а тоді наказав своїм ловцям:

— За чужаком! Спіймайте його!

Всі побігли до поблизького ліска. Втікач, напевно, подався туди.

Ловці йшли по сліду. Ватаг вів загін, його пильний зір швидко помітив, що тут переплітаються два сліди — легкий і важкий. Гунач, найкращий слідопит, добре придивившись, сказав:

— Чоловік — жінка!

Нахилившись аж до землі, обнюхав сліди, глянув у напрямку лісу й зробив висновок:

— Жінка з нашого племені!

Всі вражені й поспіхом шукають у гурті, кого з жінок немає. Але ватаг наказує бігти вперед. Швидконогі мисливці мчать за Гуначем, який блискавично читає сліди і незабаром зникає в лісі з кількома друзями. Решта мисливців біжать щодуху, щоб і собі не відставати.

О, чужого мисливця вони спіймають знову! І жінку, яка втекла з ним! Обох уб'ють...

У таборі не залишилося нікого. Жінки, діти, навіть матері з немовлятами подались за втікачами.

Вивірчак, перш ніж бігти за мисливцями, схопив оленячу шкуру й накрив нею свою гуску. Гусці це не сподобалось, і вона вирвалася. Хлопець упіймав її й знову сховав під шкуру. Гуска припишкла, й Вивірчак помчав навздогін Копчемові.

Всі хочуть бачити, як спіймають розмальованого ловця.

А багаття догоряє, й ніхто його не підтримує...

І нікому розганяти хижаків, які ласують олениною...

Втікачі — Змій та Ласичка — мчали щодуху, бо знали: коли їх спіймають — уб'ють. Вони не звертають уваги ні на терня та глід, ні на втому, ні на біль у серці — лише мчать і мчать уперед.

Вони видерлись скелястим схилом угору, збігли додолу — і опинилися на березі річки. Змій показав на воду й перший скочив у хвилі Сазави. Ласичка, не вагаючись, стрибнула слідом за ним. Вони перебрели неглибоку річку, а коли вже мали вийти на інший берег, юнак звелів своїй подружці, щоб ішла за ним водою проти течії. Змій хотів замести сліди.

Він щомиті оглядався — чи не з'явилися переслідувачі. Хоч поки що не було видно нікого, але з лісу вже долинали крики погонців.

Змій підштовхнув Ласичку, щоб привернути її увагу, й вийшов на берег. Дівчина подалася за ним. Ховаючись за прибережним верболозом, вони кинулись до найближчого гайка. Сонце вже хилилося за вершини й золотило обрій на заході.

Переслідувачі вже досягли скелястого схилу над річкою. Гунач показував:

— Тут вони скочили у воду!

— За ними! — гукнув Мамутик, і всі, хто добіг до річки, пострибали у воду. Коли перебрели на той берег, Гунач попередив, щоб не знищили слідів утікачів. Треба подивитись, де ті втікачі вийшли з води. Дивились, дивились, але слідів на березі не знайшли.

— Сутеніє! Вже не видно! — розпачливо промовив Гунач і знизав плечима.

Надбігали ті, що відстали, й деякі швидконогі дівчата.

— Вода забрала слід, — сказав Мамутик, щоб пояснити, чому припинилася погоня.

— То Ласичка втекла! — сповістили жінки й з огидою додали: — Зміюка!

— Ласичка? — ватаг здивовано сплеснув у долоні.

— Помальований причарував її...

Сутінки густішали. Мамутикове плем'я поверталось у стійбище. Сива імла здіймалася над долинами, птахи доспівували свої вечірні пісні, а кажани нечутно сновигали в повітрі навколо дерев.

Сухі гілки тріщали під ногами. Гунач ішов попереду й упевнено показував шлях до табору.

Коли він вивів плем'я з лісу на плоскогір'я, всі здивувались, чому в стійбищі не палахкотить вогонь. Невже щось трапилось? Хто винен, що вогонь згас?

А може, то ворог захопив їхнє стійбище й здобич та загасив вогнище?

Плем'я охопив жах. Мамутик з найхоробрішими ловцями обережно рушив до стійбища. Наскільки можна було бачити в сутінках, там не було нікого. Та ні — у таборі хтось вештається. Так, там ворог! Уперед! На ворога!

Мамутик вигукнув бойовий поклик і, махаючи сокирою, перший побіг у табір, а за ним — решта воїнів.

Та що це таке? В стійбищі сновигають вовки! Побачивши ловців, хижаки кинулись урозтіч, прихопивши з собою шматки м'яса. А, двоє нахаб тягнуть навіть цілого оленя. Мамутик кинув у них сокирою, і злодюги, заскавулівши, втекли у чагарник.

Але що це з багаттям? Згасло?

Мамутик нахилився над вогнищем і розгріб його сокирою. Присок зашкварчав, і вгору шугонули клубки білої пари...

Вогонь згас!

Стійбище залила вода й загасила вогнище. Все навкруги мокре...
Що ж це сталося? Адже дощу не було!

Аж тут жінки пригадали, що діти загородили потічок гаттю, тож вода, мабуть, перелилася через ту гать.

Мамутик ревів, як лев, стрибав і розмахував сокирою, мов навіжений. Жінки й діти тремтіли від страху перед жорстокою карою. Лихо тому, на кого впаде гнів розлюченого ватага!

Жабка з Зозулькою греблися в приску, сподіваючись знайти бодай одну жаринку. Та марно! Хоч як вони дмухали — вогню не було...

Вогонь зник... Вогонь, що його так довго зберігали! Вогонь, який давав тепло в суворій зимовий час, вогонь, який пік для них м'ясо. Лихо, лихо, лихо!

— А де ж Сова? — лютує ватаг.

З гурту виходить бідолашний охоронець вогню. Це він винен, що вогонь згас. Він не смів залишати стійбища!

Кульгавий Сова похнюпив голову, — він розумів свою провину й чекав смертельного удару.

Діти заплакали. Тоді Гунач підійшов до ватага:

— Схаменись, Мамутику! Ми розуміємо твоє обурення. Та вбити Сову — це значить позбавити плем'я надійного ловця. А вогонь однак не запалає. Зачекай з карою! Я сам піду шукати новий вогонь і принесу його. Це така ж свята правда, як і те, що ведмідь хотів розірвати мене. Їжі в нас вистачить на три дні, тож заждіть тут, поки я повернуся.

Гуначева промова вплинула на плем'я. Мисливці підтримували її схвальним бурмотінням.

Мамутик обвів поглядом усіх присутніх і помітив, що Копчем та Вивірчак теж на боці нещасного хлопця. В голові йому майнула згадка про страхітливую прірву й грізного лева...

Суворій погляд Мамутикових очей раптом пом'якшав, і ватаг спокійно промовив:

— Гаразд, Гуначе! Іди й принеси новий вогонь! Три сонця чекатимемо.

— Я піду з тобою, Гуначе! — сказав молодий Заєць, що вже не раз відзначався на ловах. — Бо Сова шукутьльгає, не може.

— І я піду! — зголосився Копчем і ступив наперед.

Старий Гунач похвалив хлопчину, але взяти його з собою в небезпечну дорогу відмовився. Жінки принесли м'ясо, яке ще

залишилося після вовків, Гунач із Зайцем взяли собі по шматкові й вирушили в путь.

Вже сяяли зірки й місяць впливав з-за обрію. Плем'я щиро бажало успіху тим, хто йшов шукати вогонь.

Над табором запала тиша. Всі зажурились.

— Тут дуже мокро! — почали скаржитися мисливці, й ватаг показав на найближчий горбок — табір мав переселитися туди.

Діти й жінки розташувалися в чагарнику, біля них полягали ловці із зброєю наготові. Кожен потемки жував сире м'ясо.

Вивірчак не пішов спати разом з іншими дітьми — він щось уперто шукав. Раптом вечірню тишу розітнув голос, сповнений плачу:

— Гус-ко, гус-ко!

— Замовкни ти там! Твою гуску вже давно з'їла лисиця! — гримнули на нього ловці.

Хлопець, схлипуючи, невтомно нишпорив навколо табору...

Ніч була ясна, на небі — ані хмаринки. Це добре, бо сьогодні плем'я не має захистку від дощу.

Незабаром сон склепив очі всім потомленим ловцям. Кінець кінцем бідолаха Вивірчак теж заповз під шмаття до дітей. Не спали тільки двоє мисливців-вартових.

Від лісу наближались якісь мерехтливі цятки.

То повертались вовки, щоб на покинутому стійбищі шукати залишки їжі.

У ПОШУКАХ

Гунач і Заєць ішли лісом. На паску в кожного висіло по шматку м'яса. Місяць гарно освітлював путь крізь рідкі переліски.

— Куди ми йдемо? — запитав Заєць свого досвідченішого друга. — Це ж та дорога, якою ми щойно гналися за розмальованим чужинцем і Ласичкою.

— Так, та сама. Сліди чужого мисливця приведуть нас до його племені. Там ми знайдемо Ласичку й вогонь, — відповів Гунач.

Коли ловці минули майже непролазний байрак, Заєць зауважив:

— Ми не знайшли слідів завидна, а тепер поночі — і поготів.

— Твоя правда, Зайцю! Слід уночі губиться, але вогонь виказує себе. Га?

Місяць плив високо в небі, коли вони досягли скелястої гори біля вже знайомої річки.

— Тут відпочинемо, — промовив Гунач і відшукав під самою вершиною досить затишне сховище.

Внизу шуміла Сазава, а за нею стелилася безмежна рівнина. Заєць скорчився в куточку, вкрився шкурою і, тримаючи в зубах шмат м'яса, заплющив очі. Так і заснув.

Гунач сів на камінь і уважно вдивлявся в далечінь за річкою. Вітрець овівав його приємною прохолодою. Гунач боровся зі сном і так напружено вдивлявся у далечінь, ніби бажав запам'ятати бачене навіки. Раптом він скрикнув і випростався. Вдалині засяяв вогонь, його могутнє полум'я шугало високо-високо. Напевно, то було урочисте вогнище, бо такого не розкладають для звичайної вечері.

— Вони вже там! — тихенько промовив Гунач і став пильно приглядатися, де саме палав вогонь.

Незабаром, задоволений, він притулився до Зайця, обгорнувся хутром і заснув міцним сном. Він уже не почув, як серед глибокої тиші озвалося нявчання, ніби кошаче. То канюка поверталася з полювання. Покружляла над купою буків і, плавно похитуючись, полетіла в сповиту туманом долину.

Обидва ловці прокинулись незабаром після сходу сонця.

— Що, Гуначе, рушаймо далі? — запитав Заєць.

Гунач кивнув головою на знак згоди. Ловці зійшли до Сазави, але Гунач уже не шукав слідів, а крокував навпростець до поблизького ліска. Заєць покірливо простував за ним. Він знав, що ніхто так не знає місцевості, як Гунач.

А Гунач іще ані словечком не прохопився про те, що бачив уночі. Він пильно роздивлявся навкруги й суворо дотримувався обраного напрямку. Що далі просувалися ловці, то обережнішими ставали, йшли якнайтихіше.

За лісом стелилася степова рівнина, де-не-де стриміли невеличкі лісисті пагорби.

Раптом Заєць заскавучав і засіпав носом, мов справжній заєць. Він показав на стадо сайгаків, що паслося неподалік. Гунач підбіг з яруги до Зайця, і обидва ловці захоплено стежили за полохливими тваринами, що стояли проти вітру й не чули присутності людини.

Сайгаки безтурботно, наче танцюючи, підстрибували в траві. Їхні тіла, схожі на овечі, напрочуд легко злітали над лугом, а коротка брудно-жовта шерсть вилискувала в сонячній промінні. Довгі, трохи вигнуті роги загрозливо стирчали вгору. Але обидва ловці знали, що сайгаки ніколи не наважаться чинити опір.

Гунач розумів, що сьогодні не можна гаяти часу на лови, але пробуджений мисливський запал ніби причарував його до сайгаків. Гунач моргнув Зайцеві, щоб той повз по землі й виганяв прудконогих тварин на нього. Яка це насолода поцілити сайгака влучно кинутою сокирою!

Заєць також геть забув про мету їхніх мандрів і захопився полюванням. Він обходив дугою втікаючих тварин. До одного сайгака підповз зовсім близько й заліг у траві, затамувавши подих. Зблизька він побачив, що сайгак щось нанюхав і поводить своїм рильцем.

Раптом з куців на переляканого сайгака стрибнув леопард, схожий на велетенську кішку. Хижак затопив пазури сайгакові в хребет, повалив тварину на землю і вп'явся їй у горло.

Заєць угледів роззявлену під час стрибка зубасту пащеку голодного хижака й припав до землі, немов пташеня, що випало з гнізда. Але тут же отямивсь і швидко відповз далі від небезпечного місця. Заєць уже не бачив, як леопард розриває нещасну жертву...

Здивований Гунач теж добре бачив, що трапилось. Він кинувсь у чагарник і там зачекав на свого друга. Вдалині мелькали переполохані

сайгаки. Здавалося, ніби вони летять над буйним степом.

За деякий час Гунач тричі свиснув, немов бабак. Поблизу розхилилася трава, і з неї вискочив Заєць. Він був дуже наляканий: ворухив носом і кліпав очима. Не гаючись, обидва мисливці пустилися тікати й, зробивши великий гак, вийшли на попередній шлях. На якійсь гірці вони зупинились. Гунач знову оглядав місцевість.

— Ми близько мети, — пошепки мовив він, але за мить, забувши про небезпеку, голосно скрикнув: — Диви — он там!

Заєць пильно глянув туди, куди показував Гунач, однак нічого не помітив.

— Поглянь лишень за оті буки! — порадив Гунач.

— Ага, бачу дим! Дим! — схвильовано вигукнув Заєць.

Над затишною улоговиною за лісом, понад кронами дерев клубочився синій дим. Обидва мисливці обережно просувалися вперед, перебігаючи від дерева до дерева, ховаючись поза ожиною. Вони підійшли вже так близько до стійбища чужого мисливського племені, що могли навіть розрізнити людей.

Щоб не виказати себе, Гунач та Заєць видерлися на крислатого бука й сховались у його верховітті. Звідси чуже стійбище було видно мов на долоні.

То було могутнє плем'я. Коли б Гунач умів рахувати, він сказав би, що в таборі вісімнадцять мисливців, крім жінок і дітей. Ватаг сидів на підвищенні на ведмежих шкурах, а жінки носили йому з вогнища печені шматки м'яса. Чоловіки про щось радилися, а діти бавилися трохи віддалік.

— Вона там, Ласичка там! — зашепотів Заєць.

Справді, Ласичка стояла серед жінок чужого племені. Вона й не думала про втечу. Вільно походжала по табору, куди їй заманеться. Молодий ловець, помальований жовтою глиною, щось наказував їй, а вона покірливо виконувала його забаганки.

Обидва друзі довго ще спостерігали з бука за життям у чужому таборі. На щось наважитись вони не могли: їх тільки двоє проти численного племені.

Деякі жінки пішли з табору нарвати їстівних рослин, які гарно смакують після м'яса. Серед цих жінок була й Ласичка. Вона походжала краєм лісу, а потім підійшла майже до бука, на якому сиділи її одноплемінники.

Гунач, щоб краще бачити дівчину, нахилився уперед, але гілка під ним захиталася. Тоді він ухопився руками за горішні віти й притримав ногами гілку, щоб не гойдалася.

Заєць, що сидів на міцній гілляці, спершись об стовбур, зауважив Гуначеві:

— Що ти робиш? Ми ж так викажемо себе!

На щастя, саме повіяв вітрець, і дерева зашаруділи верховіттям.

Ласичка насмикала якогось коріння й рушила назад у табір.

Гунач не втримався й вигукнув гасло Мамутикового племені.

Дівчина здригнулася, стала, а коли гасло пролунало ще раз, по-звіриному заскавучала, що мало означати: «Ні!» — і клусом побігла до стійбища свого нового племені. Ніхто з чужих мисливців не звернув уваги на ті звуки. Гунач вишкірився й тихо промовив:

— Вона вже їхня!

Довго ще сиділи Заєць з Гуначем на дереві, аж поки побачили, що загін чоловіків за наказом ватага залишає стійбище. Напевно, вирушає кудись на лови. Гунач з їхніх жестів зрозумів, що десь у цих краях вони вислідили мамута.

В таборі залишилося двоє вартових і кілька жінок з дітьми, що доглядали за вогнем.

Обидва ловці злізли з дерева й підповзли аж до самого стійбища: зараз можна було спробувати здобути вогонь. Вони залягли в невеличкому яру, сховані за густими терновими кущами. Чекали на мить, коли можна непомічено вихопити з багаття палаючу гілку.

Двоє дівчаток, що рвали щавель, підійшли близько до чатуючих ловців. Гунач і Заєць знерухоміли, готові до втечі, коли це дівчатка побачили в траві мишу й почали ганятись за нею.

Друзі могли й далі спокійно стежити за табором.

Багаття ні на мить не залишалось без варти. Вартові пекли на ньому великі шматки оленячого м'яса і їли їх.

Довго лежали принішклі Гунач та Заєць, коли це раптом побачили, як, щось збираючи, до них наближалася Ласичка.

Гунач тихенько засвистів голосом степового бабака. Дівчина стрепенулась, оглянулася й тоді — немовби нічого й не сталося — присіла під терновим кущем. Гунач напівголосно гукнув до неї:

— Ласичко, втікай з нами!

Дівчина відповіла рухом, що даремно кличуть її. Вона залишиться тут.

Гунач помовчав, а потім знову загукав:

— Ласичко, в нас вогонь згас...

— Ідіть геть звідси! — відповіла дівчина, пов'язуючи ремінцем собі волосся.

— Дай нам вогню, Ласичко! — попросив Гунач і кинув дівчині губку, яку щойно відламав від бука.

Ласичка ще якусь мить робила собі зачіску, потім схопила губку й пішла до вогнища. Незабаром вона повернулася і, проходячи повз терновий кущ, кинула жевріючу губку, попередивши:

— Ідіть, ідіть! Мисливці скоро повернуться, і лихо вам буде!

Заєць, звиваючись гадюкою, поповз у траві по губку й швидко повернувся, сяючи від щастя.

— Тікаймо! — квапив Гунач, готовий бігти.

— Зажди ще трохи! — попросив Заєць і оглянувся на стійбище.

— Чого чекати? Ласичка не піде з нами...

— Я хочу забрати оту дівчину! — шепотів Заєць, показуючи на молоденьке, може, чотирнадцятирічне дівча, що саме несло з лісу сухий хмиз і весело всміхалося, показуючи білі зубенята.

Тут Гунач розлючено вишкірився і так ударив Зайця, що той аж зойкнув. А тоді старий ловець тричі просичав гасло племені. Це був наказ повної покори. Старий мисливець таким гаслом наказував молодшому від імені всього племені. Хто б не послухався, на того чекала найстрашніша кара прадавнини — вигнання з племені. А це було гірше за смерть.

Тому-то Заєць відразу схаменувся і втупив погляд у Гунача. Той тим часом оглядався навсебіч і, не помітивши в таборі нічого підозрілого, кивнув Зайцеві. Обидва ловці переповзли на животі в інший ярк, а тоді, ховаючись у заростях, нахилившись, побігли до лісу.

Під буком зупинилися.

— Покажи! — сказав Гунач і став обережно дмухати на жевріючу губку.

Від губки посипалися дрібні іскорки.

— Маємо вогонь! Маємо вогонь! Гой-гой-гой! Хутчіш до своїх!

Ловці побігли клусом, щоб якнайскоріше покинути небезпечне місце. Гунач добре пам'ятав дорогу назад, і тому вони посувалися швидко й упевнено.

За лісом відривалася степова країна, лише де-не-де поросла чагарниками. Тут доводилось пильнувати, бо кожного, хто йшов цією рівниною, було видно ще здалека. Тому обидва мисливці нахилилися й намагались перебігти низинками.

Раптом вони вражено зупинилися. Перед ними на ґрунті видно було сліди велетенського звіра.

— Мамут! — разом скрикнули ловці й роздивились навкруги, чи нема де поблизу отого могутнього слона.

Адже сліди були зовсім свіжі.

Але скрізь панувала тиша і спокій.

Гунач та Заєць рушили далі. Іншого разу вони б не збочили від мамутових слідів і вислідили б товстошкірого велетня, проте зараз — далеко від племені й з таким важливим завданням — треба забути про все. Тільки вперед!

Сонце приємно пригрівало. Десь озивалася зозуля, а над розквітлим лугом літали джмелі.

Ловці щасливо перетнули відкритий степ і лісистим схилом зійшли в долину, щоб скоротити шлях. Тут хвильку перепочили — з'їли по шматку м'яса, напилися з потоку й зручно простяглися на траві. Обидва милувалися вогником, що жеврів у губці. Вогник швидко поїдав губку — від неї лишився вже тільки малесенький шматочок. Тому Гунач знайшов іншу, більшу губку, запалив її, а старий недогарок закинув.

Але що це? Чути якісь голоси!

Обидва ловці підхопилися. Голоси лунали ближче.

— Їх багато! — зашепотів Гунач.

— Втікаймо!

Але тут із-за кущів на луг вийшов ловець, все тіло якого було розмальовано жовтою глиною, і, побачивши здивованих Гунача та Зайця, голосно скрикнув.

Гунач чкурнув у гущавину, а Заєць стрілою за ним. Лихо! Гунач одразу впізнав Змія, їхнього вчорашнього бранця. Про боротьбу годі було й думати, бо вороже плем'я вже мчало вздовж потоку.

Гунач ще раз визирнув з-за кущів, схопив камінь і поцілив ним Змія в голову. Змій поточився. Він теж упізнав Гунача по спотвореному обличчю й ще шаленіше пустився в погоню за втікачами.

Заєць лише трохи відстав, і вже над самою його головою просвистіла сокира, кинута розлютованим Змієм.

Та поки збіглися інші ворожі ловці й Змій устиг пояснити їм, що на їхню землю вдерлося двоє чужаків, Гунач і Заєць виграли на часі. Небагато, правда, але досить, щоб дерева та кущі сховали їх. Тож переслідувачі змушені були йти по слідах, не бачачи самих утікачів, а це до деякої міри затримувало погоню.

Гунач одною рукою стискає жевріючу губку, а другою відгортає гілля. Заєць, важко дихаючи, намагається не відставати. З пальця в нього цебенить кров. Юнак забив палець об камінь. Кривавий слід допомагає переслідувачам.

Посатанілі ловці прагнуть будь-що покарати нахабних чужаків, які насмілилися вдертися на мисливський терен могутнього племені. Їхні голоси лунають уже зблизька.

Раптом Гунач несамовито заверещав. Разом із Зайцем вони мало не налетіли на носорога. Могутній звір напрочуд спритно скочив на ноги, але перш ніж устиг напасти, обидва втікаючі промайнули повз нього і, немов поранені вепрі, кинулись у хаші.

Наступної миті увагу носорога привернули переслідувачі. Він грізно нахилив голову, наставив уперед довгі роги на носі, міцно вперся ногами в землю — і так зустрів Змія та інших його друзів.

Що тут діялося потому, Гунач і Заєць не бачили. Вони лише чули жажливі крики й страшні зойки.

Загін переслідувачів, наразившись на лютого товстуна, розсипався по лісі, а тоді, тривожно перегукуючись, мисливці знову зібралися до купи. Тільки Змій з трьома своїми друзями невпинно гнав за втікачами. Кривавий слід довів переслідувачів до Сазави. Без вагання вони кинулись у річку і, опинившись на другому боці, почали старанно оглядати берег, щоб знайти сліди.

— Ага! Вони не відразу вийшли на берег. Хочуть ошукати нас! — вигукнув Змій. — Треба трохи спуститися водою. Знаємо такі хитрощі!

Переслідувачі подалися шукати криваві сліди на правому березі річки вниз по течії. За мить вони зникли.

Тоді в густій кроні старої верби на лівому березі річки хтось засвистав бабаком. Із словами: «Повітря чисте!» додолу зіскочив Гунач. Із дупла дерева виповз Заєць. Обличчя в утікачів були задоволені. Переслідувачі не помітили старої верби і погналися аж на той берег.

— Ге-ге-ге! — тішився Гунач, ляскаючи себе по стегнах.

— Га-га-га! — реготав і Заєць, щулячи вуха.

Зміїв загін не мав добрих слідопитів.

Обидва втікачі ще раз озирнулися навсебіч і, не бачачи нічого підозрілого, зайшли у воду.

— Зажди! — прислухаючись, тихо сказав Гунач. — Повертаються! Ховаймося!

Але шукати сховище не було часу. Гунач зануривсь у воду — тільки голова й губка стирчали над гладінню ріки. Заєць учинив те саме. Вони ще побачили, як четверо переслідувачів вийшло з кущів на тому березі. Гаразд, що хоч у річищі здіймалися великі валуни, між яких протікала вода. Інакше втікачів напевно помітили б.

Раптом Заєць відчув, що Гунач тягне його за ногу. Що йому треба?

Здається, вони таки попалися. Четверо мисливців пильно оглядають річку й берег. Ніщо не сховається від їхніх очей. Напевно, вони дуже дивуються, де це поділися втікачі. Заєць висунув з води тільки ніс та й то боїться, що саме через той ніс перечепляться переслідувачі, коли повертатимуться назад. Ой, ой! Важка буде боротьба — двоє проти чотирьох! От і край чудовим мандрам у широких степах...

Гунач знову сіпонував Зайця за ногу. Диви — Гунач підтягує до себе пливучу вільшину, що застрягла між валунами. Заєць миттю вгадав його намір, і вже обидва ловці, сховавши голови за пливучим кущем, переходять на глибше місце. Жевріючу губку Гунач настромив на надламану гілку.

Гладінню Сазави тихо пливе напівзатоплений вільховий кущ. На правому березі переслідувачі не помітили ніяких слідів і тому вирішили перейти річку, щоб знову оглянути ті сліди, які бачили востаннє.

Зміїв сказав:

— Вони хитрі! Залишилися на лівому березі.

Він підійняв угору сокиру й побрів у напрямку валунів, де щойно ховалися Гунач і Заєць.

Пливуча вільшина вже далеко — хіба що каменем поцілиш...

На березі біля старої верби меткий Змій ураз помітив кров і не роздумуючи вдарив сокирою по стовбуру, аж дерево загуло. Зазирнув у дупло — порожнє! Тільки калюжа свіжої крові свідчила, що поранений щойно був тут.

— Хтось залазив на вербу! — зауважив один з мисливців, побачивши кілька поламаних гілок.

Переслідувачі нишпорили по березі, шукаючи слідів, але так нічого й не знайшли.

— Річки вони не переходили, і їхні сліди кінчаються тут, у цій вербі! — кінець кінцем одностайно погодилися переслідувачі.

Таємничий і незрозумілий страх пройняв їх. Куди зникли втікачі?

Четверо мисливців стоять навколішках у траві під вербою й позирають одне на одного.

Ніяк не можуть збагнути того, що трапилось.

Мовчить спритний Змій, принишк досвідчений Лелека, знітився дужий Бик, нічого не каже швидкий Чеглик... Тільки вуха шулять.

ХОРОБРИЙ ЮНАК

У Мамутиковім племені панував смуток.

Нема де спекти впольованого оленя... А хто хоч раз покуштував печене або копчене, той неохоче жує тверде сире м'ясо.

Всі чекають на Гунача та Зайця. Чи принесуть вони вогонь? Чи взагалі повернуться?

Час від часу хто-небудь виходить на вершину й вдивляється вдалину, чи не видно де якого сигналу.

Але діти, звичайно, й хвильки не всидять спокійно. Бавляться біля потоку золотими зернами. Вчорашню гать зруйнували, вода спала, й золота руда виграє на сонці дрібними блискітками.

Чоловіки з жінками байдуже топчуть золотий скарб. А коли діти показують їм повні жмені сяючих зерняток, дорослі відводять очі, бо блискуче золото нагадує про втрачений вогонь... Ох, коли б знову здобути вогонь!

Дехто з ловців лагодить зброю — прив'язують новими ремінцями обтесані кресальні камені до розщеплених сокирищ. Ватаг Мамутик вправно відколупує кремінні ножики від великого кресального каменя, вставляє їх у держак з оленячого рогу й заліплює смолою.

Засмучений Вивірчак повертається вздовж потоку після марних пошуків гуски. Невгамовні дїтлахи зустрічають його глузливіми вигуками:

— Гус-ка, гус-ка!

Вивірчак розсердивсь і погнався з дрючком за верескливими малюками.

— Зажди, Жабко язиката, я розірву тебе на шматки й викину гайворонам! — загрожує він пустотливій дівчинці, що спритно бігає навколо терня, тікаючи від розлютованого хлопчини.

Шкода, що Копчем кудись пішов, він допоміг би Вивірчакові.

— Гус-ка, гус-ка! — знову лунає з усіх боків.

Ображений Вивірчак вирішив податися далеко-далеко, щоб усі в племені плакали за ним, як він за своєю гускою. І ота противна Жабка плакатиме, бо не матиме вже з ким бігати наввипередки по степу й воювати за місце біля вогнища... Він уполує жирного оленя й цілого з'їсть сам. Нікому нічого не дасть. Навіть кусочка рогів, а з шкури зробить...

Вивірчак заблукав далеко. Не знав, куди прямує, нічого не бачив, не чув — похнюпившись йшов, куди ноги несли. Та раптом хлопчина

зупинився.

В м'якому ґрунті перед ним були відбиті якісь сліди. Вивірчак забув про поганий настрій і взявся пильно роздивлятися сліди, як це робили старі ловці.

— Ні, це не олені! — мовив він сам до себе. — І не сайгаки! Треба простежити!

Зацікавлений Вивірчак побіг по чітких слідах кількох двокопитних тварин. Хлопчина вже вмів вивчати сліди. За хвилину він визначив, що звірі проходили тут недавно й що в них роздвоєні копитця з гострими краями, які не ковзають на гладеньких валунах. Вивірчак помітив також об'їдений лишайник і поскубану травичку, погризені гілки плакучої верби й потолочений плющ, що пнувся вгору по тінистих скелях. Але що це за звірі?

Зійшовши на трав'янисте плоскогір'я, Вивірчак побачив там щось із десятиро мускусних турів, на яких саме напало двоє вовків.

Вивірчак так захопився цим видовищем, що геть забув про небезпеку.

Раптом поблизу затріскотіли кущі, й перед Вивірчаком вискочив поранений тур. З шиї в нього цебеніла кров, він хитався й, здавалось, ось-ось упаде.

«Оце то здобич!» — подумав хлопець і хоробро рушив до пораненого тура, що саме впав на траву й важко відсапувався.

Тур підвів голову й великими очима глянув на хлопця. Вивірчак подумав, що тур хоче тікати, а тому схопив звіря за роги й притис йому голову до землі.

Але тур був іще не такий слабкий, як здавалося, а Вивірчак не такий дужий, як уявляв собі в мисливському запалі. Тур трохи підвівся, а тоді разом з Вивірчаком, який повис йому на спині, схопився на рівні ноги. Вивірчак тримався руками й ногами за кошлату шерсть тварини й чекав, поки знекровлений тур упаде.

Раптом поблизу завили вовки, зацькований тур жалібно замакав. Вивірчак здригнувся від жаху, а тур шалено помчав навітки.

Він біг через горби й видолинки, через галявини й чагарники, мабуть, не відчуваючи навіть, що несе когось на спині. Це була втеча від смерті...

А вовків уже й слід простиг...

У таборі діти забули про Вивірчака, захопившись новими забавами, а дорослі зажурено чекали на Гунача та Зайця.

Ще ніколи час не минав так поволі, як сьогодні. Не було вогню, а без вогню не було життя.

Мамутик чистив шкребачкою оленячу шкуру, час від часу суворо поглядаючи на Сову, нещасного охоронця вогню. Раптом ватаг випустив з рук шкуру й став напружено вслухатися. Інші ловці теж щось почули. Мамутик, Укмас, Жила та інші схопили зброю.

Жінки стривожились, а налякані діти збилися докупі.

Гей! Там поміж чагарниками мчить щось дивне. Чуєте тупіт? Тіло, немов у ведмедя, біг, наче в оленя... а що в нього на хребті?

— Тур, тур!

— Здається, поранений!

— А на ньому хлопець!

Весь табір переполошився.

Діти вже впізнали хлопця, що сидів верхи на турі, й галасують:

— Вивірчак їде!

Затріщали гілки, й закривавлений тур увірвався в табір. Ловці миттю оточили його.

Діти й жінки голосно верещали й захоплено плескали в долоні, а Копчем з радощів підстрибував і теж кричав на все горло.

Вивірчак, що сидів, припавши турові до хребта, підвів трохи голову й здивовано витріщив очі — він удома, в стійбищі, серед своїх.

Мамутик блискавично змахнув сокирою й ударив тура межі очі. Той упав на передні ноги, а двоє мисливців кинулися на звіра.

Вивірчак ніяк не міг отямитись, його обіймали, вітали, хвалили за хоробрий вчинок.

Замість колишньої сумної тиші в таборі запанував бадьорий гамір, жвавий рух. Навіть дорослі захоплено слухають Вивірчакову розповідь і супроводжують її гучними вигуками.

Мамутик вийняв із шкіряної торбинки гарний кресальний камінець, витесаний у формі гострого листочка, перед усім племенем похвалив Вивірчака за мисливську мужність і подав йому дорогоцінний листочок-ножик.

У Вивірчака спалахнули очі. Він схопив дарунок і притис до грудей. Давня мрія здійснилася! І він матиме спис, як справжній

мисливець. Буде вчитися, як полювати на сильного звіра. О, яке це щастя!

Вивірчак став героєм дня.

Плем'я ще буде свідком його славних подвигів, про які довго розповідатимуть біля таборових вогнищ.

НОВИЙ ВОГОНЬ

Сонце зайшло. Півнеба палало багряною загравою. Повівав прохолодний вітрець.

Матері скликали дітей спати.

Троє чоловіків і двоє жінок повернулися з лісу з сухим гіллям та оберемками хмизу.

— Для чого це? — процідив крізь зуби ватаг.

— Згодиться! Наші повернуться. Знову буде вогонь! — відповів Жила.

В таборі не було настрою до розмов. Навіть про славу Вивірчакову пригоду більше не згадували.

Мамутик розставив вартових і попередив, що вовки та гієни стають дедалі нахабнішими.

Місяць десь забарився, й, коли зійшов над лісом, все плем'я вже спало.

Десь опівночі вартовий Кумач почув якийсь підозрілий голос.

Кумач тихо гукнув іншого вартового — Жилу, й вони разом поповзли до кущів, звідки чувся стогін.

Місяць вплив з-за хмарок і кинув на зелену луку сніп сріблястих променів. Якась тінь повзла по траві. Може, гієна? Обидва вартові підкралися ближче й побачили, що це людина. Кинулись до неї — людина підвелася. То був Гунач!

Вартові підхопили ледь живого ловця під руки й повели до стійбища.

Першими на сигнал тривоги прокинулись Мамутик, Джган, Укмас, а за ними вже інші мисливці, готові відбити будь-який напад диких звірів або ворога.

Всі оточили Гунача.

— Ти не поранений? — стривожено допитували його.

Стомлений ловець покрутив головою і сів на траву, йому постелили хутро.

Відпочивши трохи, Гунач розповів слабким голосом:

— Я не поранений — лише стомлений. Заєць живий — поранений — он там унизу, в лісі. Через дві гори я ніс його на плечах. Не доніс — поклав під скелями й прийшов по вас. Гайда рятувати його!

Хтось приніс у шкурі води з потоку й полив на змученого Гунача.

Щастя, що обидва ловці залишилися живі! Їхня смерть була б великою втратою для Мамутикового племені, яке після втечі Забіяки та його дружків нещодавно втратило в бою ще двох хоробрих ловців...

Незабаром Гунач уже міг триматися на ногах.

Мамутик приніс кілька кісток, порубав сокирою й подав Гуначеві. Той жадібно смоктав з них мозок — найсмачніші ласощі для ловця.

— А вогонь ви не знайшли? — насмілився, нарешті, запитати засмучений охоронець вогню Сова.

Та Гунач не почув його.

— Ходімо! — звернувся він до ловців.

— Гуначе, зачекаємо до ранку! — пропонував дехто.

— Ти слабкий, хіба дійдеш?

— Заєць там лежить у крові, сам у лісі! — не поступався Гунач.

— Він почекає до ранку, а ти відпочинь, — наполягали ловці.

— Тоді піду сам, а ви залишайтеся! — сердито вигукнув Гунач і попрямував до лісу.

Мамутик крикнув:

— Гуначе, сам не підеш!

Він поділив ловців на два загони. Один загін залишився в таборі, а другий вирушив рятувати Зайця.

Гунач показував дорогу.

Ті, що залишились у стійбищі, проводили їх поглядами, потім знову полягали й вкрились шкурами.

Вартові обійшли увесь табір. Вовків поки що не видно.

Блідий місяць знову визирнув з-за хмар. Ніде ані шелесне. Ніч тиха-тиха.

Коли ж вранішня зоря запалила на сході небокрай і почали озиватися пташки, з лісових хащів виступила дивна процесія. Попереду крокували два мисливці, за ними четверо несли пораненого Зайця на носилках з віття, а ватаг ішов, підтримуючи Гунача. Похід замикали Щербатий Зуб та Вовчий Пазур, які тягли ведмежу шкуру, й кілька ловців із шматками м'яса в руках.

Вартові, вгледівши цей похід, підняли на ноги увесь табір. Діти кинулись назустріч ловцям і, миттю повернувшись назад, розповідали:

— Всі повернулись!

— Вполювали великого ведмедя!

— І вогонь є!

Сова, почувши, що несуть вогонь, кумедно застрибав на кульгавій нозі й радісно вітав прибулих, збуджено змахуючи руками.

Табір завирував.

Тільки-но поклали пораненого Зайця, Мамутик миттю роздмухав вогник із губки, що її обережно ніс у руді.

— Новий вогонь!

Полум'я палахкотіло, осяваючи все стійбище.

— Слава! Знову маємо вогонь! Гой, гой, гой, гой!

Хтось підкинув хмизу. Як приємно грітися біля вогнища! Геть смуток!

Чоловіки понастромляли м'ясо на рожни й пекли його, сівши в коло біля багаття. Жінки й діти були поза цим колом: місце біля вогню належало тільки чоловікам. Почесне місце — за вітром — завжди займав ватаг. Ось Мамутик уже котить велетенський камінь і сідає на нього. Золоті зернятка, вкраплені в камінний стілець, виблискують при сьайві вогнища.

Хоч багато подій трапилося за цей час, але ніхто не наважується почати розмову, поки ватаг племені не зайняв своє почесне місце. Тільки він має право порушити мовчанку.

Ось він уже починає говорити, його мова схожа то на шум лісу, то на тріск гілок, то на свист вітру, то на звірине ревіння. Все плем'я стежить за його губами, читає думки з виразу обличчя, з окремих звуків і рухів.

— Гунач розповість про все, коли відпочине. Що вогонь принесли — самі бачите. Я розкажу, як ми знайшли вночі Зайця. Чи ви вже приклали йому до рани подорожник? Гаразд, нічого, видужає. Знову бігатиме, бо на нозі в нього лишилось іще багато пальців. Але він втратив багато крові: Гунач довго вів нас лісом і плоскогір'ям. Раптом під скелею ми побачили вогник. Гунач сказав, що Заєць там. Ми відразу побігли на той вогник, але що ж побачили?

Біля згасаючого багаття Заєць захищається останньою головошкою від великого ведмеда. Ми вигукнули наше гасло й кинулись Зайцеві на допомогу... Тепер ви бачите самі, який то був страшний хижак! Такого хутра ми не мали ще ніколи...

— Але ж і добре ти йому дав, Мамутику! — прохопився один ловець.

— Замовкни! — наказав ватаг і мовив далі. — Ми врятували Зайця лише тому, що відвернули увагу ведмедя на себе. Бідолашний Засць не дочекався навіть до кінця боротьби й звалився біля вогню. Незабаром ми забили ведмедя. Подайте мені оту лапу, я засмажу її...

Тільки після цієї промови розпочалася жвава бесіда. Кожен щось знав, і кожен чимось цікавився.

Діти, широко розплющивши очі, слухали розповіді сміливих мисливців.

Розвиднілося. Сонце вже підбилося над ранковою імлою, але ще не гріло.

Жінки перенесли Зайця ближче до багаття, його нога вже була обгорнена листям і пов'язана ремінчиком. Рани й утома давалися взнаки, але хлопець жодного разу не поскаржився й не застогнав.

Гунач сидів біля нього й задоволено всміхався.

Мамутик понюхав печену ведмежу лапу, дмухнув на неї, міцними зубами відкусив шмат, а тоді подав ту лапу Гуначеві.

Всі присутні схвально бурмотіли. Гунач одержав від ватага найвищу нагороду. Бо й справді, Гунач найбільший герой племені: здобув вогонь, урятував друга...

Цей день і кілька наступних Мамутикове плем'я бенкетувало. М'яса було досхочу.

Потріскування вогню було для всіх членів племені найлюбішою музикою на світі. Вони були щасливі... Та чи надовго?

Незабаром трапилася нова подія. Одного разу, коли мисливці сиділи в колі біля вогнища, з лісу з тривожними вигуками вискочили діти й стрімголов помчали до стійбища. Попереду всіх бігли Копчем з Жабкою. Раптом Копчем почав відставати й зашкутьгав.

Мисливці повставали й, задоволено всміхаючись, дивились, як діти біжать наввипередки.

Вовчий Пазур зіпнувся на камінь, щоб краще бачити, й за хвилину забубонів:

— У Копчема щось на нозі — Жабка виграє! Та ні, це не гра. Бо Копчем повалив би Жабку в траву й не дозволив би дівчинці випередити його... Ні, це справжня втеча! Гей, щось трапилось!

Захекана Жабка сповільнює біг і кричить:

— У лісі вороги!

Умить усе плем'я було наготові. Воїни із зброєю в руках стали перед табором, щоб відбити напад. Жабка розповіла, що лісом просувається ватага людей. Скільки їх, сказати не змогла.

Гунач, який уже майже оклигав, сновигав по стійбищу, підганяючи тих, хто барився.

— Таки вислідили нас оті вовки. Я гадав, що там, біля річки, ми ошукали їх. А вони за нами аж сюди... Але ми не дамося.

Мамутик з кількома дужими воїнами причаїлися в чагарнику, щоб напасти звідти зненацька. Решта мисливців залягли в траву й чекали, коли ворог вийде з лісу. Бій, певно, буде запеклий. Якщо чужі ловці переслідували Гунача та Зайця аж сюди, то нелегко буде прогнати їх.

Тут із лісу вийшло кілька чоловік. Вони були при зброї, але сокири тримали за поясами, а списи — вістрям униз. Ні, це не заклик до бою! Двоє чужаків навіть ведуть за руки дітей, які відстали в лісі, йдуть прямо, не скрадаються, не ховаються...

Гунач крутить головою, затінює очі долонею й нерухомо стежить за невідомими ловцями.

Диви! Копчем із дрючком у руці став проти чужаків! Чому він не втік? Невже хоче битися з ними?

Мамутик висвистує сміливому хлопчині гасло племені, щоб той негайно повертався у табір. Але Копчем, кульгаючи, ступив кілька кроків назустріч чужакам і загрожує їм палицею. Ці щось кричать Копчемові, оточують його. Невже скривдять хлопця? Ні. Копчем повертається і, спираючись на ціпок, спокійно прямує разом з ними до стійбища.

Це вже дуже дивне! Хто вони, оті приходьки?

З чагарника озвалися голоси мисливців:

— Та то ж Забіяка!

— А біля нього Охунь!

— Кривий Ріг веде нашу маленьку Крушанку!

Відступники повертаються до свого племені...

Мамутик тихо засвистів, подаючи знак, щоб воїни поверталися до стійбища. А тут перелякані жінки збилися до гурту, готові на кривавий бій або на втечу. Ватаг відсилає їх до наметів. Хай працюють. Небезпека минула...

В таборі знову спокійно, немов тривоги не було.

Забіячин загін підійшов до самого стійбища, але біля першого намету зупинився. І Забіяка, й усі його спільники дуже змарніли, у кожного на тілі додалося рубців. Вони стоять мовчки й чекають, коли їх покличуть до вогню. Але ніхто не кличе. У таборі запанувала напружена тиша. Навіть малі діти не бігають і не галасують, а туляться до матерів. Намоченим хутром Дярга витирає Копчому розбитий палець на нозі; на непроханих гостей вона й не глянула.

Ніхто не говорить до Забіяки, ніхто не подає печеного м'яса його друзям. Видно, що Забіяка дуже збентежений таким байдужим ставленням племені. Він розгублено переступає з ноги на ногу, нишпорить очима по всьому табору, шукаючи хоч якогось співчуття.

Ловці з Мамутиком сидять навколо вогню, гризуть кістки й немов не помічають колишніх друзів.

Лише двоє малюків — Цебик та Жучок — уважно приглядаються до чужаків. Упізнають їх і пригадують деякі давні пригоди із часів спільного життя.

Жучок — пестунчик усього племені — раптом схопив Охуня за шкіряну накидку й потяг у табір до вогнища.

— Ходи, ходи! Маємо новий вогонь. Подивись!

Охунь спочатку покійно пішов за Жучком, а потім підхопив дитинча на руки й присів з ним до вогню, де в колі ловців раптом знайшлося вільне місце.

Другий малюк — Цебик — притяг до вогнища вельми схудлого Товстуна. І для Товстуна знайшлося місце. Товстун розгубився й не знав, куди очі подіти. Тримав хлопчика на руках, немов немовлятко. Цебик ненароком устроїв Товстунові в рота держак сокирища, а той від несподіванки похлинувсь і закашлявся.

Витівка малого всіх розвеселила, й над стійбищем розлігся веселий регіт:

— Цебик настроїв Товстуна на рожен! Га-га-га-га!

Цей сміх розтопив кригу в Мамутиковому племені. Забіяка та решта його друзів теж увійшли до стійбища й посідали до вогню. Ніхто не гнав їх, ніхто не докоряв — ні Мамутик, ні його дружина Дярга.

Згодом Забіячині друзі почали розповідати про свої поневіряння, про голодні мандри по світу й про те, як нині випадково знайшли в лісі залишки ведмедя. Чіткі сліди привели їх аж сюди.

Вивірчак, лежачи на шкурах, зі смаком гризе велику кістку.

Але що трапилось? Чому він раптом випустив кістку з руки й побіг із стійбища?

Вивірчаківі здалося, ніби він чує якесь гелгання. А може, він помиляється? Ні, ні — гелгання озивається знов!

— Гус-ко! Гус-ко! — кличе Вивірчак і мчить до потоку.

А там біля води, змахуючи крильми, витягнувши шию й роззявивши дзьоба, назустріч хлопцеві біжить гуска.

— Ох ти, волоцюго! — гукає хлопець, пригортає гуску до грудей і переможно кричить: — Бачите? Повернулася!

Діти посипали йому назустріч, кожне хоче погладити гусоньку. Вивірчак щасливий...

Сова підкинув у вогонь оберемок хмизу. Полум'я шугнуло вгору, розсипаючи віялом іскри.

Манюсіньке дитинча причвало до ватага й подало йому шматок руди із мерехтливими золотими зернятками. Мамутик узяв камінь у руки, хвилину тримав на випростаній долоні, та, побачивши в куцах чатуючу гієну, шпурнув ним по нахабному хижаківі.

Золото? Це лише іграшка для дітей!

Частина п'ята

НА БІЛІЙ СКЕЛІ

ХЛОПЧИНА Й МАМУТ

Засмаглий худорлявий хлопчина з насолодою обсмоктує кінчик гілки, яку тримав у руці. То Копчем, який разом з Вивірчаком щойно вигріб із розколини в скелі стільник, повний меду диких бджіл. Хлопчаки відбігли з солодкою здобиччю далеченько, та все ж кілька бджілок прилетіли аж сюди. Копчем обмахнувся гілкою й побіг далі. Але де це подівся Вивірчак? — озирається він на бігу.

А мед такий смачний! І ще жодна бджола не вкусила Копчема! Ой-ой! Цієї миті щось жагуче вколало йому шию. Хлопчина кинувся тікати від розлючених бджіл, перестрибнув валуни й майнув поміж соснами на Чорній скелі.

А Вивірчака й сліду нема. Він, мабуть, злякався бджіл. Ох, і насміється з нього Копчем біля вечірнього вогнища!

«Збіжу вниз і викупаюся», — подумав хлопчина, почісуючи покусані бджолами місця. Він скочив до води, розхилив ялинові кущі — і став наче укопаний.

Перед ним хлюпався у калюжі велетенський мамут з могутніми іклами.

Мамут устав і звів угору довжелезний хобот. Хлопчина застиг за кілька кроків від товстошкірого велетня, стискаючи в руках гілку, немов збирався боронитися цією нікчемною зброєю. Мамут захитав головою, тримаючи хобот угору. Хлопець і звір якусь мить нерухомо дивились один на одного.

Копчемові здається, що мамут дивиться спокійно й не заподіє йому нічого лихого. Ох, а ноги в мамута які страшні! Мов дуби, що їх і дорослий мисливець не обхопить. Хлопець миттю пригадав розповіді коло таборового вогнища про жахливу смерть ловців, розчавлених ногами розлючених мамутів.

Але цей мамут не злий, він не нападе на хлопця. Дивиться майже лагідно...

— Мамуте, облиш Копчема! — благально шепче хлопчина, з жахом утупивши очі у велетня.

Раптом мамут ворухнувся, нахилив голову й ступив до хлопця. Той блискавично крутнувся, кинув дрючок на землю й поліз на дерево. Та стовбур був грубелезний, і Копчем спинався дуже повільно.

На щастя, ноги в мамута грузли в багні, й поки велетень розхитувався, Копчем устиг схопитися за міцний сук. Тепер уже він повз швидше й незабаром видряпався майже на самий вершечок. Серце в хлопчини шалено калатає, обличчя пашить, тіло подряпане до крові.

Та велетенський звір і не думає нападати. Він мирно поскубує кущі, висмикує хоботом жмути трави, ламає гілки. Ось йому припала до смаку сосна, на якій принишк бідолашний хлопець, і мамут обламає з неї віття.

Від річки долинуло трубіння. То мамути скликають одне одного на спільну вечірню купанку.

Копчем на дереві й не дише. Ох, тільки б йому знову повернутися до таборового вогнища, до свого племені, до хлопців! Тепер він слухатиметься старших ловців, ходитиме по хмиз, ніколи не триматиме заплакану Жабку під водою, поки та аж не захлинеться; ніколи вже не кидатиме на вогнище горішків, що їхні вибухи так лякали всіх... Кращого хлопця за Копчема в племені не буде. Це така ж правда, як те, що його ймення Копчем! Ох, тільки б повернутися назад до стійбища!

Нарешті хлопчина сердито крикнув:

— Геть, волохатий мамуте! Облиш Копчема!

Глухе трубіння озвалося знову.

Копчем тремтить від жаху, хоч він сміливий хлопчина й зазнав уже чимало небезпечних пригод за мандрів по світу. І вміє вже сам полювати на дрібну звірину. Навіть ім'я дали йому завдяки одній ловецькій пригоді. Копчем пригадує, хоч це було два сніги тому, як далеко-далеко звідси, в інших краях, він грався з дітьми біля лісу й натрапив на сліди малого сарненьтка. Хлопці пішли по цих слідах і після довгих пошуків знайшли-таки спляче маля й напали на нього. Та сарненька копнуло хлопчика швидше, ніж той устиг придушити його. Відтоді всі в племені й стали звати маленького ловця «Копчем»... Ой, як приємно згадати часи перших полювань!..

Мамути затрубили знову.

Дерево раптом захиталось, його крона нахилилася набік. Мамут зламав хоботом товсту гілляку. Цієї миті сосна рвучко випросталася, й хлопчина полетів поміж гілками на землю. Мовчки, зціпивши зуби, він чекав, коли мамут розчавить його. Та мамут побіг собі, розмахуючи гілкою, й незабаром зник серед дерев. Певно, поспішав до води, до свого стада.

Копчем лежав на землі, зводючи дух. Тіло в нього боліло при найменшому порусі. Хлопчина, стогнучи, підвівся й почвалав

навпростець через гору до свого племені, яке отаборилося на Білій скелі.

Від вершини гори він збочив до річки й там вийшов на знайому стежку, що вела до стійбища.

Як далеко сьогодні до табору! І в лісі не видно нікого з племені. Ніхто не допоможе Копчемові. Напевно, всі посідали вечеряти навколо вогню. Хоч кричи, хоч не кричи — ніхто не почує.

Ой, як добре, що таборовий вогонь палахкотить поблизу, на Білій скелі, й що ватаг ще навіть не натякав про дальші мандри.

Мамутикове плем'я живе тут з весни, проте ще й гадки не має міняти свої ловища.

Стойбище розташоване в затишному місці, на стрімкій високій горі, понад річкою. За горою з півночі на схід простяглися розлогі степи, з яких звірина ходить сюди до водопою.

Мамутикове плем'я стало володарем на тутешніх скелястих берегах.

За річкою, в долині, живе ще одне мисливське плем'я, що знайшло в печерах Дикої Шарки захисток від хижаків та негоди. Шарківське плем'я часто ходить на лови уздовж берегів, де в просторах мочарах купаються носороги, а подекуди й мамути. Обидва племені уникають зустрічей, і досі між ними не було ще жодної сутички. Тут вистачає місця для обох племен, відокремлених одне від одного широкою долиною великої річки.

Коли Копчем доплентався до Білої скелі, вже стемніло.

Палаюче вогнище освітлювало стійбище Мамутикового племені. Жінки готували вечерю — пекли м'ясо над розжареним вугіллям. Діти бавилися в траві. Ватаг сидів на почесному камені біля вогню. Старші мисливці розташувались поруч нього.

У неглибокій ямці на розпеченій ріні турботлива Дярга смажила ватагові рибу.

Останнім часом ватаг чогось заслаб, тож зараз він не говорив, а лише слухав. Найцікавішою новиною було те, що до річки прибувало невелике стадо мамутів. Мабуть, їх сполошили десь неподалеку, й вони прийшли сюди...

Цього літа Мамутикове плем'я не вполювало ще жодного мамута. А яка це жадана здобич! Навіть один упольований мамут надовго забезпечив би плем'я їжею, а тверду мамутову кістку можна було б

виміняти на кресальне каміння, якого зараз так бракує. Завтра будуть великі лови! До них треба підготуватися як слід.

Раптом хтось озвався з лісу. Щербатий Зуб підвівся й вигукнув гасло Мамутикового племені. Слабкий, уривчастий голос почувся знову.

Ловці затамували подих і вслухалися. Голос був наче незнайомий, чужий. Хто б це міг бути?

— Не наш! — вирішили ловці.

Лише Вивірчак стурбовано закричав:

— То Копчем! Я впізнав його голос. Щось трапилось. Біжімо!

Кілька ловців побігло вниз. Вивірчак мчав попереду.

За хвилину ловці принесли непритомного хлопця. Поклали його перед ватагом, але тут Копчем розплющив очі й усміхнувся.

— Забився! — мовив ватаг, обмацавши подряпаного хлопця, й додав: — Швидко одужає!

Плем'я задоволено загомніло, й мисливці почали гадати, що могло Копчемові статися.

— Руйнував воронячі гнізда?

— Упав з Чорної скелі?

Гунач міркував, що Копчем, може, намагавсь уполювати великого звіра. Інші ловці були такої ж думки й докоряли хлопцеві за те, що він порушив мисливський закон, який гласив: «Нікому не дозволено самому полювати на великого звіра!»

Ватаг наказав нагодувати хлопчину, й Дярга клала Копчемові в рот печену рибу. Сам ватаг узяв собі інше м'ясо, хоч воно було гірше за рибу й затверде для хворого.

Копчем стогнав, але охоче їв теплу їжу. Коли він наївся, ватаг знову підійшов до нього й докірливо сказав:

— Копчем, неоперене пташеня, випав із гнізда!

У відповідь хлопець сказав лише:

— Мамут!

— Ой-йой-йой! — загомніли ловці й миттю з'юрмилися біля хлопчини.

Копчем мусив розповісти про свої знегоди.

— Бридкий мамуте, ми тебе провчимо! — грозився Вивірчак у напрямку лісу.

— Зажди, злий мамуте, скоро сонце висушить твої кишки! — сердито бубоніла беззуба Верба, найстаріша жінка в племені.

Вона принесла мокре лисяче хутро й поклала Копчемові на груди. Крім неї, про Копчема вже ніхто не дбав...

НА МАМУТА

Вогонь уночі підтримували по черзі. Вранці Зозулька розповідала, що з нею трапилося, коли вона чергувала біля багаття. Гієна заповзла до стійбища, схопила ногу нещодавно впольованого молодого тура і утекла десь у долину.

— Ось за тим вільшняком сховалася, — показувала дівчина.

Ловці оглянули землю навколо стійбища й справді знайшли сліди гієни. Відразу, схопивши списи й палиці, кинулись униз по сліду.

— Гей! — гукнув могутнім голосом Мамутик.

Розпалені ловці миттю зупинились.

— Сюди! — наказав ватаг і дуже закашлявся.

Він намагався приховати від племені, що його трусить лихоманка.

Ловці мовчки повернулися на Білу скелю.

Після скудного сніданку плем'я подалося оглядати дорогу мамутів. Протоптана звірами стежка вела долиною до води. Слабий ватаг мовчки уважно придивлявся до слідів.

— Ека-ека-ека! — сказав він ловцям. Тобто: один, два, три мамути!

Коли ж Мамутик оглянув сліди ще й біля вирваного дуба, то сповістив:

— Мамутів — рука! — й показав розчепірені пальці, тобто загалом п'ять мамутів.

Ватаг повів своє плем'я через рідкий сосновий ліс до вершини гори, там звернув убік і рушив до поблизьких пісковикових скель. Але незабаром ватаг зупинився і показав на вимитий водою видолинок, яким пролягла дорога мамутів.

— Пастку — тут! — вирішив ватаг і сів на повалене дерево.

Всі негайно взялися до роботи. Вибирали пісок, глину й каміння, длубали ґрунт грубелезними дрючками, працювали так, що аж піт з них градом котився. Яма глибшала. Та ватаг квапив ловців і посилав на Білу скелю по жінок та дівчат, щоб ішли на підмогу.

Сонце підбилося високо, коли ватаг дозволив перепочити. Яма була вже велика. Жінки та діти наламали гілля й замаскували ним пастку. Зверху накидали глини, трави й листя, а тоді прибрали навколо ями, й плем'я весело рушило до стійбища на Білій скелі. Дорогою Мамутик спирався на сучкуватий костур.

Між тим вартові жінки приготували із залишків м'яса обід для зголоднілих ловців.

Мамутик відмовився від їжі. Він кашляв і все поглядав на ліс, ніби сподівався, що здобич уже в пастці. Коли ж побачив, що навкруги панує тиша та спокій, поволі обійшов верхівку гори і стурбовано задивився на похмурий захід.

Ловці спочивали й стежили за зграєю диких качок над річковим островом. Тепле сонце приємно пригрівало натруджені тіла. Часом дехто висловлював здогад, скільки ще разів сонце обійде небо, поки їм пощастить уполювати мамута. Але всі сподівались, що досвідчений ватаг вибрав для пастки найкраще місце. Мамутове стадо, напевно, довго ще перебуватиме в цій країні, бо його тут ніхто не турбує, а навколо вдосталь паші.

Від пісковикових скель через плоскогір'я, а потім лісом продирається молодий мамут і, погойдуючись, сходить до води. Дорогою він ламає смерекове та ялинове гілля й ласує ним. І раптом — гуп! — мамут опинився в ямі. Заревів од люті й забив ногами по купі гілля.

Ловці на Білій скелі почули його ревіння. Втоми наче й не було — всі щодуху майнули до пастки. Жінки й діти — за ними. Копчем теж поспішає щосили. Лише інколи зупиняється, щоб звести дух.

З радощів усі пустились у нестримний танець навколо ями. Потім назбирали купу важкого каміння й добили знесилоного звіра. Знову вибухнули веселощі — всі сподівалися на багатий бенкет.

Але бенкет не відбувся.

Хворий ватаг, зціпивши від болю зуби, причвалав до тих, що несамовито веселилися, й кількома вигуками, схожими на вовчий гавкіт, наказав повиносити з ями відрубані шматки м'яса, вже нанизані на жердини, й дбайливо сховати, бо скоро почнеться буря.

Небосхил на заході оповили чорні хмари. За хвилину зашуміли віти, загойдались дерева, вітер здійняв хмари дрібної пилюки з висохлих багновищ і сипонув нею, мов снігом, у найскаженішу заметіль. Загуркотів грім, і з неба ринула страшенна злива.

Коли буря вщухла, ловці, протираючи очі, повиповзали із сховищ. Повсюди височіли замети жовтої пилюки, яку дощ перетворив на болото. Мамут у ямі був геть засипаний.

Ловці забрали врятовані шматки м'яса й подалися до стійбища на Білій скелі готувати вечерю.

Аж у стійбищі зник вогонь!

Немає вогню! Знову немає вогню!

Ой, нещастя! Лихо, лихо!

Всі побігли подивитися на мамута, а вітер тим часом порозкидав головешки й дощем та пилюкою задушив полум'я. Гой, гой, немає вогню, щоб спекти м'ясо...

Над лісом лунають жалібні зойки. Копчем заливається сльозами від щирого смутку. О, яке горе несподівано впало на плем'я. Копчем не забув, як тяжко жилося без вогню в печері або тоді, коли потік залляв багаття. О, як клялося тоді плем'я, що берегтиме вогонь, що вогнище вже ніколи не згасне! А як важко здобули вони новий вогонь! І ось

нині плем'я знову залишилось без вогню, й ніхто не знає, чи ще здобудуть його. Лихо, лихо всім!

Копчем уже дорослий хлопчина. Він принесе вогонь. Так, він дасть племені вогонь! Копчем дужий, сміливий і меткий — та й тіло в нього вже не болить...

Копчем глянув на заплаканого Вивірчака й знаком покликав до себе. Копчем відкріє другові свій задум. Вивірчак надійний хлопчина, найкращий у племені. Друзі разом вирушать шукати новий вогонь... Копчем нічого не боїться, а треба буде — то й життя віддасть!

Ловці шукають винного, який занедбав свій обов'язок і накликав на плем'я таке лихо. Хтось вигукнув:

— Сьогодні Вовчиця вартувала біля вогню!

До згаслого вогнища пробирається розлючений Забіяка, вимахуючи замашним дрюком:

— Де вона, де вона? Забіяка покарає! Ватаг — глина!

Забіяка відшукав зіщулену Вовчицю й так ударив її, що вона покотилась аж на самий край скелі. До Вовчиці підбігло дитинча й ненависним оком глянуло на жорстокого Забіяку.

Інші ловці лише тихо замурмотіли.

Забіяка схопив пришикле дитинча за руку й кинув ним об землю. Та Забіяку самого цієї миті штовхнув Мамутик, аж той поточивсь і, втративши рівновагу, скотився схилом гори й ледь утримався на прискалку. Пополотнілий Мамутик важко сів на свій стілець біля згаслого вогнища.

Перелякане маля лежало на землі біля своєї непритомної матері.

Забіяка, видершись нагору, злорадно вишкірився, але ніхто не звернув на нього уваги.

Значить, плем'я не схвалило його поведінку.

Старші ловці оточили ватага й радяться. Мамутик каже, що мокрі недогарки вже не роздмухати, що вогонь зник остаточно, що в них немає навіть вогняного каменя для кресання!

Тепер сивий Гунач щось пропонує й показує кудись удалину, за річку.

Рада мисливців визнала його слова розумними, ватаг теж схвально кивав головою.

Гунач підвівся й сказав, що знову, як і торік, піде по вогонь до чужого племені за великою річкою. Але цього разу ловці не

погодились. Адже в племені є кілька юнаків, які не злякаються небезпеки, — нехай вони теж покажуть, на що здібні!

— Хай іде Мамутик! — вигукнув Забіяка. — Він дужий і досить сміливий! Га-га-га!

Всі знали, що кількаденна хвороба виснажила Мамутика, що він навряд чи витримає важку дорогу. Тому ловці гримнули на Забіяку, щоб мовчав з такими порадами. Вовчий Пазур, Укмас, Сова, Кумач, Щербатий Зуб, а поперед усіх Копчем з Вивірчаком зголосилися йти по вогонь.

— Піду я, — після хвилинного вагання рішуче заявив Мамутик. — Сам принесу вогонь — або загину!

Він відкашлявся й мовив до присутніх ловців:

— Забіяка добре сказав. Піду. Ви залишитесь — слухайте Гунача!

Ловці погомоніли й погодились:

— Щасливо повертайся!

— Але з вогнем! — ущипливо додав Забіяка.

— Візьми нас з собою! — благали Копчем з Вивірчаком.

Мамутик усміхнувся до хлопців і згодом сказав:

— Ти, Копчеме, хотів іти по вогонь і тоді, з Гуначем. Гаразд — підеш! Вивірчак зачекає тут. Більше розвідників — більше небезпеки. Самі впораємося, Копчеме! Дярго, дай мені фарбу!

Дярга подала Мамутикові грудку мокрої глини, й той намалював Копчемові на чолі та на грудях жовті рисочки й кружечки — чародійний знак, що захищав від нещасного випадку. Такий же знак намалювала Дярга й Мамутикові.

— Жаль відпускати тебе, — мовила дружина на прощання. — Ти ще надто слабкий.

— Прогулянка не зашкодить мені, — твердо відповів Мамутик. — Переді мною велика мета, і я вже відчуваю, як сила клекоче в мені. Може й загину, але не здамся!

Мамутик з Копчемом зійшли до річки, спустили на воду схований човен і попливли. З табору на Білій скелі плем'я дивилось їм услід. На найвищому місці на скелі нерухомо застиг Вивірчак, заслоняючи рукою очі від сонця.

Човен, зроблений з вигнилого й трохи випаленого стовбура, спочатку закрутила стрімка вода, але згодом ловці дісталися на глибше місце й швидко попливли вперед. Вони сиділи на стовбурі верхи, а

веслували крислатими гілками. Зброю сховали в дуплі свого примітивного човна.

Білу скелю оповила тиша. Ловці мовчки дивилися у далечінь.

Старий Гунач підвівся, вийшов на вершечок скелі, простер руки й вступив погляд в обличчя багряного сонця.

Тільки-но сонце торкнулося землі, як старий ловець ніби виріс, в очах його спалахнуло натхнення й з вуст полилися схвильовані звуки.

Гунач уславляв життєдайне сонце:

Сонце моє!
Ти даєш мені тепло!
Грієш тіло моє!
Вранці знову приходь!
Втішай серце моє!
Добрі вісті принось!
Сонце моє!

Сонячний диск уже зник за обрієм, а плем'я все ще зачаровано дивилось на захід.

Нарешті розстелили шкури й уклалися спати. Вивірчак ліг останній.

ПО ВОГОНЬ

Надвечір Мамутик з Копчемом підпливли до берега, сховали човен в очереті, а самі вийшли на стежку, протоптану звірами до водопою. Ступивши кілька кроків, Мамутик раптом свиснув — і обидва ловці миттю залягли в кущах. Над водою стояв могутній зубр з телятком.

Минула хвилина напруженої тиші.

З безмежних лісових хащів, що починалися тут, почулося протяжне ревіння, й могутнє котяче тіло виповзло неподалеку з тіні.

— Лев! — затремтіли ловці.

Найстрашніший хижак усіх часів, велетенський печерний лев, готувався до нападу.

Печерний лев — найбільший пострах для ловців, його барлога ще ніхто не бачив — кожного слідопита чи випадкового мандрівника, що наближалися до скель над Дикою Шаркою, лев одним ударом могутньої лапи валив на землю, а потім роздирав. Шарецьке плем'я нестямно боялося його: торік хижак задушив трьох ловців. Тож плем'я змушене було покинути Дику Шарку і отаборитися віддалік, на просторій долині.

Лев знову заревів. Скелі за рікою глухо відлунили. Зубр подався назад і трохи не наступив Копчемові на ногу. Обидва ловці підхопилися й закричали, немов перед смертю. Лев підвівся, забив хвостом, по землі — угледів людей...

І ось в один бік біжить зубр з телям, в другий, до води, — Мамутик з хлопцем. Ловці, не зводячи духу, шугнули в комиші, одчайдушно розсуваючи їх, добігли до човна, полягали на нього й чимдуж попливли на плесо.

Вже давно згасли останні сонячні промені на заході й пільма оповила вершини, коли обидва ловці наважилися знову вийти на берег. Вони зійшли на довгастих гребінь гори й густими заростями почали спускатись у міжгір'я.

Шарецьке плем'я вже давно відпочивало в своєму стійбищі. Потомлені люди спали між чотирма захисними вогнищами. Навколо вогнищ валялись обпалені й потрощені звірячі кістки, скалки кресального каменю, шкрябачки та клепала для вичинки шкур.

Викрасти вогонь — це значить викрасти ловецьке щастя. Тому кожне плем'я охороняє свій таборовий вогонь перед чужаками. Хоробрий Мамутик може заплатити за його викрадення життям. Досить лише наступити на суху гілочку або спіткнутись — і розпочнеться жорстока погоня не на життя, а на смерть.

Леопард не підкрався б тихіше, ніж гнучкий Мамутик, який навкарачки нечутно дістався аж до самого вогнища. Мамутик спритно витягає обгорілу гілку й, немов поранений сайгак, мчить у лісові хащі. При такому поспіхові він і не помітив, що Копчем витяг головешку з іншого багаття й щось туди кинув. Мамутик поспішає до гребеня гори. Інколи йому здається, що він ось-ось упаде від знесилля й уже не встане.

І Копчем мчить стрімким схилом угору. Він геть подряпаний терням та ожинням.

Кожен тікає іншою стежкою, щоб хоч одному пощастило врятуватися, коли виникне погоня.

Копчем посковзнувся на росянистій траві, але встиг схопитися за якийсь колючий кущик. Гірше було те, що під час падіння від головешки відламався обпалений шматок і тепер лише на кінчику її ще трохи жевріло. Копчем обережно дмухнув, пломінець спалахнув, і хлопчина, задоволено прицмокнувши, знову побіг до верхівки гори. Тут перед ним на малій галявці блимнула якась світла іскорка.

«То, напевно, Мамутик!» — подумав Копчем і проскавучав гасло племені. Відразу почув тиху відповідь.

Мамутик уже чекав на Копчема. Він важко дихав, очі в нього гарячково блищали. Та ватаг не піддавався слабощам. Він виконає своє завдання або загине. Мамутик підвівсь і приклав гарячу головешку до жевріючої Копчемової. Запалахкотів веселий вогник. Мамутик з Копчемом побігли поруч. Сподівалися, тепер їм уже ніщо не загрожує. Вони вже відбігли досить далеко, а чуже плем'я між чотирма вогнищами, мабуть, спокійно спить собі.

Раптом над долиною розляглися тріскучі вибухи.

— Що це? — злякався Мамутик, сторожко прислухаючись.

Копчем захихикав.

Знов вибухи!

Копчем сміється голосніше.

— Чого це ти, Копчеме? — підозріливо допитується Мамутик.

— Копчем — трохи горішків — у вогонь... — признався бешкетник, шулячи вуха, та відразу ж відскочив, бо розлючений Мамутик хотів припекти йому гарячою головешкою тіло.

— Копчем — нерозважний малюк, а не молодий ловець, — докоряє Мамутик юнакові, котрий своєю витівкою переполошив, мабуть, усе

плем'я.

Копчем біжить схилом до річки, йому весело, і він уже не боїться, що шарецькі ловці помітять їхні палаючі головешки. Звичайно, коли б горішки вибухли раніше, розпочалася б дика погоня. А Мамутик цього не витримав би, — аж тепер зрозумів хлопець. Та все минулося, гребінь гір ховає, і вже не треба так поспішати. Копчимова гілка гарно розгорілася, навіть дмухати на неї не треба. І Мамутик вже, напевно, не сердиться.

Захеканий Копчем зупинився, щоб зачекати на змученого Мамутика.

— Мамутику, — почав Копчем, — а таки гарно: вартовий спить біля вогню — раптом бух! бух! бух! — гарячим горішком дістає по носі! Ги-ги-ги!

— Шибенику! — лагідно насварився ватаг і смикнув хлопця за вухо.

Хоч було й не дуже боляче, але Копчем навмисно голосно заскиглив.

Біля річки відшукали схований човен. Перш ніж на нього сісти, розклали в захистку на березі маленьке вогнище. Коли вже червоних жаринок було багато, Копчем відірвав шмат дерну, згорнув туди жаринки й поніс до човна. Та лише ступив два кроки на хиткому човні, як той гойднувся, і Копчем стрімголов полетів у глибоку воду. Жаринки зашкварчали...

Копчем добре плавав і швидко вибрався на берег. З жалем дивився на воду й зажурено почмихував носом. Дерен з вогнем пішов на дно річки.

— Що ж, доведеться знову йти по вогонь! — удавано серйозно мовив Мамутик.

Копчем заплакав.

Мамутик нахилився і почав роздмухувати кілька жаринок, що їх він назгрібав серед приску на березі. Хлопець повеселішав, підскочив до ватага й цього разу переніс жаринки в човен без будь-яких пригод.

Тихою ніччю двоє ловців пливло по річці.

На сході ще й не світало, коли вони дісталися до Білої скелі.

Старий Гунач, якому вночі було так холодно, що він не міг і заснути, стояв на вершечку скелі. На блискучому плесі Гунач помітив

напівзакурений стовбур, а на ньому дві маленькі чорні постаті. Це вони! Та де ж вогник?.. А замерзлому Гуначеві так хочеться погрітися!

Нарешті човен пристав під скелею.

Зашаруділи гілки в хаші, й у стійбище на Білій скелі ввійшли два змучені мандрівники. Гунач тихенько привітав їх — не хотів будити всіх, раз вогню не принесли.

Але веселий Копчем уже роздмухує гарячі жаринки на дерні, якого досі ховав.

Гунач заверещав з радощів, і все плем'я вмить прокинулось.

Знов є вогонь! Слава, слава вогню!

Полум'я шугає високо. Якщо шарецькі на світанку подалися на лови, то вони помітять на Білій скелі яскраве вогнище.

Обох сміливців оточили заслуженою пошаною. Та Мамутик не радіє разом з іншими. Він лежить, зіщулившись, і кашляє. То його трясє лихоманка, то заливає піт. Вовчий Пазур з Гуначем переносять хворого ватага до вогнища й стелять хутра на плоску брилу. Мамутик труситься ще дужче й просить хутра ще й ще. Дярга обіклала йому тіло нагрітим камінням, загорнутим у шкури.

Нарешті лихоманка минула, й Мамутик заснув. Дярга сиділа біля нього й час від часу підкладала в постіль тепле каміння.

Жила покликав Забіяку:

— Ходи погрійся!

Забіяка буркнув:

— Мені не холодно!

Гунач узяв шматок м'яса, загриб його в гарячий присок — старий міг їсти лише добре спечене, сире не жувалося. Він казав, що м'ясо, спечене в приску, має смачний солоний присмак. Солі тоді ще не знали.

Гунач почав розповідати таке:

— Давно. Я маленький. Ми без вогню. Буря залляла все. Ми не пекли. Не гріли ніг. Трісь! Відламався кусок сонця. Пролетів стрілою крізь хмари. Ревів голосніше, ніж стадо спійманих мамутів. Уп'явся в бук і розколов його. Я впав. Скочив — дерево горіло. Багато вогню було!

Так блискавка допомогла тоді племені познайомитися з вогнем. Так само од блискавки пізнали вогонь первісні люди і в найдавніші епохи.

Ловці мовчки дивляться на вогонь; їм гарно. Всі радіють з щасливого Мамутикового повернення. Про такого ватага кожне плем'я може лише мріяти.

Вивірчак стусонув Копчема в спину:

— Розповідай, як то вам пощастило!

І ловці зразу ж:

— Хочемо чути Копчема!

Жила підштовхнув хлопчину ближче до світла. Той розказує, вимахуючи руками. Плем'я напружено слухає про нічну пригоду.

На сході блідне обрій. Поблизу в лісі зацвірінькала пташка.

Коли сонце зійшло, плем'я подалося на лови. Мамутикові ловці завзяті. Хоч у них замало ловецького знаряддя, та під час ловів їм допомагають спритність і витривалість. Вони добре знають дичину, кмітливі слідопити, вміють нечутно підкрастися до звіра та влучно і безстрашно завдати йому смертельного удару.

Кожен ловець-мастак у своїй справі. Довгань Прудконогий, якому суха смерекова гілка колись виколола око, вміє вигуками, гарчанням, свистом та нявчанням наслідувати звірині голоси й вабити здобич. Особливо гарно приваблює він сарн, посвистуючи в тоненьку рурочку з березової кори.

Вовчий Пазур найкраще витягає оленячі жили на нитки й плете з них сильця та сіті. Найспритніше ловить у пастки білих лисиць та росомах. Ось що придумав Вовчий Пазур: підніме тяжкий повалений стовбур, підіпре його так, щоб при найменшому дотику до підпорки він упав. До підпорки прив'яже шмат м'яса, а коли хижак вчепиться в принаду, стовбур негайно придушить його.

Вовчий Пазур завжди знає, де треба ставити пастку на вовків, ведмедів, гієн, носорогів.

Ватаг перевершує всіх вправністю, з якою відколює від кресального каменя гостролезі ножики та ладнає кам'яні сокири з роговим сокирищем. І найзручнішу гілку для лука вибере лише він. Вона буде гнучка й не ламатиметься.

ДИКІ КОНІ

Дві жінки залишилися біля хворого ватага та малих дітей і виготовляли з кісток вістря для списів та гарпуни.

Молодий Стопка, якому ведмідь покалічив ногу, сидить біля вогнища, трощить каменем оленячі кістки, висмоктує з них мозок і згадує про недавній ранок, коли він, шукаючи суниці та мед диких бджіл, побачив біля річки Рокитки табун коней. Стопка якусь мить дивився на них, а тоді побіг ліском до Білої скелі сповістити плем'я. Йти було важко. Стопка кричав, але ніхто не чув його. Прибіг, коли було вже пізно.

Поки скликав плем'я, дикі коні забігли за скелі й шаленим галопом помчали по плоскогір'ю. Це була велика втрата для племені, бо такого великого табуна тут іще ніхто не зустрічав. Ото було б м'яса! А може, табун ще повернеться...

Поринувши в думки, юнак узяв кусок оленячого рога та скалку кресального каменю й став скребти ріг біля розсохи. Незабаром Стопка пробив ріг наскрізь. Задивився на лискуче річкове плесо та на гірські вершини, що гарно синіли вдалині.

Чи повернуться коні? Чи зможе Стопка полювати на них? Ех, лови на коней! Стопка згадав, як торік плем'я ловило їх. Тоді в Стопки були ноги цілі, він міг бігати...

Хлопець почав різьбити на поверхні рога якісь риси і — диво! — вирізьбив коня.

Радіючи з успіху, він вирізьбив іще трьох коней. Ото всі дивуватимуться його хистові!

Сонце вже стояло високо, коли в стійбище примчав задиханий Вивірчак і сповістив, що табун коней з'явився знов.

Вивірчаківі вигуки розбудили Мамутика. Ватаг, геть мокрий од поту, підхопився, витер хутром обличчя й сказав, що він уже одужав і піде на лови. Даремно Дярга вмовляла його:

— Не ходи нікуди. Ліпше вогонь стережи!

Мамутик розсердився:

— Чи я вам жінка?! Вже тільки в сторожі й годен?! Ні, не такий я ще каліка! Вилежався! Годі!

Підскочив Вивірчак і подав ватагові спис. Мамутик устроїв пальці в рот і оглушливо засвистів. Негайно позбігалися всі ловці, які були поблизу.

— Гайда! — рішуче гукнув Мамутик до Вивірчака та Копчема й рушив уперед, спираючись на великий спис.

Він хитався, йшов кволо, але не піддавався. Неподалеку на полянці на нього чекали ловці. Вони увітали ватага бадьорими криками й показали на великий табун диких коней удалині.

Сьогодні буде славне полювання! У ловців палали очі. Мисливський запал розбурхав їм кров. Кожен мріяв відзначитися. Жінки і підлітки теж візьмуть участь у ловах — виганятимуть коней. Ніхто не байдикуватиме, коли чекається на таку багату здобич.

Після короткої наради ловці за Мамутиковим наказом розбилися на невеличкі загони. Одні стали чатувати біля шляху, де була колись пастка на мамутів, інші подалися на плоскогір'я, де паслися коні. Обійшли табун, але сторожкі тварини зачули ловців і помчали на широку половину за Білою скелею.

Тоді вискочили ловці, що ховались біля пастки, й погнали коней на високий хребет над річкою. Решта ловців миттю заступила табуну дорогу до води.

Жінки та діти поквапливо запалювали головешками суху траву на гребені гори, й східний вітер гнав дим прямо на табун. А поміж вогнями гасали дітлахи й несамовито горлали. Зацькований табун щораз ближче підбігав до скелястого урвища над річкою.

Ватаг подав знак, і враз усі ловці з грізним галасом, розмахуючи палицями та сокирами, кинулися до коней. Вони гнали табун на край урвища. Двоє коней в шаленому розгоні сторчма покотилися вниз.

Решта спробувала повернути, але з двох боків дорогу заступили ловці, а посередині швидко розповзався вогонь.

Вожак-жеребець перелетів над палаючою травою у тому місці, де кам'янистий ґрунт поріс ледь-ледь. Інші коні кинулися за ним, і незабаром один за одним зникли вдалині.

На самому гребені гори, між двома чагарниками, відважний Забіяка спробував налякати табун. Та дикі коні збили ловця на землю й промчали через нього. Поблизу цієї миті нікого не було, щоб прийти Забіяці на допомогу. Дим палаючих кущів заслонив од усіх останній хоробрий учинок ловця.

Тим часом діти криком та камінням налякали двох коней та лоша, й ті повернули назад. Ловці притисли їх до краю урвища. Лоша намагалося десь зачепитися, але нестримно полетіло вниз. Двоє коней з поламаними ногами вже лежали під скелею. Лошатко покульгало до води, й течія підхопила його.

Поранених коней добили камінням. Тих, що скотилися до води, повитягали.

Все плем'я зійшлося тепер на березі під горою.

Укмас підходить останній і несе в руках гарне вовче хутро. Розповідає, що Забіяка лежить мертвий на гребені гори, — оскаженілі коні розчавили його... Укмас повернув труп обличчям до сонця й понастромляв навколо нього в землю гілок.

На мить запала тиша. Діти тулилися до матерів, ловці вражено дивились один на одного. Забіяка загинув!

— Ні з ким не дружив!

— Добре вчинили коні!

— Вовки його з'їдять!

— Матимемо спокій!

— Але він був добрим ловцем!

— Нам бракуватиме його!

Згодом прийшли ще кілька жінок з дітьми, які десь забарились, а з ними й Мамутик.

Жінки почали пекти й коптити м'ясо. Чоловіки відпочивали й захоплено розповідали про свої подвиги під час сьогоднішніх ловів.

Хороший настрій охопив усіх. Навіть ватаг забув про втому й гаряче вихваляв мужність своїх ловців. Дярзі вже не треба розпикати каміння.

Мамутикове плем'я задоволене.

ОБМІННА ТОРГІВЛЯ

Наступного дня Мамутик вирішив, що племені треба поновити запаси кресального каменю. М'яса зараз у них удосталь, тож треба виготовити зброю й знаряддя до приходу суворої зими.

Ватаг звелів зібрати добро племені — оленячі роги, різні хутра та шкури — й вирядив чотирьох чоловік з цим вантажем у дорогу, десь виміняти що-небудь. Чотирьох ловців переправили через річку аж за острів. Звідси вони пішки попрямували на південь, несучи на головах повні торби добра. Ген у долині великого потоку в'ється синій дим над вогнищем дружнього племені. Мамутикове плем'я вже раз дуже вигідно обмінювалося з ним.

Могутній потік обмивав скелю трохи нижче велетенської печери, в якій узимку знаходили притулок тамтешні ловці.

На прискалку перед печерою горіло таборове вогнище. Мамутикові посланці здалека вигукнули своє гасло, викликаючи кого-небудь з табору. Місцеві ловці посхоплювались і відповіли на вигуки, впізнавши друзів.

На привітання підійшли до гостей і, нахилившись, потерлися носами об їхні носи, а потім поплювали в долоні й погладили Мамутикових посланців по обличчю.

Обряд привітання було виконано за вимогами мисливських звичаїв.

Гості розклали свій товар і попросили навзамін кресального каміння.

Ватаг місцевого племені трохи покомизився, але потім погодивсь і разом з двома своїми ловцями попрямував углиб печери. Це була не дуже широка, але досить довга галерея у вапняковій скелі. Один з ловців присвічував палаючою гілкою. Так вони пройшли темним гротом кроків сто і опинилися на складі кресального каменю тутешнього племені. Ловці взяли по кілька каменюк і, повернувшись назад, поклали їх на купу перед Мамутиковими посланцями. Ті навіть не поворухнулися й лише мовчки дивились на багаття.

Тоді місцевий ватаг підвівся знову і, як і вперше, разом з двома ловцями приніс із темної печери ще кілька каменюк. Цього разу гості закивали головами. Торги відбулися.

В такий самий спосіб місцеве плем'я купувало кресальний камінь від інших мандрівних родів. У Чехії ж свого кременю майже немає. Ще за прадавнини його приносили десь аж із Бельгії або з Балтійського узбережжя як дорогоцінну річ для обміну на верхньому Дунаї, на Мораві та в Чехії.

З нагоди вигідних торгів гостей добре почастували. Під час гостини місцевий ватаг сказав, що його плем'я радо зміцнило б дружбу з Мамутиковим племенем родинними зв'язками. Тут він гукнув на двох високого зросту дівчат, котрих плем'я охоче поміняло б на двох дівчат з табору на Білій скелі.

Посланці погодилися, щиро попросилися й повели місцевих дівчат до свого стійбища. Разом з ними вирушило двоє місцевих ловців, щоб вибрати собі жінок на Білій скелі.

Надвечір вони дісталися до Мамутикового табору. Плем'я раділо: як є кресальний камінь, то знову буде багато ножів, стріл, гарпунів. Чоловіки відразу заходились відбивати гострогранні скалки для знаряддя.

Ловці працювали старанно. Ножики прикріплювали до кістяних держаків або настромляли на дерев'яні ручки. Інколи в держаках просвердлювали дірки, щоб ніжик можна було повісити до пояса.

Крім кременю, застосовували й місцеве каміння, що його приносили річки, — кришталь, роговик, халцедон, яшму, сланець та порфір. Але найкраща зброя та знаряддя тільки з кременю!

Обидва мисливці з дружнього племені вже вибрали собі по дівчині, побажали тутешнім успішних ловів і повели дівок до себе додому.

Мамутикове плем'я відпочивало кілька днів.

Видужалий Мамутик казав, що треба напасти на родину печерних ведмедів, які примандрували звідкілясь і оселились на піскових скелях понад річкою. Там на південних схилах ведмеді мають багато барлогів. Ці хижаки вже роздерли одну жінку з племені й покалічили хлопця, який захищав її.

Бій з ведмедями вимагав старанної підготовки.

Було вироблено кілька нових луків, списів та сокир.

Жінки казали, що тепер Мамутик неодмінно здобуде собі гарну ведмежу шкуру.

РОЗВІДНИКИ

Після полювання на диких коней дні минали весело і в достатку. Вранці ловці вставали, готували собі їжу, наїдалися і знову уклалися спати. Так тривало доти, поки не з'їли все свіже м'ясо. Але запаси сушеного та копченого були ще великі.

Ловці сиділи навколо багаття на Білій скелі й ліниво спостерігали веселі витівки дітей, які бавилися з цуцням та лосенятком. Песик був дуже кумедний, ганявся за дітьми, дзявкав, нишпорив по стійбищу, бешкетував разом з малюками. А от з лосеням був клопіт. Воно люто било ногами кожного, хто підходив до нього. Ловці змушені були прив'язати лосеня довгим ременем до дерева. Діти піклувались про нього, приносили лосеняті ліскових, вільшаних та вербових гілок, і воно з задоволенням хрупало їх. Особливо до смаку йому була карликова берізка, що густо росла тут по стрімких схилах. Та, незважаючи на щире піклування дітей, лосенятко росло диким і навіть спало стоячи, спершись на дерево, щоб при найменшій небезпеці утекти.

Щербатий Зуб охоче розповідав, як він спіймав це лосеня. Висліджуючи одного разу звірів, він здибав в долішніх мочарах самицю з телям. Примірявся, чи не поцілить її списом, аж тут бачить, що лосиця ступила в трясовину й загрузла. А маля стрибало на березі й жалібно мекало.

Хоробрий мисливець миттю скочив до лосеняти й обхопив його за шию. Та лосеня кинулось тікати й потягло ловця через кущі вгору по схилу. Щербатий Зуб поколовся, побився, але швидше ладен був загинути, ніж відпустити свою здобич. Саме тоді Вовчий Пазур ставив нагорі пастки на зайців і, почувши дивний шум, побіг у вибалок, де Щербатий Зуб боровся з лосеням. Вовчий Пазур наспів другові на поміч, й вони разом привели лосеня в стійбище.

На думку всіх, плем'я скуштує лосенятини найближчими голодними днями.

Пополудні небо затьмарилось і пішов дощ. Багаття було сховане під навислою скелею, однак ловці добре-таки змокли.

Мамутик приніс кілька гілляк, позабивав їх у землю, а верхівки зв'язав докупи. Потім напнув на гілки шкури — вийшло справжнісіньке шатро. Коли ж вода почала просякати всередину, Мамутик викопав навколо шатра рівчак. Тепер у шатрі було сухо.

До вечора на Білій скелі стояли вже аж чотири намети. Жінки встелили долівку сухою травою, вхід позавішували від вітру оленячими шкурами. Дярга наламала соснових гілок і поклала їх на верхівки наметів, щоб дощова вода не протікала всередину.

Вночі пішов дощ, але в шатрах було затишно.

Минуло кілька днів. Ловці зголодніли. Треба було йти на пошуки їжі.

На таборівій раді вирішили зачекати в цьому стійбищі на осіннє переселення оленів. Коли полювання буде вдалим, як торік, плем'я перезимує на Білій скелі. Коли ж ні — то ще до зими переселиться в інші краї.

Розвідники подалися в степи за Білою скелею подивитись, чи гуртуються вже олені, чи не помітно вже якихось ознак їхнього переселення.

Щороку напровесні великі стада оленів мандрують від річки Лаби на холодніші південно-чеські плоскогір'я, рятуючись від нестерпних комарів та гедзів.

Восени олені повертаються тією ж дорогою назад.

Два досвідчених ловці-розвідники — Кумач та Щербатий Зуб — прусувались Білою скелею. Кумач мав при собі тисовий лук, а в шкіряному сагайдаці стріли з кремінними наконечниками. Щербатий Зуб був озброєний добре загостреним списом. За поясом у кожного стирчали кам'яні булави.

Ловці вийшли на високе плоскогір'я. Оленів не видно було. Не видно було й чужих ловців, які готувалися б до нападу на стада. Розвідати, чи інше плем'я не перетне оленям дорогу раніше, ніж стада досягнуть Великої річки, — головне завдання Кумача та Щербатого Зуба. Бо чужаки могли змусити стадо звернути в інший бік, і тоді Мамутикове плем'я не дочекалося б його.

Першого дня розвідникам пощастило злапати лише одного бабака, який вискочив перед ними з нори. Та другого дня вони, нарешті, помітили вдалині невеличке стадо оленів. Пильно придивившись, ловці побачили, що то не олені, а порозкидані камінні брили. Місцевість була майже гола. Тільки де-не-де виднілися покривлені, обшмагані вітрами дерева.

Ловці спустились у видолинок напитися води з джерела.

Аж тут «камінні брили» заворушились — невеличке стадо оленів пустилося навітки.

Мисливці збентежено дивились услід стадові.

Кумач бив себе по голові:

— Кумач — нетяма! Його нігті ще не вигострені! Він — недолугий ловець, який просить тура здатися живцем!

— Щербатий Зуб — черв'як, веретільниця! Гадав, що то камінні брили, порослі травною, а ті брили ось — утікають!

Тільки надвечір розвідники вислідили нове стадо. Олені паслися на протилежному скелястому схилі. Ловці застигли, потім поволі стали нахилитися, поки не припали до землі, а тоді вже поповзли до стада.

Олені безтурботно паслися. Їх охороняла могутня самиця. Ловцям треба було пильнувати, щоб вона не зачула й не помітила їх. Літня коричнева шерсть оленів майже зливалася з навколишньою місцевістю. Тварини уникали високої трави, бо не могли рвати її, а полюбляли низькі трави та лишайники.

Діставшись до половини схилу, ловці принишкли. Чекали, чи не підійде близько якийсь олень.

Раптом самиця-вожак захвилювалась — почувла небезпеку. Вона затупотіла й кинулась тікати, а за нею й інші олені. Та цієї миті ловці вже вистрілили із свого захистку, й стріла влучила в найближчого оленя. Поранена тварина залишала за собою криваві сліди. Тепер легше було переслідувати її.

З гори видно було, як стадо зникає вдалині, але поранений олень відстає. Ловці були певні, що здобич від них не втече.

Але тут трапилося щось несподіване. Із сховища в гущавині вискочило троє вовків. Виючи, вони погналися за стадом, оточили пораненого оленя й люто напали на нього. Олень був іще дужий — він високо підстрибував, захищався ногами й крилатими рогами. Та коли один з вовків уп'явся йому в шию, долю оленя було вирішено. Він іще борсався, підсакував, щоб скинути хижака, але порятунку вже не було. Інші два вовки схопили зубами його за ноги, і олень повалився на спраглу землю.

Тієї ж миті сюди прибігли обидва ловці й почали бити сокирами оскаженілих вовків. Одного вбили, а інші два втекли.

Щербатий Зуб вколов забитого списом, і обидва ловці напилися свіжої крові. Потім оббілювали оленя, відрізали роги й тут же на місці нашвидку вишкребли шкуру. Хотіли було оббілювати й вовка, та покинули, бо в нього хутро вже було пошкоджене.

Наївшись, ловці лишили решту здобичі вовкам, а самі знайшли поблизу притулок на ніч. Були впевнені, що цієї ночі вовки не турбуватимуть їх.

Уранці Кумач і Щербатий Зуб узяли оленячу шкуру й знову подалися на розвідку. Але за цілий день не здибали нічого цікавого.

Лише перед заходом сонця повз ловців промчали прудконогі сайгаки, і то так швидко, що годі було й думати про лови. Кумач казав, що сайгаки, мабуть, побігли до водопою.

Ловці подалися за сайгаками, і справді, ще й не смеркло, як вони дійшли до потоку, що вивів їх до широкого озера. Але сайгаків тут уже не було. Зате ловці знову помітили оленяче стадо, що паслося на узбережжі.

Кумач натяг на себе оленячу шкуру, приклав до чола роги, а Щербатий Зуб заліз до нього. Замаскувавшись отак, вони підступили до стада.

Олені сновигали по пасовиську і безупинно мекали. Ловці під оленячою шкурою не викликали у них навіть найменшої підозри. Галки, плиски та шпаки сідали оленям на спину, видзьобували їм з болячок личинки гедзів. Тварини не тікали від птахів: пташині дзьоби полегшували їм біль.

Кумач придивлявся, якого оленя вибрати. Але тут оленяча шкура зсунулася Кумачеві на очі, й він спіткнувся. Обидва ловці заплутались і покотилися з невеличкого горбка додолу. Кумач упав між двома брилами й добре забився. Щербатий Зуб падав, не бачачи куди, — оленяча шкура обвилася йому навколо голови. Навіть схопившись за якийсь прискалок, Щербатий Зуб ніяк не міг випростатись із тієї шкури.

Стадо зникло, й сліду не лишивши.

Ловці змочили в озері подряпини, посідали на березі й дивились один на одного, ніби вперше бачились.

Нарешті Кумач сказав:

— Ой, йой, йой! Кумач невеселий!

Щербатий Зуб засмучено докинув:

— Щербатому Зубові теж не солодко! Ох, ох, ох!

Тоді Кумач запропонував:

— Ходімо в табір! Ох, ох, ох!

Щербатий Зуб погодився:

— Ходімо! Ох, ох, ох!

Розвідники подалися додому. Вже сутеніло, але вони й у присмерку впевнено йшли далі. Оленячу шкуру тягли за собою по землі. Ніч була ясна, в небі мерехтіли зірки.

— Глянь! — Кумач махнув сокирою вбік велетенської дуплистої тополі.

Розвідники зупинилися. Щербатий Зуб кинув каменем, і дерево глухо озвалося.

Жоден звір не виліз із дупла.

«Тут можна добре заночувати!» — подумали ловці й мовчки залізли в дупло.

Уклалися там поруч і враз поснули.

ЧУЖІ ЛОВЦІ

У стійбищі на Білій скелі чекали повернення розвідників.

Минуло кілька днів, а ті не повертались. Біля таборового вогнища вже подейкували про те, що розвідники, мабуть, загинули.

Одного разу Зозулька та Жабка вартували біля вогнища. В таборі панувала тиша, бо майже всі, наївшись, полягали спати.

— Гей-гей-уга!

— Що таке? Що? — переполошилися ловці, схоплюючись зі своїх лежанок.

— Там — на острові! — лементувала Жабка.

Справді, на острові хтось розмахував великою гіллякою.

— Ідуть!

— Повернулися!

Жабка й Зозулька підкинули у вогонь сирого хмизу. Шугонув густий дим — це був знак, що сигнал помічено.

Двоє юнаків побігли до річки, щоб на човні перевезти розвідників на цей берег.

З Білої скелі бачили, як човен-стовбур доплив до того берега і обидва ловці посідали на нього. Незабаром вони сиділи біля таборового вогнища, і Мамутик з свого почесного місця розпитував їх про розвідку. Поки що ніхто не смів заходити в розмову. Всі слухали мовчки.

Кумач і Щербатий Зуб показали оленячу шкуру й поважно розповіли про свої пригоди.

Мамутик сказав:

— Добрі вісті. Оленів багато. Жодного чужого племені. Зачекаємо на переселення оленів!

Лише тепер розпочалася жвава бесіда. В кожного було чимало запитань, і розвідники ледве встигали відповідати.

Плем'я кілька днів чатувало на стадо. Навіть на лови майже не ходили.

Молодий лось перегриз ремінь і втік. Хоча ловці відразу помчали за ним, та навряд чи спіймали б утікача, коли б він не забіг на урвистий прискалок, — а звідти не було виходу. Лося оточили й вабили

березовими та ліщиновими гілками. Нарешті таки спіймали, привели в табір і вирішили забити. Бо їсти не було чого!

Вранці Копчем закричав:

— Олені, олені, олені!

Через річку пливло велике стадо. Воно прямувало в долину за Білою скелею. Всі ловці — навіть жінки й діти — помчали до річки.

Та вони спізналися. Олені вже вийшли з води й побігли долиною. Розчаровані ловці повернулися назад.

Мамутик скликав їх до вогнища й виголосив таке:

— Оленів багато! Прийдуть ще! Чекатимемо вниз!

Сьогодні плем'я востаннє спатиме на Білій скелі, бо переселення оленів уже почалося...

Вранці біля вогнища знайшли дивну річ: зайця, пробитого двома стрілами!

Що це має означати?

Оглянули стріли. Всі погодилися на тому, що стріли чужі. Отже, хтось чужий підкинув зайця вночі.

Плем'я стурбувалося. Ловці радилися, радилися й зійшлися на тому, що поблизу мандрує чуже плем'я, пробитий заєць — то послання від нього. І послання це слід розуміти так: «Забирайтеся звідси, втікайте, як зайці, інакше загинете від наших стріл!»

Тривожна звістка!

Чуже плем'я хоче силою захопити їхні ловища. Що ж, буде бій. Мамутик підбадьорював своїх:

— Кумач — дужий, Щербатий Зуб — дужий, Вовчий Пазур — дужий, Пайда — дужий, Товстун — дужий. Хіба хто подолає нас? Хіба чужаки дужчі за мамута, дужчі за тура, дужчі за ведмедя? Не боїмося ж ми тура, не боїмося ведмедя, не боїмося нікого! У-гу-гу-гу!

Сказавши так, Мамутик повів плем'я на берег чатувати на оленів.

Було вже близько полудня, коли Копчем, який вартував на Білій скелі, крикнув ловцям, що олені йдуть. Він бачив, як величезне стадо пливе через рукав ріки до острова.

Мамутик дав останні накази. Кожен ловець знав, як йому діяти, щоб забезпечити успіх ловів.

Ось уже видно, як олені з могутнім вожаком-рогачем на чолі заходять у воду із заростей на острові. Попереду пливають олениці з

малятами. Роги, що стирчать із води, створюють враження, ніби річка вкрита розгойданими кущами.

Від берега відпливли два човни. На кожному — по двоє мисливців. Один веслував, а другий цілився гарпуном в оленів. Мамутик швидко дістався до стада й кидав гарпун за гарпуном. Ловець з другого човна теж діяв спритно. Вода забарвилася оленячою кров'ю.

Вожак стада вибрів на мілину, обтрусив воду з жирної спини й кинувся вперед, а решта — за ним. Тільки-но олені досягли прибережного чагарника, як звідти вискочили ловці з гострими списами. Олені заметушилися, але потім прорвались і помчали улоговиною на Влахівці.

Кілька оленів уже забито. Поранених тварин добивають жінки з дідлахами. Треба діяти вельми обережно, бо навіть поранені рогачі можуть завдати чимало лиха, а зацьковане стадо — повалить й розчавить людину. Але вже зараз видно, що здобич буде багата.

Та що це там у воді?

Олені перекинули човен, що заплив надто далеко поміж них. Мамутик та Вовчий Пазур попадали у воду. Перекинутий човен підхопила течія. А де ж ватаг? Де сміливий Вовчий Пазур?

У розпалі ловів ніхто не помітив цієї пригоди. Лише Копчем, що вартував на Білій скелі, побачив, що Мамутик борсається у воді поміж пливучих звірів. Хлопець перелякався: коли олені піднімуть Мамутика під себе — ватагові не жити.

А стадові наче не було кінця. Ловець з другого човна вже розкидав усі гарпуни й тепер глушить оленів кам'яною булавою по головах.

Копчем підскочив до розпалених боротьбою ловців і закричав, що ватаг утонув.

Та ба! А це хто такий?

Мамутик учепивсь оленю за шию, а той тягне його до берега. Тут ватаг відпустив руки й упав на пісок. Ловці кинулись й відтягли Мамутика вбік, щоб стадо не розчавило його.

Тим часом уже все стадо перепливло річку, й полювання скінчилося. Тільки поодинокі олені ще пробігали схилом і зникали в заростях.

Задоволені ловці тягли здобич до Мамутика. Незабаром прийшов і Вовчий Пазур. Він розповів, що течія понесла його вниз, але йому таки пощастило дістатися берега. Човен занесло десь далеко.

Знову запанували радість та достаток у затишному вибалку під Білою скелею. Вже кілька років не було таких щасливих ловів. Тепер плем'я має на зиму й м'ясо, й хутра, й оленячі роги!

Хтось раптом виступив з-за дерева. Всі здивовано глянули на чужинця, озброєного довгим списом. Чужинець мав на шиї шнурок з нанизаними вовчими, ба навіть ведмежими зубами. Напевно, це хоробрий воїн!

Мамутик підвівся. Хоча він іще слабий, але не повинен зраджувати себе перед чужаком, якого мовчки підвели до нього.

Чужий ловець щось різко сказав Мамутикові. Ніхто не зрозумів його. Чужий ловець владним жестом показує, що хоче, аби йому віддали всю сьогоднішню здобич. Мамутик заперечливо похитав головою і зміряв гострим поглядом зухвалого непроханого гостя. Чужак показує, що поблизу ще багато таких ловців, як він.

Але ніхто в племені не згоден віддати без боротьби таку небачену здобич.

Тоді чужак схопив одного оленя за роги, показуючи, що забере його з собою. Тут підскочила Жабка й так укусила його за руку, що чужак випустив оленячі роги й, люто зиркнувши на дівчину, побіг геть. Незабаром чужий ловець повернувся знову, але вже не сам — за ним посувався великий загін.

Мамутикове плем'я перелякалось такого навального нападу. Лише Мамутик не розгубився. Побачивши, що чужаків значно більше й що

бій був би нерівний, він наказав швидко відступати, щоб урятувати хоча б життя своїх людей. Жінки й діти побігли перші — навкіс по схилу Білої скелі.

Мамутик з рештою ловців поспішав за ними. Кумач та Щербатий Зуб залишилися прикрити відступ і, якщо можна, затримати нападників.

Чуже плем'я з гучними криками захопило узбережжя, де лежало багато забитих оленів, і войовничо стрибало навколо них. Але незабаром нападники кинулись навздогін за Мамутиковим племенем, щоб відігнати його якнайдалі.

Мамутик повів своїх не на Білу скелю — там їх могли оточити, а глибше в гори.

Але й вороги не відступали. Коли захекані ловці перебігали видолинком поміж пісковиковими скелями, жінки закричали, що туди не підуть — там, мовляв, ведмежі барлоги.

Мамутик, спираючись на костур, владно звелів:

— Уперед!

Усі полізли вгору. Іншого виходу не було.

А вороги внизу вже радіють, що наздоганяють утікачів. Утікачі перестрибують, мов кози, з брили на брилу, тягнуть за собою знесилоного Мамутика. Коли обминули ведмежі печери, всі зраділи, — звірі, мабуть, сплять.

Копчем з Вивірчаком повзуть небезпечною стрімкою улоговиною. Вже кілька разів вони скочувались додолу, але знову й знову чіплялися за кам'яні брили. Кілька великих каменюк загуркотіло вниз.

Мамутик вже відпочивав майже на самій вершині й стежив за юнаками, що сміливо спиналися. Ось зрушив іще один камінь, полетів, набираючи швидкість, і розбився внизу. Ловці перелякалися, а Мамутик зрадів.

— Кидайте каміння! Більш каміння! — загукав він на хлопців.

Голос Мамутиків був слабкий, і ватаг показував руками, що треба робити.

Кмітливі хлопчаки миттю взялися кидати каміння. Воно летіло скелястою улоговиною, гуркотіло, мов грім, підстрибувало й розбивалось біля ведмежих барлогів.

Саме тоді, коли вороги почали дертися на схил, в отворі печери показалася ведмежа голова. Чужі ловці заціпеніли від жаху. Ведмідь

сердито заревів і виліз з печери. За ним виліз другий, іще могутніший. А тоді ще й ще...

Звірі, розбуджені падаючим камінням, накинулися на перелякане чуже плем'я. У тісній ущелині розпочався страшний бій. Чужі ловці вкрай розгубились. Кількох ловців уже забито, а важкопоранені шукають сховищ. Інші відчайдушно тікають, але велетенські хижаки шалено переслідують їх.

Мамутикове плем'я тим часом сховалось у далеких печерах. Цього дня ніхто не наважився вийти з печер завидна.

Вранці розвідник сповістив, що в ущелині лежать кілька пошматованих чужаків, але навколо — повна тиша.

Мамутик повів своє плем'я назад на Білу скелю. Просувались якомога обережніше.

У таборі не застали нікого. Тільки собачка зустрів їх жалібним виттям. Всі подалися на берег річки, де лежали впольовані олені.

Зозулька з Вовчицею залишились на Білій скелі й вигрібали з приску жаринки. За деякий час у стійбищі вже палахкотів вогонь.

На ловищі коло річки сновигало кілька вовків та гієн. Отже, чуже плем'я, налякане ведмедями, більше не поверталось сюди.

Голодні ловці накинулися на хижаків, прогнали їх і взялися до оленів. Дівчата принесли з Білої скелі головешку й розклали велике врочисте багаття. Жінки загортали в присок великі шматки оленього м'яса.

Обачливий Мамутик розставив вартових. Але ніщо не порушувало тиші, і плем'я могло спокійно й досхочу наїстися.

Однак бенкет таки було порушено!

Вогнище ще тільки розгорілося, а мисливці доїдали перші шматки м'яса, коли прибігли вартові й злякано загукали:

— Вороги — гуш, гуш, гуш!

Табір переполошився, але Мамутик наказав вартовим, щоб кожен узяв по шматові печеного оленя й поніс назустріч чужакам.

Голодні ворожі ловці, які після страшного бою у ведмежій ущелині забігли хто куди, вийшли тепер із сховищ. Спочатку вони вагались, а тоді прийняли дарунки і жадібно почали їсти. Згодом підійшли ближче до стійбища Мамутикового племені. Мамутик звелів розкласти трохи віддалік нове вогнище, й сам притягнув до нього двох оленів.

Чужі ловці спершу вагалися, але потім посідали навколо нового багаття. Мамутикове плем'я не звертало на них уваги. Гості зрозуміли, що їх не проженуть, швидко випотрошили оленів і почали пекти м'ясо.

Обидва племені, які нещодавно ворогували не на життя, а на смерть, тепер дружньо й мирно бенкетували в затишній долині.

День і ніч палали веселі вогні, а їжі вистачало на всіх.

Одного ранку чужаки зникли, й ніхто не міг сказати куди. Мамутикове плем'я залишилося під Білою скелею само.

ЗНОВУ ГОЛОД

Плем'я перезимувало на Білій скелі. Якось воно спробувало знайти нові ловища там, де Влтава вливається до Лаби, але могутнє полабське плем'я прогнало його назад.

Зима цього року випала сувора й довга. Плем'я на Білій скелі терпіло від голоду й холоду. Звірів поблизу не було, й ловці часто повертались у табір з порожніми руками. Діти й дорослі хворіли. Всі схудли, бо харчувалися лише старими шкурами, корінням, корою з дерев, ба навіть глиною.

Ловця, який уранці каменем пробив ополонку в річці, щоб наловити риби, знайшли пополудні замерзлого.

Сумно стало на Білій скелі. Мамутик марно вичікував перших посланців весни.

Ловці живуть у п'яти барлогах, виритих у снігу й вистелених шкурами. Вони зігрівають одне одного й, покірні долі, байдуже чекають смерті.

Якось Мамутик виповз із свого барлога. Він увесь був загорнутий у хутра. На голові мав шапку з собачої шкури. Ноги обгорнув теплою оленячою шкурою, пов'язаною навколо кісточок, а всередину напхав іще моху та сухої трави. Ватаг роздивився по засніженому плоскогір'ю. Ніде жодного сліду звірів.

Покликав Копчема, щоб той приніс спис. Хлопець здогадався, що ватаг сам збирається йти на лови. Він виконав наказ, але захопив з собою ще один спис.

Мамутик лагідно всміхнувся.

— І ти хочеш піти? Гаразд, ходімо!

Копчем радісно підстрибнув і змахнув списом. Він був одягнений у шкури, як і Мамутик.

Мамутик з юнаком подалися уздовж лісу, на гірську вершину. Ватаг ішов першим, а Копчем — по його глибоких слідах. Сніг мерехтів під сонячними променями, аж очі засліплював. Обважнілі віти дерев схиляються до землі, а деякі маленькі смерічки схожі на сніговиків, що розбіглися по схилу.

Біля одної брили ловці зупинилися перепочити. Досі вони не помітили жодного сліду. Далі пішли аж на самий верх гори. На південь лежала широка долина, а вздовж неї — гори, вкриті чорним лісом. На півночі простиралася безмежна рівнина. І ніде ані найменшої ознаки життя! Нарешті Мамутик помітив слід зайця-біляка й куріпки. Копчем ледве дихав від знесили — голод давався взнаки.

Повіяв колючий вітер, і погода раптово змінилася. Сіра мла запнула північно-західний обрій. Сипонув дрібний сніжок.

Ловці сховалися під кущем. Копчем кидав у рот грудки крихкого снігу. Губи в нього засмагли, а очі потьмарились. Як він знесилів!

А ліс шумів і гудів. Дерев гойдалися, обтрушуючи хмари снігу.

Буря шаленіла... І раптом серед віхоли щось засопіло...

Мамутик схопився на ноги. Якась чорна потвора мчала за вітром до них. Безстрашний ловець став їй назустріч. Він ладен був кинутись у бій навіть із левом чи з мамутом.

Велетенський носоріг уже опинився біля нього. Копчем скрикнув, а Мамутик цієї миті встромив спис у горло велетня. Носоріг повалив ловця і з розгону покотився схилом, що стрімко обривався в долину. Поранений звір загруз у глибокому заметі і відчайдушно намагався видертися звідти, його гаряча кров забарвила сніг.

Мамутик не міг звестися на ноги. Копчем не знав, чим допомогти йому. А завірюха скаженіла. Сніг сипав так, що й на два кроки не видно було.

Копчем хотів був подивитися на носорога, але вітер кинув хлопчину на сніг, і той ледве доповз назад — за кущ до Мамутика.

Буря трощила дерева, й вітер шпурляв поламани віти. На якусь мить вітер ущух, і тоді на плоскогір'ї почувсь якийсь дивний тупіт і гук. Низько над землею покотилася чорна хмара. То нестримно мчало наполохане стадо оленів.

Олені вже на самому краю хребта. Засліплені очі не бачать урвища, а коли б і побачили, то вже пізно — зупинитись неможливо. Задні натискають на передніх, і ось — уже все стадо котиться додолу, в снігові замети. Поодинокі тварини вибираються-таки й мчать далі до річки. Але багато їх загрузло в кучугурах, а згори на них суне снігова лавина...

Копчем ошелешено дивиться, як стадо несамовито летить повз нього й зникає в білій заметілі, йому навіть не спало на думку кинути в якогось оленя гострий спис. Хлопець такий змучений і зголоднілий, що його хилить прилягти й заснути біля Мамутика...

Копчем згадує, як два сонця тому — тобто два дні тому — він знайшов вмерзлу в лід рибину, а коли лід розтанув, рибина немов ожила... Всі дітлахи тоді збіглися! Оця рибина, настромлена на рожен і спечена, була його останньою їжею...

Хурделиця вщухає, і крізь хмари швидко визирає бліде сонечко.

Мамутик опритомнів і гарячково ковтав крихкий сніг. Копчем так зрадив, що й сон його минув. Хлопець пішов глянути, що там з носорогом. Копчем провалювався в сніг, але таки дістався на край урвища. Аж тут сніг під ним завалився, Копчем з криком полетів униз і зануривсь у кучугуру з головою. Хлопець почав дряпатись угору й зненацька схопився рукою за ріг. Олень!

Мисливський запал підбадьорив Копчема. Хлопець кременним вістрям розпорів шию оленеві й почав смоктати з нього ще теплу кров. Угамувавши голод, згадав про Мамутика й загукав. Та Мамутик не озивався. Тоді Копчем, чіпляючись за кущі, поповз угору й кінець кінцем добрався до свого знесиленого ватага. Той дивився на Копчема широко розплющеними очима. Він зрозумів, що Копчем напав на здобич, бо не тільки рот, а й усе обличчя та шкура на юнакові були в крові.

— Він тут! Олень! Внизу! — вигукнув Копчем.

Мамутик пожвавішав, хитаючись, він добрів до урвища й слідом за Копчемом спустився по снігу вниз.

— Гой, великий олень! І кров ще не замерзла!

Ватаг пив і не міг напитися. Втамувавши голод, відчув у грудях колишню міць і взявся відгрибати оленя. Це був гарний звір з могутніми рогами.

— Копчеме, наламай великих гілляк! Покладемо оленя.

Незабаром ловці, тягнучи на гілках білого оленя, рушили пологим схилом до стійбища. Вже вкрай знеможені, вони вгледіли, що неподалеку хтось борсається в глибокому снігу. Напевно, шукає їх!

— Го-го-гов! Го-го-гов!

Це був Щербатий Зуб, який вийшов їм назустріч. Він дуже зрадив, що після страшної бурі бачить їх живими та ще й з такою здобиччю.

Всі ловці на Білій скелі повилазили з своїх барлогів — схудлі, обморожені, вкриті болячками. Сьогодні вони матимуть їжу! Край голоду та скруті!

Наступного дня Мамутик повів кількох ловців у розвідку — чи не знайдуть у заметах під урвищем ще якого оленя. Пошуки були успішні: завірюха поховала в снігу силу тварин. Ловці ледве встигали перетягати їх до стійбища.

В глибокому снігу знайшли й волохатого носорога. З цього великого звіра повирізали тільки окремі шматки м'яса, бо цілого до стійбища не здужали дотягти.

Плем'я врятоване.

Воно тепер дочекається нової весни.

ВИНАХІД ВОГНЮ

Їжі вистачило до кінця зими. Заморожене м'ясо не псувалося. Тільки від хитрих росомах важко було його вберегти. Ті діставалися всюди — хоч ловці ховали м'ясо в ямах, розвішували по деревах, засипали камінням. Тому Мамутик наказав стерегти запаси вдень і вночі.

Одного разу сторожувати припало Копчому та Вивірчакові. Хлопці тупцяли по снігу й кляли росомах. Коли б хоч одна жадюга припленталася зараз, удень, щоб вони попоганялися за нею! Принаймні зігрілися б.

А до вечора ще далеко... Що б його таке придумати?

Вивірчак знайшов десь стару кістку й заходився свердлити її кремінним вістряем. Копчем теж знайшов кістку, але гарного кременя не мав, тож почав свердлити гострою твердою смерековою паличкою.

Вивірчак зробив з просвердленої кістки застібку на хутро.

Копчем побачив, що деревинкою кістку не просвердлить, узяв соснову тріску й надумав зробити собі дерев'яну застібку.

Вивірчак запропонував Копчемові своє кремінне вістря, але той відмовився й заходився свердлити смерековою паличкою. Копчем швидко тер паличку між долонями, а Вивірчак притримував соснову тріску. Отвір у трісці глибшав і сповнювався чорним порошком.

— Дивись! Дивись! — раптом здивовано вигукнув Вивірчак. — Куриться! Ямка куриться!

Копчем вирячив очі — ай справді, курилось! Він став крутити паличку ще швидше, аж поки вона не випала в нього з потерплих рук.

Копчем схопив тоді лук, що лежав поруч на снігу, обкрутив паличку тятивою, притис один кінець деревинки до дуги, а другий вставив у ямку й знову почав свердлити. Тепер робота пішла гаразд. Незабаром димок закурився дужче й почувся запах тліючого дерева.

— Вогонь! Близько вогонь!

Вивірчак легенько дмухнув на тріску й скрикнув:

— Іскра! Іскра!

Копчем висмикнув з Вивірчакової шапки кілька пташиних пер, приклав до ямки й сильно дмухнув. Блимнув огник, лизнув пір'я — й спалахнуло полум'я...

Так було зроблено найбільше відкриття в історії людства.

Вивірчак підкинув на вогник сухої трави й жменьку глиці. Вогник весело запалахкотів.

Вогонь! Вогонь!

Копчем стрибав і верещав, мов знавіснілий. Тепер він — володар вогню!

На крики прискочили Гунач з Совою.

— Що трапилось? Чому Копчем галасує?

Аж тут і самі побачили вогник.

Тим часом надбіг Мамутик з кількома ловцями.

— Звідки? — здивовано запитав ватаг, бо ж ніхто не смів брати із таборового вогнища навіть жаринки.

— То Копчем! — сказав Вивірчак. — Крутив-крутив паличкою, і вогник народився...

— Без кременя? — запитав вождь недовірливо.

— Без кременя, — поважно відповів Копчем.

— Без вогненного каменя? — перепитав вождь.

— Без вогненного каменя, — відказав хлопчик.

— Цього не може бути! — виснував Мамутик і запропонував Копчому показати, як він дістав вогонь із дерева.

Копчем виконав усе спокійно, але щоки його палали від збудження. Він показав усе спочатку, і на очах у здивованих мисливців знову народився вогонь.

— Ах ти мій хлопчику! Старий вождь, Сивий Вовк, добував вогонь із вогненного каменя. Ти мудріший від Сивого Вовка — ти робиш вогонь із простого дерева!.. Тепер нам не загрожують ніякі біди. Тепер ми завжди будемо з вогнем!

Мамутик казав правду.

Відтоді вогонь ніколи не покидав їхнє плем'я.

Примітки

1

Муrowану криницю було знайдено в таборі вестоницьких мисливців 1937 року на п'ятиметровій глибині від поверхні землі.

2

Фігурки звірів із обпаленої глини було викопано в 1924–1925 та 1934–1935 роках.

3

Таку могилу було знайдено 4 листопада 1927 року.

4

Цю рідкісну фігурку було знайдено 1925 року. Вона відома в світі під назвою «Венери Вестоницької». Разом з іншими знахідками зберігається в Крайовому музеї в м. Брно в Чехословаччині.

5

Вогненний камінь — залізний колчедан, пірит. Часто зустрічається в покладах вугілля в Чехословаччині біля Кладна, в рудних жилах біля міст Кутна Гора, Банська Штявниця, Ілове. При кресанні висікає іскри.

6

Всесвітньовідома безодня Мацоха — глибина її 138 м. Верхній периметр кратера дорівнює 440 м.

7

Ця велетенська могила розкопана на місці відомого стійбища ловців мамутів у Передмості під Пржеровом 1891 року.